

PAUL HAZARD O PRIMERJALNI LITERATURI

ANTON OCVIRK

„En vérité, je pressentais que le temps allait venir où les problèmes ne se poseraient plus seulement dans l'ordre national, mais dans l'ordre européen: on n'en était pas encore au mondial.“

P. Hazard.

Idejna, socialna, znanstvena in svetovno nazorska gibanja minulega stoletja niso sprostila le mnogih literarnih struj, ampak so preustvarila tudi cilje in smeri literarne zgodovine. Ob proučevanju narodne književnosti, njene preteklosti in njenih tvorcev se je literarni zgodovinar pričel zanimati tudi za splošni razvoj evropskih literatur, ugotavljati njih svojstvenosti, posebnosti, medsebojne odnose in odvisnosti ter zasledovati vznik in vplivno razsežnost literarnih umotvorov, snovi, idej in tokov. Spoznal je, da se je vsaka književnost slej ko prej oblikovala in bogatila ob drugi, obradila nato iz sebe nova spoznanja, nova umetniška dognanja ter tako plodno učinkovala na razvoj evropske in svetovne kulture. Tako se je spočel proti koncu 19. stoletja ob pojmu narodne književnosti pojem evropske književnosti (Joseph Texte, *Études de littérature européenne*; F. Brunetière, *La littérature européenne*) in naposled svetovne književnosti (*la littérature mondiale*, *Weltliteratur*). Tako se je znanstveni nacionalizem povzpел do evropeizma ter slednjič do univerzalizma; tako se je ob narodni literarni zgodovini pojavila nova literarno-zgodovinska veda — primerjalna književnost (*la littérature comparée*, *die vergleichende Literaturgeschichte*).

Kljub začetnemu odporu nekaterih znanstvenikov se je nova literarno-zgodovinska smer kmalu uveljavila in se pri vseh velikih narodih krepko razvila. Vzniknile so posebne komparativne revije: v Nemčiji leta 1868. „*Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte*“, v Ameriki leta 1903. „*Journal of comparative Literature*“ in v Franciji leta 1921. „*Revue de littérature comparée*“. Gromaditi so se začele teoretične razprave o novi vedi, priročniki o svetovni literaturi, podrobna primerjalna raziskavanja o začetkih posameznih literatur, o vplivni obsežnosti raznih

obdobij in struj, o razsežnosti literarnih snovi in veledel, o izobrazbi pisateljev, njih vplivni moči in njih svetovnem pomenu. Danes je komparativna veda zaobjela že ogromno literarno-zgodovinskih problemov, točno zarisala obseg svojega območja in dobila na univerzah posebne stolice. — Francoska primerjalna književnost, ki je že od prvih početkov usmerjala potek evropske primerjalne literarne zgodovine, se bavi predvsem s problemi literarnih vplivov ter zanika vrednost golega primerjanja samega. Prvemu rodu utemeljiteljev francoske primerjalne: St. Benveu, ki je udomačil naziv „la littérature comparée“, J. Texteu, G. Parisju, F. Brunetièreu je neposredno sledil rod znanstvenikov, ki so danes dodobra opredelili in zarisali smer francoske primerjalne literarne zgodovine. Ob F. Baldenspergerju, profesorju na Sorbonni, Paulu Van Tieghemu, „maître de conférences“ na isti univerzi, je Paul Hazard, profesor na najvišjem francoskem znanstvenem zavodu „Collège de France“ gotovo najizrazitejši predstavnik sodobne francoske komparativne vede.

Obsežno znanstveno delo prof. Hazardja obsega razprave, kritike, eseje, studije in knjige o literarno-zgodovinskih odnosih med francosko, italijansko, špansko, angleško in ameriško literaturo; le nekajkrat je posegel tudi v nemško in rusko. V ta krog primerjalnega proučevanja evropskih literatur se je prof. Hazard usmeril že od vsega početka. Po dovršenih univerzitetnih naukih leta 1903. je preživel več let v Italiji, kjer se je dodobra seznanil z italijanskim jezikom, literaturo in miselnostjo. Plod tega bivanja v Italiji je ob krajših spisih razprava o latinščini Petrarke „*Étude sur la latinité de Pétrarque d'après le livre 24 des Epistolae familiares*“¹ in obširna komparativna disertacija o vplivu francoske revolucije na italijansko literaturo „*La Révolution française et les Lettres italiennes (1789—1815)*“, s katero je leta 1910. promoviral za doktorja filozofije na univerzi v Lyonu. Izredni pomen te obsežne, v vseh podrobnostih dognane, s premnogimi viri podprte disertacije tiči v važnih literarno-zgodovinskih izsledkih. Jasno in ostroumno izvedena komparacija kulturnih stremeljenj obeh narodov v isti dobi ni razkrila le njunih medsebojnih odnosov, ampak je tudi pokazala moč, vsebino in posledice francoskega vpliva na razvoj italijanske miselnosti in literarne tvornosti. Izhajajoč iz treh važnih komparativnih problemov: kaj je francoska revolucija v Italiji našla, kaj je tja prinesla in kaj je tam zapustila, zariše prof. Hazard zgodovinsko sliko tedanje dobe in naposled njeno idejno teženje. V obsežnih poglavjih prikazuje predvsem, kako je

¹ Razprava je izšla leta 1904. v zborniku „Mélanges d'Archéologie et d'Histoire publiés par l'École française de Rome“ (Roma, T. XXIV).

francoski vpliv v začetku odločilno posegal v italijansko literarno ustvarjanje, v časopisje, v mišljenje in družabno življenje, kako se je kazal v klubih, v gledališču in v teoriji republikanske poezije. Nato se poglobi v vznik italijanskega nacionalizma, v njegovo idejnost, v filozofsko utemeljevanje italijanske narodne svojstvenosti Vincenca Cuoca, v novo narodno ustvarjanje, v snovanje skupnega italijanskega jezika, skuša doumeti začetne vplive severnih literatur, angleške in nemške, na italijansko miselnost ter vedno bolj naraščajoči odpor proti francoskemu kulturnemu vplivu. Po podrobni analizi vseh teh zgodovinskih dejstev pride do dveh velepomembnih izhodiščnih tez celotne razprave: francoska revolucija je utrdila narodni značaj italijanske literature in obenem prenehala s svojim vplivom. V tej knjigi je prof. Hazard stvarno izpričal pomembnost takega literarno-zgodovinskega primerjanja. Izkazal pa se je tudi idejno prodornega raziskovalca, znanstvenika, ki ne stremi le v odkrivanje dejstev, ampak v njih idejno sintezo.

Kot docent za primerjalno literaturo na univerzi v Lyonu je izdal leta 1913. bleščeče pisano, idejno bogato zbirko govorov o francoskem jeziku „*Discours sur la langue française*“, ki jo je francoska Akademija nagradila z nagrado za govorništvo. Tu razpravlja o svetovnem pomenu francoskega jezika, o njegovi jasnosti, posebnosti in o njegovem zgodovinskem pomenu za razvoj evropskega duha. V izvajanjih je mnogo primerjalnih zaključkov, zanimivih osvetljav in sodb. Istega leta je tudi izdal obširno knjigo o Leopardiju „*Giacomo Leopardi*“, kjer je spretno združil znanstvene izsledke s sočno pripovednostjo. Vzporedno z opisom njegovega življenja je prikazal rast in razvoj njegove duševnosti. Pregledal je prvine njegovega umskega in čustvenega sveta, smer njegove tvornosti, idejno in vsebinsko ozadje njegovih del ter se ustavil posebno ob osnovah njegovega pesimizma in lirike. Poslednje poglavje „*Leopardi et la pensée européenne*“ pa je zgradil na treh velevažnih komparativnih problemih. V prvem delu tega poglavja razpravlja o Leopardijevem odnosu do sodobne evropske literature, zariše obseg njegove literarne izobrazbe in pokaže na duhove, ki so nanj posredno ali neposredno vplivali. V naslednjem odstavku skuša določiti Leopardijevo mesto v sodobni Evropi in ugotoviti duševno skupino, h kateri spada. V zadnjem delu pa prikaže usodo njegove osebnosti in spisov v posameznih evropskih literaturah: v angleški, francoski, nemški, španski, holandski, danski, ruski in drugih.

Tik pred svetovno vojno je postal docent za primerjalno literaturo na pariški Sorbonni. Iz leta 1914. je mimo premnogih člankov in kritik posebno važna razprava o nekaterih znanstvenih komparativnih spisih „*Les Recents traveau en littératures comparées*“, ki je izšla v „*Revue*

universitaire". V tem kritičnem pretresu nekaterih najnovejših knjig iz področja komparativne literarne zgodovine je prof. Hazard tudi izpovedal svoje idejno pojmovanje nove literarno-zgodovinske vede. Po kratkem razmišljanju o komparativni metodi, temelječi na zgodovinski konkretnosti in na dejstvih, se prav posebno ustavi ob določevanju pomena, vsebine in razsežnosti literarnih vplivov. Prikazuje velik pomen intelektualnih, kozmopolitičnih popotnikov, kako so bogatili svojo domovino z opozarjanjem na druge dežele in druge miselnosti, kako so kot nezizbežni predhodniki neposrednemu razmahu vplivov pripravljali razvoj evropskega duševnega sooplojevanja in soustvarjanja, kako so odkrivali nove svetove in nova spoznanja. Nato se poglobi v podrobno analizo vplivov, v njih postanek, razvoj, v njih pomembnost za tvorbo veledel, v njih vsebino in značilnosti. Govori o usodi posameznih del v evropski kulturi, o njih vplivnosti, o deformaciji njih najbistvenejših elementov, o miselnosti in idejnosti prevajalcev ter posveti posebno poglavje razmišljanju o psiholoških značilnostih ustvarjalca v odnosu do evropskih vplivov. Naposled označi še dve smeri v primerjalni literaturi in se izrazi proti golemu primerjanju samemu, ki ima manj literarno-zgodovinskih vidikov kot raziskovanje vplivov.

Iz neposrednega stika z grozotami svetovne vojne sta nastala dva spisa: brošura „Un examen de conscience de l'Allemagne, d'après les papiers de prisonniers de guerre allemands“ (1915) in knjiga „Osvojeno mesto“, „*La Ville envahie*“ (1916), ki jo je izdal pod psevdonimom Paul de Saint-Maurice. V obeh je vsebinsko zajel razvratnost in divjost bojišč, popisal moralne osnove Nemcev, ki so se kazale prav posebno v vedenju s sovražniki.

Po svetovni vojni leta 1919. je postal prof. Hazard „maître de conférences“ na Sorbonni in predsednik komisije za agregacijo iz italijanščine. Leta 1921. je osnoval s profesorjem za primerjalne literature Ferdinandom Baldenspergerjem revijo „Revue de littérature comparée“ in zbirko razprav „Bibliothèque de la Revue de littérature comparée“, ki jima je še do danes sourednik. Leta 1923. je s profesorjem na Collège de France, članom francoske Akademije, slovitim znanstvenikom Josephom Bedierjem souredil odlično zgodovino francoske literature „*Histoire de la Littérature française illustrée*“ (Larousse), kjer je obdelal poglavje „*La Révolution et l'Empire*“. Leta 1925. pa je postal naposled profesor na najvišjem francoskem institutu, na Collège de France, kjer se je z njim otvorila stolica za primerjalno literarno zgodovino z nazivom „Histoire des littératures comparées de l'Europe meridionale et de l'Amérique latine“.

Premnoga potovanja prof. Hazardja niso bila zanj le znanstvenega pomena, izoblikovala so tudi njegovo doumevanje sodobnosti. V knjigi *Sodobna Italija*, „*L'Italie vivante*“, je strnil leta 1923. premnoga opazovanja in doživetja o povojni Italiji ter izpričal globoko zvezanost s sodobnostjo. Knjiga je pisana v stilu popotnega dnevnika in je izpopolnjen ponatis esejev iz „*Revue de Deux Mondes*“. Dvojno občutje nam slika tu prof. Hazard: staro, minulo Italijo, vzdušje daljnih stoletij, ki ga izdihavajo stare palače, cerkve, spomeniki, trgi, ulice, izkopanine, slike — in današnje, ognjevit, v političnih razvratih razgibano, moderno Italijo. Ustavi se ob povojni Italiji, opisuje osnove in razvoj fašizma, njegove boje s komunizmom, ideologijo mladine, zaverovane v veliki ideal italijanske bodočnosti, slika kontradikcije miselnosti in idealov, ciljev in volje, stremljenj in hotenj. V pregnantno domišljenih, ostroumno zasnovanih odstavkih prikazuje vse stanove današnje Italije, njih mnenja o domovini in tujini, o Ameriki, Nemčiji, Franciji, Jugoslaviji, Rusiji, o politiki, o kulturi, literaturi in filozofiji. V „*Sodobni Italiji*“ se je znanstvenik povrnil iz preteklosti v neposredno sodobnost ter skušal v njej zajeti problematiko človeka, misli, dejanj in dogajanja.

Profesor Hazard pa je izdal še kopico važnih literarno-zgodovinskih knjig. Prvi dve nadaljujeta smer njegove znanstvene biografije in obravnavata dve znameniti osebnosti iz francoske literature: *Lamartina* (Lamartine, 1925) in *Stendhala*, „*La Vie de Stendhal*“ (1927). Znova zasleduje pisatelj genijevo duševno in umsko rast vzporedno s prikazovanjem njegovega zunanega življenja; znova se pogloblja v čuvstveni in tvorni svet svojega junaka in skuša iz njega doumeti postanek, vsebino in idejnost njegovih veledel; znova stremi po pripovedni neposrednosti, sočnosti, jasnosti in stilistični dovršenosti. V obsežni, vsestransko dovršeni, do dna izdelani knjigi „*Don Quichotte de Cervantes*“ (Étude et analyse; Mellottée 1931) pa tvori središče primerjalnega raziskovanja znamenita španska umetnina. Od sintetičnega obrisa Cervantesove osebnosti in njegovega življenja, od prikazovanja njegove zunanje življenjske zgodovine prodira profesor Hazard v postanek in osnove Cervantesovega veledela ter se končno pri njem ustavi. V obsežnem poglavju skuša v celoti pregledati Dona Quichottea, pronikniti v jedro posameznih oseb, v njegove snovne in stilistične prvine. V vsaki podrobnosti je očit primerjalni vidik: v orisu tedanje literarne Španije, v prodiranju v špansko dušo (*L'âme espagnole*), v prikazovanju Cervantesove izobrazbe (*Cervantes et les courants littéraires de son temps*), v slikanju sodobne idejnosti in miselnosti. Skratka: vsi problemi so dvignjeni iz španske literarne problematike v evropsko. V zaključnem poglavju „*Au cours des siècles*“ pa je prof. Hazard pregledal usodo Dona Quichottea

v posameznih evropskih literaturah: v Španiji, na Portugalskem, v Franciji, Nemčiji, Angliji, Italiji in pri drugih narodih in pokazal, kako se je pri njih udomačil, kaj je pomenil za razvoj posameznih literatur preko stoletij, kako so ga doumevali, v čem se je razodeval njegov vpliv in kaj nam pomeni danes. Tako je v tej knjigi zbral in obdelal domala vse, kar si moremo misliti o usodi, občečloveški važnosti in večstoletnem življenju umetniškega veledela. — Proti koncu minulega leta pa je profesor Hazard izdal še prav posebno zanimivo komparativno knjigo o otroški literaturi v Evropi z naslovom „*Les Livres, les enfants et les hommes*“ (Knjige, otroci in ljudje). V petih dolgih poglavjih nam prikazuje prve začetke otroške literature v Evropi, prve pisatelje, njih idejnost, njih psihološko pojmovanje otroka, kako se je otroška pravljичnost v raznih dobah bogatila, kako so severne dežele globlje prodrle v otroško dušo kakor pa južne; razmišlja o posameznih narodnih potezah v otroški literaturi in pripoveduje naposled o otrokovem človečanskem čutu, o njegovi zamaknjenosti v tuje dežele in daljne kraje, kako nevedoč za sovrašтво med narodi stremi po heroičnih doživljajih onstran oceana sredi tujih ljudstev in dežel. Knjiga je pisana toplo, odeta je v stilno neposrednost prikazovanja, v živahno, plastično figuralnost in preseneča po bogatih psiholoških opazovanjih, sodbah in izpovedih. Zdi se, kakor da jo ni pisal znanstvenik, opremljen z grmado knjig, citatov in bibliografskih opazk, ampak ostroumni pripovednik, esejist, psiholog in estet.

Razen teh velikih del pa je profesor Hazard priobčil še premnogo esejev, popotnih kozerij, kritik in razprav v različnih znanstvenih in literarnih revijah. V „*Revue de littérature comparée*“ je pisal razprave o italijanski literaturi v zvezi z evropsko („*L'Invasion des littératures du Nord dans l'Italie du XVIIIe siècle*“, 1921; „*Romantisme italien et romantisme européen*“, 1926), o ameriški („*L'auteur d'Oderah!*, *histoire américaine*“, 1923; „*De l'ancien au nouveau monde: les origines du romantisme au Brésil*“, 1927; „*Chateaubriand et la litt. des États-Unis*“, 1928; „*Les romantiques français au Mexique*“, 1930) in o racionalistih 17. stoletja „*Les rationaux*“ (1670—1700), ki je važen odlomek iz velikega, še neobjavljenega dela o 17. stoletju. Svoje pojmovanje bistva, namena in nalog primerjalne literarne zgodovine pa je izpovedal leta 1925. v razgovoru s Frédéricom Lefèvreom („*Une heure avec Paul Hazard*“¹) in leta 1931. v pismu nekemu češkemu študentu, ki je izšlo v reviji „*L'Europe centrale*“ z naslovom „*Sur la littérature comparée*“ (Lettre à un étudiant tcheque). V uvodu h knjigi Vladimirja Poznerja „*Sodobna ruska literatura*“ („*Panorama des littératures contemporaines. — Littérature russe*“)

¹ F. Lefèvre, „*Une heure avec ...*“, *Troisième serie*“, NRF, 1925.

pa je popisal leta 1929. svoj odnos do največje slovanske književnosti. Tu pripoveduje, kako se je že kot deček seznanil z Zaporožci v Gogoljevem romanu „Taras Buljba“, kako je že prav zgodaj segel po Turgenjevu in kako se je vedno rad potapljal v rusko duševnost, v „svet izredne slikovitosti“. Popisuje, kako je nanj učinkoval Tolstoj, kako je v eni sami noči na dušek prebral njegovo „Vstajenje“, kaj mu je razkril razboleli Dostojevskij z „Zločinom in kaznijo“, s „Spomini iz mrtvega doma“ in z drugimi spisi, kako je našel Ostrovskega, kako je bral Gorkega v nemščini, Čehova v italijanščini in kako se je seznanil še z mnogimi drugimi. Svoja razmišljanja pa naposled sklene s sintetičnim orisom ruske svojstvenosti in duševnosti.

Profesor Hazard pa je tudi razgledan intelektualni popotnik današnjih dni, vedno pripravljen stopiti v nove dežele in nove svetove. Na potovanjih po Nemčiji, Italiji, Španiji, Angliji in Ameriki je odkrival posebnost drugih jezikov, svojstvenosti drugih miselnosti in doumeval značilnosti raznih narodnih duševnih ustrojev. Toda prva svobodna popotovanja so se kmalu izpremenila v znanstvena popotovanja. Leta 1921. je predaval na španskih univerzah: v Madridu, v Barceloni in v Valenciji. Naslednjega leta je zastopal z nekaterimi drugimi profesorji pariško univerzo na Dantejevih slavnostih v Florenci in znova prepotoval vsa znamenitejša italijanska mesta, kjer je popisal v „Sodobni Italiji“. Leta 1923. je bil delj časa gost angleške univerze Cambridge, kjer je predaval o „Molièreu in pomenu njegovega dela za evropsko literaturo“ („Molière et le sens de son oeuvre dans la littérature européenne“). Iz Anglije se je napotil istega leta v Ameriko, kjer je v poletnih mesecih predaval na Columbia univerzi o „Romantiki“ in o „Vlogi Francije v velikih evropskih idejnih gibanjih“. Naslednjega leta je tri mesece predaval v Ameriki na univerzi v Santiagu in leta 1927. v Italiji, v Rimu, o Manzonijevem romanu „Promessi sposi“ („Les „Promessi sposi“ relus par un Français“¹). V minulem letu pa je bil znova delj časa v Ameriki, kjer je predaval na različnih univerzah.

Delo profesorja Hazardja dokazuje, kako velepomembna je primerjalna literarna zgodovina, kako važni so njeni izsledki za doumevanje obsežnosti velikih idej, dob in osebnosti in priča obenem o globoki notranji zvezanosti med evropskimi narodi. Njegovi spisi se odlikujejo po obsežnem uporabljanju znanstvenega gradiva, po jasni, sintetični obdelavi problemov, po bogati idejnosti, po sveži neposredni stilni izraznosti in oblikovni dognanosti.

✱

¹ Razprava je izšla v almanahu „Nel centenario dei „Promessi sposi““, Milano 1927.

Ozka ulica Rue du Bac izdihuje tisto prijetno vzdušje preteklosti, ki je tako značilno za bližnje okraje latinske četrti. Poslopja v starem, monumentalnem stilu s svojevrstno ornamentiko, zanimivi portali majhnih dvorcev, očrneli zidovi napol prenovljenih pročelij, temačna okna, zakrita s svetlimi zastori, spominske plošče z obdelanimi napismi, mir in davnina. Rue du Bac pričenja ob levem bregu Seine in sega mimo bulvarja Raspaila do velikih modernih trgovinskih hiš „Au Bon Marché“. Nedaleč odtod stanuje profesor Hazard v hiši, ki vsa spominja na stavbe iz minulega stoletja. Težka vrata se odpro v vežo, odkoder vodijo kvišku lesene stopnice. V sprejemnici isti občutek davnine: v opravi, zavesah, stoli, omarah. Ob vseh stenah se vrste dolge vrste knjig v značilnih starinskih vezavah sedemnajstega in osemnajstega stoletja s težkimi, zlato ornamentiranimi hrbti in v zlatih obrezah. Zbrani spisi latinskih, francoskih, italijanskih, nemških, angleških in španskih pisateljev. Na mizici sredi sprejemnice leže francoske, italijanske, španske in angleške revije, razprave, najnovejše znanstvene knjige, obširne doktorske teze v preprostih sodobnih opremah. V delovni sobi profesorja Hazardja znova knjige: knjige ob stenah, knjige v omarah, na mizah, knjige raznih dob in jezikov, revije, priročniki, zbirke slovarjev, enciklopedije in rokopisne mape. Na stenah nekaj slik, na kaminu doprsni kip profesorja Hazardja, starinske vaze in razne druge dragocenosti, ki tako okusno, harmonično in udobno zaključujejo notranjost francoskih stanovanj.

„Vsa oprava in pohištvo je iz osemnajstega stoletja,“ se mi nasmehne profesor Hazard, kakor bi uganil moje misli, „vse je izvorno flandrijsko delo. Ura tam ob omari je iz leta 1778., pri tej majhni mizici ob kaminu sem se igral kot otrok, pri njej sem poslušal prve pravljice in povesti. — Doprsnik na kaminu pa je napravil kipar Benneteau. Zelo ljubim to starinsko udobje, to pravo, originalno francosko kulturo. Ali se Vam ne zdi, da mora živeti profesor zgodovinar prav v takem vzdušju?“

Profesor Hazard govori mirno, jasno, preprosto. Njegova izredno dognana predavanja na Collège de France učinkujejo prav posebno po neposrednosti pripovedovanja, po stilistični dovršenosti in plastiki. Nepričakovano preseneti poslušalce z duhovito domisljico, z bleščečo primerom, z bistroumno sentenco ali z globokoumno opazko, v kateri je izpovedal bistvo problema. Njegove živahne oči neprestano slede izgovorjenim besedam in dajejo njegovemu ostro oblikovanemu obrazu posebno duševno gibčnost, ostrovidnost in prisrčno ljubeznivost.

„Vi se tedaj bavite predvsem s teoretičnimi problemi primerjalne literarne zgodovine? O, o tem je danes napisano že mnogo knjig, razprav in študij. Gotovo poznate knjigo Paula Van Tieghema „La littérature

comparée' in izsledke predlanskega mednarodnega kongresa literarnih zgodovinarjev v Budimpešti?"

Profesor Hazard je poiskal med knjigami nekaj spisov, člankov in poročil o tem važnem internacionalnem zborovanju.

— V Vaših spisih, gospod profesor, sem zasledil mnogo izredno tehtnih sodb, zaključkov in opozoril o bistvu, nalogah in ciljnih primerjalne literature. Zelo bi me zanimala še Vaša mnenja o nekaterih morda bolj podrobnih problemih iz tega področja . . .

„Primerjalna literarna zgodovina, vidite, raziskuje predvsem odnose med različnimi literaturami, ugotavlja izmenjevanje intelektualnih vrednot med narodi, proučuje, kako so velike evropske ideje posegle v snovanje posameznih literatur, kako so se v njih preoblikovale in preustvarile; premotriva slednjič zgodovino velikih osebnosti in pesniških del v sosednjih deželah, kako so bila tam sprejeta, kako so jih tolmačili in kakšen je bil njih vpliv. Ustvarjanje vsakega naroda je seglo preko domačih mej in se na poseben način odzvalo v sosednjih deželah. Nobeno pomembno literarno gibanje se ni zaključilo zgolj v enem narodu samem, ampak je tudi v drugih povzročilo nova, svojevrstna duševna trenja. Italijanska renesansa si je na primer na novo odkrili antiki ustvarila svojevrsten duševni svet in poseben, samosvoj ideal. Z njim pa je vplivala tudi na sosednje literature — na špansko, na francosko, na angleško in druge, kjer je vzbudila nove duševne smeri, nova umetniška dela in nove narodne ideale. V mojih letošnjih predavanjih na Collègu o Lockeju in sodobni Evropi ste gotovo zasledili, kako se je Voltaire v Angliji navzel novih idej in kako se te odražajo v njegovih ‚Filozofskih pismih‘. Ali ni zanimivo, kako so ideje francoske revolucije prodrle v Italijo, ji prinesle poseben pojem svobode in obenem prebudile in pospešile razvoj italijanskega nacionalizma? Duševni stiki med evropskimi narodi so se od 18. stoletja dalje znatno povečali. Vsa literarna gibanja poslednjih stoletij: klasicizem, romantika, realizem, naturalizem so izrazito evropska gibanja. Vsak narod se je pričel bolj zanimati za življenje, mišljenje in ustvarjanje svojega soseda in tako polagoma odkrivati posamezne narodne organizme. Za našo dobo je vsekakor značilen neki intelektualni — ne pa politični — evropeizem in še celo internacionalizem. Branje je danes prav za prav nekaj mednarodnega. Znamenita knjiga, ki izide na primer v Londonu, je takoj sprejeta, ocenjena in asimilirana v Franciji. Ko je dobil Sinclair Lewis Nobelovo nagrado, je takoj zaslovel po vsem svetu. Maurois prikazuje Francozom v svojih znanih življenjepisih velike angleške duhove: Shelleya, Byrona, Disraelija. Toda, kaj zanima predvsem Angleža pri čitanju

Mauroisja? Radoveden je, kako pojmuje francoski pisatelj Byrona, kako doživlja Shelleyja, kaj mu pomeni Disraeli. Kar me posebno zanima v Curtiusovi knjigi „Essai sur la France“ je to, kako je nemški znanstvenik občutil, doživel, doumel in popisal Francijo in Francoze. Tako, vidite, nastane izmenjavanje vrednot, tako prehajajo neprestano iz naroda v narod ideje, doživetja in spoznanja. Kljub temu pa nikakor ne verujem v neki brezbarvni internacionalni esperanto duha. Mislim, da sem prav zato lahko dober Evropec, ker sem dober Francoz.“

— Podlaga evropske kulture so tedaj posamezni narodni organizmi in njih najizrazitejši tvorni duhovi, ki so ustvarili na osnovah narodne duševnosti velike evropske vrednote?

„Brez dvoma. V Homerju, Cervantesu, Shakespeareju, Molièreju, Goetheju in vseh drugih so se narodne vrednote stopnjevale do občečloveških vrednot. V njih so izražene prvine, po katerih moremo spoznati in doumeti gibanje evropske kulture, v katerih lahko razkrijemo višino njenih idejnih in miselnih trenj. Vsak narod ima posebne duševne znake, vsak ima neki izrazito svojski predstavn in miselni svet. V njem se na svojevrsten način odzrcalajo evropske ideje. Preoblikovane in notranje preustvarjene prav po tem individualnem narodnem bistvu pa dobivajo nove pomene, novo kulturno vsebino in nove vsečloveške vrednote. Ali nam literarna zgodovina ne razodeva neprestano svojstva, moč in globino raznih narodnih tipov — francoske duše, anglosaksonske, italijanske, ruske? Ali ne govorimo neprestano o španstvu, germanstvu, slovanstvu? Vsak izmed evropskih narodov je doživel v svojem kulturnem razvoju nešteto tujih vplivov. Spomnite se, kako je vplivala na Španijo in Francijo italijanska renesansa, kako zajame v 18. stoletju Francijo val anglo-manije, kako preplavijo ideje francoske revolucije ob koncu 18. stoletja nanovo se prebujajočo Italijo, kako so dandanes veliki ruski pisatelji 19. stoletja idejno posegli v snovanje vseh evropskih narodov. Toda ob vsem tem vplivanju in valovanju evropskih idej je ostal vsak narod notranje svojski; asimiliral je le to, kar je rabil za svoj razvoj, se ob teh tokovih obogatil, a se obenem samostojno tvorno izživiljal, gradeč nove, po lastnem geniju prežarjene idejne svetove. Kako različni sta si francoska in nemška romantika, ruski in francoski naturalizem . . . Prav na temelju teh narodnih organizmov si tedaj lahko pravilno predstavljamo resnični pojem evropstva, lahko doumemo nadnarodni razmah velikih idej in del. Proučevanje takih idejnih in literarnih evropskih gibanj, iskanje narodno svojskega, ugotavljanje duševne ekspanzije posameznih dežel, njih vplivne moči in njih kulturne rasti ob tujih vplivih — tako literarno zgodovinsko delo imenujemo primerjalna litera-

tura. Ona nam neprestano izpričuje, da sta na svetu dve važni sili: narodno avtohtona prvina, ki edina more ustvarjati umetniška dela, in druga: nadnarodna, evropska, ki je prevažni gibalni povzročitelj vsakega narodnega napredka. Z zanikanjem narodne individualnosti nujno zanikamo pravo idejo evropstva. Da pa tvori Evropa poseben kulturni organizem, razvidite že, ako primerjate evropsko duševnost z orientalsko. Orientalci so strastni, pasivni, nedejstveni, netvorni — Evropci umerjeni, aktivni, tvorni, usmerjeni predvsem v dejstva.“

— V razvoju evropskih idej so se brez dvoma tvorno najbolj izživljali veliki narodi. Toda, globoko sem prepričan, da so literarna in miselna snovanja malih narodov prav tako važni členi v zgodovinskem razvoju evropske kulture, da so male literature odločilnega pomena za pravilno, globoko in vsestransko pojmovanje in ocenjevanje evropske miselnosti, da tvorijo zato v primerjalni literaturi obsežno, a do danes še skoro neraziskano poglavje. Ali se Vam ne zdi, gospod profesor, da so se doslej kulturni problemi malih narodov, njih literarno zgodovinska preteklost in miselnost premalo proučevali? Ali se Vam ne zdi, da so se kulturne in literarne vrednote malih književnosti premalo upoštevale v zvezi z razmahom velikih evropskih literatur?

„Vsekakor je nujno, da resno in zvesto proučujemo literarne stvaritve in idejne vrednote malih narodov ter jih pravilno ocenjujemo v zvezi z razvojem evropskih idej. O, v tem področju čaka primerjalnega zgodovinarja še obsežno, važno in zanimivo delo, ki je bilo doslej gotovo še premalo upoštevano. Toda, premislite vendar, kako težko in skoro nemogoče je komurkoli izmed nas, poznati do podrobnosti vse neštete literature na svetu, koliko težje pa je še pronikniti do individualnih vrednot vsakega naroda, dokopati se do njegovega osebnega tolmačenja lastne literature in kulturne preteklosti. O, zato bi komaj zadostovalo deset življenj! Jeziki malih narodov so brez dvoma prva in največja ovira, ki onemogoča pravilno upoštevanje njih stvaritev. Komparativist se mora opirati pretežno le na prevode, ki so sicer kruta, a žalostna nujnost. Pomislite, kako grozno preizkušnjo mora prestati genij malega naroda v prevodu. Pesniško delo izgubi pri tem vso svojo izvorno silo, ono žrtvuje najvažnejši del svoje pesniške vrednosti: jezikovno muziko in ritem, ki se jima mora nujno odpovedati. Komparativist pa mora razen tega pronikniti še v notranje osnove narodne duševnosti, doumeti literarni razvoj naroda, njegovo preteklost, spoznati njegove velike duhove in dognati njih pomen. O, koliko zaprek! Ali pa naj se literarni komparativist zavoljo tega odreče proučevanju in spoznavanju malih literatur, vprašujete? Vse te književnosti moramo nujno

in brez pomislekov upoštevati ter jim odkazati pravo mesto v razvoju evropske kulture in miselnosti. Saj primerjalna literatura za tem tudi vedno bolj stremi in posveča tem problemom vedno več pažnje. Danes nimate le mnogo prevodov raznih velikih pesnikov in pisateljev iz najrazličnejših literatur, ampak tudi že obsežno zbirko znanstvenih knjig, razprav in studij, bodisi da razpravljajo o posameznih literaturah: o skandinavskih, slovanskih ali švicarskih, bodisi da razmišljajo v pomenu in vrednosti posameznih pesniških osebnosti. Verujem tudi, da bo primerjalna literatura v tej smeri odkrila mnogo važnih in zanimivih stvari.“

— Edino primerjalna literatura more brez dvoma zajeti v svoj krog vsa literarna vprašanja malih narodov. Toda mnogo literarnih zgodovinarjev — predvsem v Nemčiji — se še vedno zoperstavlja novi vedi in ji odreka samostojno znanstveno vrednost.

„Mislim, da je brezpomembno, dokazovati smisel in važnost primerjalne literarne zgodovine. Ali je primerjalna literatura znanost ali ni? Ali naj jo imenujemo ‚Geistesgeschichte‘ ali ‚svetovna literatura‘ ali kakorkoli drugače? To je slednjič vseeno! Dejstvo je, da se je nova literarno-zgodovinska smer globoko zakoreninila v literarno znanost, da je zajela brez števila novih problemov, odločilnih za evropsko kulturo, ki so bili doslej skoroda neznani, da je razprla nova obzorja, razkrila nove perspektive duha in spočela nova idejna vprašanja. Važno je tudi, da so se v Franciji ustanovile univerzitetne stolice za novo vedo že skoro pred tridesetimi leti, da izhaja „Revue de littérature comparée“ že nad dvajset let, da je izdala „Bibliothèque de la Revue de littérature comparée“ že nad osemdeset obsežnih knjig o najrazličnejših evropskih literarnih problemih in da se znanstveniki na vsem svetu vedno bolj posvečajo primerjalnim študijem. Res je marsikoga zmotil izraz „primerjalna literatura“. Mnogi mislijo namreč, da je cilj nove vede zgolj primerjanje samo, dočim je primerjanje le njeno sredstvo. Ali je primerjalna literatura znanost? Njenega obstoja ne more danes nihče zanikati in to je največji dokaz za njeno znanstveno upravičenost.“

— In metoda? . . .

„Znanstvena metoda? Prave, izrazito edinstvene znanstvene metode ni. Poznam le dve metodološki dejstvi — jasnost in nadarjenost. Nad vsako, še tako dobro zgrajeno, še tako do dna preiščeno metodo odloča vselej le osebnost. Zakaj toliko govorimo: Ta metoda je edino pravilna, zgolj ta metoda je znanstvena? Zato, ker vsakdo izmed nas misli, da je edino njegova metoda prava in da jo mora vsakomur vsiliti. Metoda pa je vselej odraz osebnosti, njegovega dela. Ako ste nadarjeni za oris

pesniške osebnosti, za monografijo, boste gotovo tu najlaže uveljavili svojo nadarjenost. Ako Vas nadvse veseli stilistična analiza del, ako ste navdušeni za filozofsko in idejno problematiko obdobj, boste pač tu najbolj uspeli. Ko bo Vaše delo sijajno in v vseh podrobnostih dograjeno, šele takrat boste lahko prepričani, da je Vaša metoda dobra in pravilna. Niste pa gotovi, da bo Vaše delo res uspelo, ako uporabljate še tako preizkušeno in še tako uveljavljeno metodo. Ali ne izvira dobra metoda le iz dobrega dela in ne obratno?“

— Toda . . .

„Seveda je neka razlika med primerjalno in domačo literarno zgodovino — razlika v področju, v sredstvih in še v zgodovinski vrsti. Toda prave metodološke razlike ni. Za obe vedi poznam samo eno — zgodovinsko metodo. Vodnik naj nam bo vselej zgodovinska stvarnost, na dejstvih naj bo zgrajeno naše delo in ničesar ne bomo tvegali. Znanstvenik komparativist mora biti etično in umsko uravnana osebnost. Biti pa mora tudi — o, o tem sem globoko preverjen — biti mora svojevrsten umetnik. Njegovo delo mora biti sicer zgodovinsko dognano, a predvsem znanstvena umetnina, pisano prav tako dovršeno in v prav tako sodobnem izrazu, kakor je pisana pesem, novela, roman, esej.

Toda dovolj o tem! Zanima me, dragi gospod Ocvirk, kakšen vtis je napravil na Vas Pariz, kaj Vam je novega razodela Francija in kaj ste pri nas doživeli?“

— Francija je bila zame brez dvoma eno izmed največjih odkritij, odkritje nečesa doslej še nepoznanega. Mislim, da je bilo najelementarnejše spoznanje — doživetje popolne svobode: osebne, idejne, miselne, znanstvene in celo čuvstvene svobode.

„Francija je danes gotovo edina svobodna dežela na svetu, svobodna v najglobljem pomenu besede. Še v Angliji, ki je za Francijo morda najsvobodnejša, še v Angliji ste uklenjeni v najrazličnejše vezi.“

— Drugo največje doživetje je bilo doživetje duha, ideje, misli, sinteze. Collège de France mi je odkril pravi pojem resnično znanstvenega zavoda, v njem sem pa spoznal višino in posebnost francoskega znanstvenega stremjenja. Collège de France mi je postal poslednja in najvišja univerza.

„Francoski duh je sintetičen, razgiban bolj v idejo kakor pa nemški. Zato lahko razumete, zakaj je Francija v novejši dobi tako izrazito vplivala na južno Ameriko.

Collège de France je čudovito žarišče francoske znanosti, najsvojevrstnejši univerzitetni zavod na svetu, edinstven. Profesorji smo tu popolnoma svobodni, ne ovirajo nas nikaki oziri, nikake zahteve, nikake druge obveznosti. Trideset predavanj na leto — to je naša edina dolž-

nost. Naši avditoriji sestojе iz samih res znanstveno izobraženih sodelavcev, ki morejo slediti najtežjim in najnapornejšim problemom. Kakšna razlika med poslušalci-dijaki na Sorbonni in med poslušalci na Collègeu. Tukaj čista znanost, odkrivanje novih problemov, razmišljanje — tam poučevanje, izpiti, izpričevala.“

— Prav posebno pa sem se tudi poglobil v sodobno francosko slovstvo. Pestra trenja povojnih literarnih ideologij so mi razkrila marsikatero značilno potezo današnjega človeka.

„Sodobna francoska literatura je brez dvoma izredno zanimiva. Za povojno dobo je značilno iskanje novih oblik, novih literarnih obrazcev, poveličevanje mladega, spontanega genija, zaničevanje preteklosti, želja po sproščanju, vera v razkroj, v razdejanje vseh dotedanjih idejnih in estetičnih vrednot, zanosito izpovedovanje samega sebe, strastno hlastanje po novosti, po originalnosti. To je doba vretja, doba nemira, doba prevratnežev, doba dadaizma, surrealizma in vseh neštetihi smeri. Prav danes doživljamo tragičen razkroj ideologije mladih, ki po večini niso ustvarili nič velikega. Bili so namreč premladi, pisali so brez prave izobrazbe in kulture. Sodobna proza se znova spovrača v stare epične oblike in obrazce. Vsi večji in znamenitejši romani zadnjega leta — romani F. Mauriaca, A. Mauroisja, Julesa Romainsa, Lacreteillea, Chardonnea — razodevajo staro pripovedno tehniko. Kljub temu pa je prinesla moderna mnogo dobrega, mnogo spoznanj, ki bodo ostala. Predvsem nas je odmaknila od običajnih, zbanaliziranih pojmovanj in nam dala svežega zraka. Najzanimivejši in najmočnejši pisatelj tega obdobja je gotovo Giraudoux, poln modernih, izvirnih metafor, svež, duhovit, senzibilen. „Amphitryon 38“ je gotovo najmočnejše njegovo delo. In koliko je še zanimivih romanopiscev, ki nas uverjajo o krepkem razmahu sodobne francoske proze. F. Mauriac, Lacreteille, Duhamel, Maurois, Valéry-Larbaud, Paul Morand, Chardonne, Montherlant . . .

Poezija? Največji pesniški duh sodobne Francije je Paul Valéry, mojster francoskega jezika, globok in prodoren mislec, pravi pesnik ustvarjalec. Toda drugih pesnikov prvega reda nimamo, nimamo močnega, izvirnega lirika med vsemi mnogoštevilnimi mladimi, dasi so med njimi mnogi zanimivi tvorci. Nihče ne sega ob Valéryja ali Claudela. Morda je to značilna poteza naše tako v zunanjo življenjsko problematiko obrnjene dobe? . . .“

PESMI

NIKOLAJ PIRNAT

I

Vas gledam. Sebe gledam. O gorjé,
mi vsi otroci bedni smo gnilobe,
spočele so nas tja v en dan lenobe,
in z nami — drugi njive si gnojé.

Krepkà beseda, ki po moštvu zadiši,
straši in pláši tepce nas solzave.
Uporna misel, ki skoz naše glave
si drzne — revno v blatu obtiči.

Naš prapor — davno več ne plapolá.
Mi, revčki, v kotu čakamo jokavo.
In silni žrebec k tlom povesi glavo,
ko nevede čez našo pot divjá.

II

In vendar hočemo svobodnih cest
in sonca, sonca, da nas vse obsije!
In luči, da nas z glorio oblije
in na brezupnem nebu polno svetlih zvezd!

Kako duši me silna, nesproščena strast!
Kako popušča uzda hladnega razuma!
Nocoj to noč je sila blaznega poguma
— o sončni sin, prevzela nad menoj oblast!

Naréd, prijatelj! Z menoj možjé in žene
— naprej! Navpik do sonca, do žarečih zvezd!
Nikjer nikogar — Sredi temnih cest
zdaj sam stojim — in zvezde ni nobene.

O sončni sin, v teh temnih mrtvih dneh,
 ko v vseh svetiščih so razpasle se podgane
 in strašni Nič votlí utrujene možgane
 se sklonim nate, gledam tvoj prečudni smeh.

In vidim: v mladi móči ves strašan
 razbijaš tanke, vžigaš milijone,
 za šalo z néba klatiš avijone
 nevzdržno krčiš pot v nebeški Dan —

A moje misli neizrabljene ostrine
 blestijo iz svilenih tvojih kit —
 O, ne zamudi! Od življenja zbit
 naj starec vsaj bom priča tvoje veličine!

HIŠA BREZ OKEN

T O N E S E L I Š K A R

Hiša je imela okna! Toda zidana je bila tako, da ji je gledalo pročelje z okni na gmajno, na travnike in preko reke, ki se je malce spodaj vijugala v ozki strugi, semkaj proti mestu in k ljudem pa je zijala neometana zadnja plat te čudovite spake, ki je stala sredi polja kakor neokretna slepa žival, zaman poskušajoč premakniti se z mesta.

Morda bi se dalo dognati, zakaj in kdaj so semkaj zvozili opeko in zgradili to stavbo, ki je bila po svoji obliki in razdelitvi prav gotovo namenjena kdaj za vozarnico ali za kakršnokoli drugačno shrambo. Toda to ni poglavitno niti ni važno.

Hiša je. Zunaj mesta stoji, to se pravi še dlje, kajti prve hiše predmestja se pričenjajo kakih pet sto metrov od te slepe živali, in ker leži le ta hiša na taki samoti, so jo ljudje še posebej krstili.

Pripada pa mestni občini, in četudi pelje semkaj le ozka steza, ima ta steza svoje ime in hiša svojo številko:

Na gmajni št. 2.

Obljudena je.

Zjutraj, še preden se zdani, hodijo po tej stezi ljudje, opoldne in zvečer.

Včasih pride semkaj na glavno cesto krik otrok in tudi pesem in še celó smeh. Iz dimnika, ki je posebej prizidan zadnji steni, se kadi, in že ta neobičajnost graditve dá sklepati, da je bila nekdam stavba vse kaj drugega kakor stanovanjska hiša.

Tu na tem koncu zaključuje mesto velik polkrog tovarn in delavnic, ki sestavljajo spričo velike in raztegnjene naselbine nizkih, enoličnih delavskih hišic nekakšen obrambni zid z vitkimi in visokimi stolpi, s katerih vihrajo bele, sive in črne zastave dima, in edina muzika, ki razbiča ozračje mirne, zelene planjave, ki je pusta in prazna vse do bližnjih vasi, je zadirčen pisk tovarniških siren, ki tegobno buče vsako jutro, opoldne in zvečer.

BLISK — tovarna električnih baterij.

TRIGLAV — milarna in svečarna.

ETNA — tovarna gumijastih izdelkov.

KEMIČNA TOVARNA.

GLOBUS — tovarna pločevinastih izdelkov.

SINDEK — tovarna za klej.

Čez dan hrup tovornih avtomobilov, sopenje ranžirnih lokomotiv in tovornih voz, zamolklo bučanje iz tovarn, pokanje bencinskih izplinjačev, škripanje industrijskih vozičkov.

Ob cesti vse skozi do mesta ogromne reklamne table.

Le tukaj ni lepih hiš. Vile in domovi upravnih svetnikov in lastnikov so onkraj mesta pod senčnatim hribom, kjer je tišina in vonjava gozdov in muzika barv tisočeri rož.

Tu stanujejo le delavci.

Le hiše trgovcev in gostilničarjev so večje, daljše, celó enonadstropne.

Ceste so posute z okrepenelo koksovo žlindro. Onkraj železniškega tira je velikanska gramozna jama, ki jo zasipajo z mestnimi smetmi in z odpadki iz tovarn. Tu je vedno mnogo otrok in žena. Iščejo koks, da ga prodajo kovačem, brskajo za starim železom, cunjami in kostmi. Včasih kdo veselo in presenečeno zakriči. Morda je našel otrok zavrženo igračo, morda je našla ženska zarjavel novec, s katerim si bo kupila soli.

Pozimi piha tod burja od nezavarovanega polja, poleti je vroče in prašno in travniki okoli tovarn so vsi osmojeni. Včasih zariga izza ovinka troba rešilnega avtomobila, ki se ustavi pred vrati tovarne.

Takrat plane iz gruče tarnajočih žena, ki so se zgnetle okoli vozila, vzkrik.

Ali pa kletev.

••

Hiša brez oken pa je kakor izobčena iz vsega tega. Ni delec ne mesta ne predmestja ne tovarn; čepi sredi polja kakor nekazna točka periferne

civilizacije in je nerešljivo zapisana poginu. Stena, ki nima oken in ki je obrnjena k mestu, itak ni bila nikoli ometana. Rdeča opeka se že drobi, tu in tam je nevešča roka zamašila zevajočo luknjo v zidu s kamnom in blatom. Opeka na strehi je razjedena, med razpokline ubitih kosov se je razlezel mah; veter je vanj zanesel drobce prsti in travno seme in dolge rese zelenih bilk se poganjajo ob prizidku navzgor. Dimnik se bo zdaj, zdaj zrušil. Nekdo ga je nespretno ovil z debelo žico. Na vseh drugih stenah pa so okna. V pritličju in po eno zgoraj na vsaki obkončni strani.

Napis „Pozor, hud pes“ je že zelo obledel, psa pa ni nikjer. Ob vodnjaku, ki je še na vreteno, visi na drevesu gajbica in v njej je dvoje grlic. Samica sedi na gnezdu, samče pa se vrti na dnu, gruli in se ji nenehno priklanja.

Šip v oknih je že mnogo pobitih. Okvirji so prepereli, žleb na strehi je preluknjan od rje, vrata v pritličju so odprta, in tu se vidi, kako je šele pozneje bila ta zgradba prezidana v zasilna stanovanja.

Toda vsega skupaj je le četvero prostorov. Spodaj na vsaki strani po ena večja soba, zgoraj na podstrešju na vsakem oglu po ena majhna, ozka mansardnica.

Pred hišo je nekaj gred posejanih s solato, grahom in fižolom, star mogočen oreh in majhna šupa za drva. Na spodnjih vejah oreha je razobešenih nekaj otroških cunj. Nekje za vogalom se igrajo otroci, skozi odprto okno prihaja ženski glas, od zgoraj hripav kašelj, kakor da bi se star človek odhrkaval.

Mlado zeleno žito valovi v pomladnem vetru, murni cvrče, visoko pod oblaki melje postolka, pada, se ujame v višini in kroži v sinjini neba neslišno kakor misel.

S ceste od tovarne sem prihaja Marija s prijateljico in obe sta nemirni, postajata, govorita razburljivo. Ivanka včasih zaihti in hoče nazaj.

— Saj vendar nisi več otrok! Ji prigovarja Marija. Pravim ti, da si lahko pri meni, če te je zaradi tega stari nagnal!

Ivanka je njena tovarišica pri delu v tovarni za pločevinaste izdelke in je zdaj brez dela. Pred štirinajstimi dnevi so ji odpovedali in danes so ji izplačali zadnje groše.

Kriza. Ni dela!

— Ali se ne moreš pomiriti z očetom? vprašuje Marija.

— Ničesar nimam proti njemu. Toda dobil je nekje neko žensko, s katero zdaj živi, pa sem mu na poti. In to, kar sem dobila danes, je vse moje premoženje!

— Pomiri se! Skupaj bova že našli kakšen izhod. Ali si mar nisva prijateljici? V moji sobi je tudi zate dovolj prostora, četudi je majhna.

— Sva! je hlipnila Ivanka, ampak . . . Kaj bodo rekli pri vas v hiši?

— Pri nas? Vsi, kar jih je v hiši, nimajo nikakih pravic do mene. Samostojna sem. Sama služim, sama se živim! Spodaj stanuje nesrečni pijanec Andlovec z ženo in otroki, dva hlapca iz tovarne za klej, ki ju ni nikdar doma, zgoraj pa stari Tomazin, ki ga itak poznaš. Čudak je, njemu plačujemo stanarino, ki jo pošilja lastniku ne vem kam. Če jo? Ne brigam se za to. No, in kaj ti hočejo ti ljudje?

Ivanka si briše oči, se oklene prijateljičine roke in s strahom gleda v hišo brez oken, ki sta ji že čisto blizu. Potem jo zopet stresa ihta in je vsa jezna.

— To ni pravica! Koliko jih je, ki imajo moške, da zaslužijo. So dekleta v tovarni, ki bi bile lahko doma, ki imajo ves zaslužek le zase. Toda zvečer vabijo Frica v gostilno in se mu dajo objemati — pa so ostale v službi!

— Pusti pravico in Frica! Kar je, je. O vsem se bova pogovorili, samo pomiri se! Ali morajo vsi videti, da si objokana?

Ivanka si je z dlanjo podrgnila lici in se skušala nasmehniti; stopili sta na dvorišče.

Pred vrati je sedela Andlovčeva žena in je pestovala deklico. Bila je bosa in je čakala moža.

— Ali si ga kje videla, Marija? jo je vprašala.

— Ne, zgodaj je še. Kar potrpi, saj bo prišel.

Mala deklica se je izmuznila z materinega naročja in stekla k Mariji. Dvignila jo je k sebi in mala je bila vsa srečna.

— Si kaj moja? jo je nežno vprašala Marija.

Otrok jo je pobožal, naslonil svojo kodrasto glavico k njeni in molčal v zadregi, ko je videl tuje dekle.

— To je Ivanka, ki bo zdaj pri meni stanovala! je dejala Marija Andlovčevi.

— Brez dela?

— Dà.

— Kakšni časi! je zatarnala bosa žena in stopila na konec hiše, da pogleda na stezo.

— Ni ga. Zopet ga je prijelo. Ta prekleta pijača!

Šla je v sobo, kjer so kuhali in spali. Zgoraj pa je Marija odklenila vrata. Stopnice so škripale, bile so temne in Ivanka je morala vsako stopinjo obtipati. Ko je skozi odprta vrata padla svetloba pod streho, je videla vse polno s pajčevino prepletenih tramov, zaboje, vreče in veliko osje gnezdo, razpete zajčje kože in na dolgih nitih nanizane mavrahe, ki so se sušili v zatohli sopari izžarevajoče opeke.

Sobica je bila kakor svetla jasa v tej temni navlaki in ko sta zaprli vrata, se je oddahnila od nemira.

Tu je bilo tiho, skozi okno ni bilo videti žive duše, samo polje, zelenje vsepovsod. Reka je v tonečem soncu gorela kakor tekoče zlato in skozi okno je silila zelena veja oreha.

Soba je bila dolga in nizka. Strop je strmo visel k oknu, ki je bilo zelo majhno. Ob najvišji steni je stala zložena postelja, ki jo je Marija kupila na starini, v kotu mala železna peč, s prtičem pogrnjena mizica, stol s posodo za umivanje in omarica s policami. Tu je bilo nekaj posode za kuhanje, na steni pa polno drobnih spominov: fotografija fanta v vojaški obleki, barvane priloge z rožami iz neke revije, skupina deklet delavskega izobraževalnega društva, nad njo širok rdeč trak z neke proslave prvega maja, slika njene matere, ki je bila že zelo obledela, na polici poleg omare pa nekaj časopisov in drobnih knjig.

— Doma sva! je dejala Marija. Postelja je dovolj široka za obe!

Hitela je pripravljat večerjo.

Spotoma je bila kupila dve hrenovki, pol štruce rženega kruha. Od zjutraj ji je ostalo še malce mleka. Nalila je špirta v gorilnik in prižgala.

Ivanka je jedla in se zamislila. Brez dela je. Oče jo je zapodil iz stanovanja. Zdaj je v breme svoji prijateljici, ki se sama komaj preživlja.

Bila ji je zelo vdana. Že dve leti se poznata, skupaj sta delali v isti delavnici in nikdar se nista sprli. Marija je bila morda dve, tri leta starejša. Bila je sama na svetu in po materini smrti je živela sama zase. Nikogar se ni bala, bila je skoraj bolj krepka ko nežna, četudi je bil njen obraz pod malce trdim licem čisto ženski. Kljub neki izraziti odločnosti, ki je žarela iz oči, je bila v nji načrtana mehka linija smeha, ki je zvenel čisto in iskreno.

Pri delu vztrajna in molčeča.

Lastno življenje, ki je bilo trdo, nelepo, včasih do smrti obupno, ki ji je dalo le malo lepih ur, potem ljubezen s fantom, ki je pri vojaki v Skoplju, lastno gospodinjstvo, samotarenje in poglobljanje vase — vse to ji je vtisnilo pečat nekakšne nujne modrosti, ki postavlja življenje v znosen odnos do danih razmer okolja, službe, dela, plače, hrane, obleke, upanja in verovanja.

Sonce je utonilo onkraj zemlje, vse je bilo tiho na polju, zemlja je drhtela od rodovitosti, pomlad se je poslavljala od prvih omamnih svetlob, zemlja je gorela in se vdano pokrivala z večerno zarjo in z mrakom, ki se je kar dvigal iz vode in zastrl ravan s temo in molkom.

Z dvorišča so včasih zazveneli klici otrok, ki so se lovili, zdaj, zdaj so vrata zaloputnila, od daleč pa je prihajal hropeč dah mesta.

Pripravili sta posteljo.

— Boš ležala pri zidu? jo je vprašala Marija.

— Meni je vseeno, spala itak ne bom! je dejala Ivanka in se naslonila na okno.

Marija se je slekla. Šla je k prijateljici, se stisnila k nji na okno in večerni hlad, ki je prihajal od reke, jo je božal po goli koži in vse bolj je odhajalo iz njenega telesa dnevno delo.

Deset ur v tovarni.

Vsak dan stoji po deset ur ob plinskem ogrevalcu, v zraku, nasičenem od gorilnega plina, solne kisline, salmiaka, cina in razgrete pločevine, ter nenehno poteza z bakrenim batkom po sklopljenih črtah posode in jih zaliva s cinom, ne premalo, ne preveč, da ne bodo propuščale vode! Dan za dnem. Zdaj že četrto leto. Kaj vse je šlo preko njenih rok: otroške kanglice, lepo pobarvane, škropilnice za rože, konzervne škatle, vaze za cvetje, igrače.

Roke so pri tem delu črne, nohti ožgani od vročega batka, v grlu duši in peče.

Od sedmih do dvanajstih.

Od ene do šestih.

En dinar dvajset na uro.

Spodaj ob reki je nekdo igral na orglice, v polju so peli murni. Poleg tenke stene je na podstrešju škrtala miš in netopirji so se zaganjali mimo okna kakor črne, temne lise.

— Pravijo, da se radi zalete v ženske lase, je dejala Ivanka in skušala s pogledi slediti prhutarju, ki se je bliskovito pogreznil v noč.

Marija ji ni odgovorila. Pogreznila se je sama vase. Prelestna noč je čarala sanje in hrepenenja.

Misli na fanta.

Misel je vsa polna, njegov lik zgoščen, da bi ga mogla obtipati s prsti in ji je, kakor da sliši korake s poljske steze. Pošilja mu tisoč pozdravov skozi noč in v duhu si riše pismo, ki mu ga bo pisala.

Ivanka tiho joče.

Marija občuti trepet njenega telesa, ki drhti kakor val, gnan od lahkega vetra. Objame jo okrog pasu, pritegne še bolj k sebi in tolaži.

— Brez dela. Kakor da si ti edina! Ali ne vidiš, koliko vas je. Miliyon. Mnogo milijonov! To so stvari, katerih ne rešiš s solzami, čuješ! Pa niso samo brez dela: so očetje, ki jim prhné žene in otroci od obupa, po revirjih se plazijo rudarji kakor gladni volkovi, delavci pohajkujejo po cestah. Prej so požirali peklenski ogenj martinovk, koksa, zdaj goltajo prah velike ceste, ki jih goni v nemir in glad. Vse delavke iz tekstilne so na cesti . . . Kakor da je satan stisnil ves svet za grlo: tipkarice posedajo v parkih in strme v praznino bodočnosti, pisarji grizejo peresa in ne morejo razumeti brezdelja, ki prinaša nekaterim udobnost in razkošje,

le tem pa gladovanje in smrt na vrvi. Učeni profesorji sede križem rok in ne utegnejo razmotrivati svoje usode. Brez dela! Poglej spodaj: mož, žena in pet otrok. Lačni so!

Ivanka se ne gane. Strmi v praznino in Marijine besede so ostre kakor vsaka resnica, ki hoče prerezati sanje.

— Lačni. Ali mar veš, kaj se to pravi, biti lačen? Jaz vem. Ko nam je umrl oče, sem bila stara dvanajst let. Mati je ležala. Raka na maternici je imela, reva, pa je vendarle mislila, da bo še zdrava in da bo šla nazaj v tovarno. To je prišlo tako iznenada, da se nisva niti prav domislili, česa nam manjka.

Kruha je zmanjkalo nekega dne.

Vreča v kleti, kjer smo imeli krompir, je ohlapno ležala ob kupčku premoga.

Predal za moko je bil prazen in z grozo sem občutila, da je v njem poslednja pest, ki bo za močnik.

S težavo sem postrgala poslednja zrna soli.

Ponev za mast je bila prazna, kakor da bi jo miši polizale.

Imaš občutek, kakor da ti je nekdo stopil na prsa in ti bo zdaj, zdaj zadrnil vrat. V prvem navalu tega groznega obupa čepiš v kotu in je ta nova, neznosna resnica močnejša od telesa, ki se z vso silo upira lakoti. Ne veš kaj bi. Ne vidiš nikjer izhoda, misel postane lena, otopi, oči medlé in so suhe od pekoče bolečine. Meso na telesu se krči, čelo se znoji in ustnice trepečejo. Grizeš nohte in pogled na prazno skledo ti vzbuja podobo smrti, ki se ti reži . . .

Hodila sem okoli klavnice in oprezala na kosti, ki se jih je še držalo malo mesa.

Počasi se pretvarjaš v žival. Ko sem jih nosila domov, da jih skuham, sem jih skrivaj zavila v papir in jih sesala . . .

— Vse to preti zdaj meni! je zaječala Ivanka in se obupno prijela njene roke.

— Ne, zdaj še ne. Povedala sem ti le, da ti prikažem strahoto vsega tega, da se boš z vsemi močmi upirala, pasti v to zlo. Pojdiva v posteljo!

Z naslodo se je vrgla Marija v posteljo. Telo se oddahne in že čuti prijetno utrujenost spanca. Potegne Ivanko k sebi in povedala bi ji rada kaj lepšega; naslonila se je na komolec in jo bodrila.

— Jočeš kakor majhna punčka. Jutri je nedelja in bova spali, kolikor bova sami hoteli! Popoldne se bova šli kopat, ležali bova v travi na soncu in se od samega veselja smejali!

Ivanka se je stisnila k nji kakor k materi.

Bolj in bolj močna postaja poleg nje.

— Kako si ti pametna! ji reče. In dobra! In vesela!

Nekje bije ura. V daljavi nad Krimom se vžigajo bliskavice.

Spodaj zacvilijo vrata, bose noge stopajo po pesku, plašen, zadrgnjen glas zastoka v noč.

— Si ti, Polda, zakliče Marija in prisluhne.

— Jaz! Moj bog, še zdaj ga ni!

— No, počakaj še malo. Prišel bo!

Sliši, kako je sedla na trhlo klop pod orehom. Kako je spet vstala in šla na vogal poslušat. In zopet nazaj in kako tarna v tej bolečini pričakovanja.

S ceste se vali pijano petje možakarjev in ta živalski krik neznansko oskrunja lepo noč.

— Pojdem k nji, pravi Marija, saj si sama ne zna nič pomagati. Greš z menoj? Ležati bova imeli jutri čas.

Naglo se oblečeta.

Stopnice zaškripljejo.

Dà, tam na klopi sedi s sklonjeno glavo in ko ju ugleda, sunkovito vstane. Pelje ju v stanovanje in privije petrolejko, ki jo je postavila na tla k omari, da bi svetloba ne motila otrok, ki spe. Dva fanta na slamnjači poleg okna, na leseni postelji obe dekleti, v nekakšni košari starega otroškega vozička komaj leto staro dete. Fanta sta kuštrava, rjava od sonca, Tine in Jaka. Lojzka je najstarejša, morda ji je deset let, silno bel obraz ima, mirno spi z roko na očeh. Anica je vsa pokrita s scefrano odejo in se nemirno premetava zdaj vznak, zdaj na stran, prav pod sestro.

Vse tri sedejo na prazno posteljo.

— Danes je dobil nekaj denarja, pravi Polda, poglejta kako krvavo bi ga potrebovala! Pa vse po grlu. Ti moj bog ti, kakšna živina je to.

Starikava je in bolno, kozavo lice ima. Morda je še mlada, toda vsi ti otroci, mož pijanec in revščina tega brloga so ji posneli ves smeh z obraza.

Ena sama, gola, večna skrb za čelom. Premagati glad in rešiti le golo življenje. Obup mornarja, ki se mu nenehno potaplja čoln.

— Vsekakor moramo tvojega moža pripraviti do pameti, meni Marija. Le kako?

— Saj! Kako...? Ko vendar vidi, da živimo iz dneva v dan, da smo nagi in lačni. Vidiš, to je vse, kar imam cunj, in pokaže na svojo razdrapano obleko. Vse drugo sem predelala za otroke.

Dete v košari se zacmeri, steguje ročice, grka in prične vekati.

Z vzdihom vstane, vzame ga v naročje, si med hojo odpenja bluzo in dete poželjivo suje z glavico v njena prsa.

— Vidiš, pravi, rada imam otroke! Ampak takole, ko jih gledaš, kako ne žive niti ne umrjejo, se mi zdi mož zdaj, ko je pričel še piti,

pravcata zver. Napije se, sili k meni in rodiš. Toda on pije kar naprej. Jutri bo nedelja, pa nimam moke niti mesa. Mar ne bi bilo bolje, da napravim vsemu temu konec?

— Kako to misliš? vpraša Marija.

— Z nožem ali pa v vodo!

— Neumno govoriš. Vse bo dobro. Prišli bodo časi, ko bo zopet za vse dosti dela in zaslužka.

— Četudi, saj vidiš, da vse zapije!

— Vas je šest, on pa je en sam! Treba mu je odpreti oči, da bo videl, kakšno krivico vam dela.

— Prosila sem ga, jokala sem, pretila sem mu, obraz sem mu razpraskala, hotela sem biti ponižna kakor jagnje — noče pa noče. Ali je to življenje?

— Kako se je neki navadil na to strašno pijačo?

— Bog vedi kako. Prvi dve leti sva živela zelo srečno. Imel je dobro delo v tovarni za klej, le včasih za nedeljo se ga nalezal, kar pa mu nisem nikdar očitala. Potem šele, po tretjem, ko sem ležala v bolnici nekaj mesecev zaradi hudega poroda, se je pričelo. Da ni iz železa, je pričel godrnjati in da mu ta brlog kri pije, da je bil nor, ker se je oženil in da nima od življenja ničesar drugega, kakor prijetno urico v gostilni. In je pričel izostajati. Zdaj smo na psu, kar je bilo lepega zame, je minilo.

Skozi okno se je prikazala široka glava s kratko ščetinasto brado, čuden, nezveneč smeh je zapiskal skozi škrbaste rumene zobe med nje.

— Kaj klafaš, Polda? Spet cmerikaš za starim?

Naslonil se je na okno. Marija je šepnila Ivanki.

— Pazi, to je naš Tomazin!

Starec se je komodno razlezel z rokami na okno, se z drobnimi očmi razgledal po vseh treh in njegov glas je bil malce gosposko poudarjen. Tu je bil gospodar namesto gospodarja, pobral je vsak mesec siromašno najemnico in četudi se je tega svojega položaja nasproti svojim podrejenim najemnikom v veliki meri zavedal, se vendar ni niti za las brigal za to razpadajočo bajto.

— Tak, dober večer, ženske! je dejal. Kaj se kisate? Marija, nič pisma iz Skoplja? Pa ti, punčka, čigava si? je še rekel in gledal Ivanko pozorno.

— Ta bo zdaj pri meni stanovala! je dejala Marija.

— Hm... To bi morala povedati! Priglasni urad...

— To sem hotela, pa vas ni bilo doma. Mislim, da ne boste zaradi tega sitnarili?

— Hm... Sitnaril? Človek ni nikdar preveč natančen. Naj bo. Ti, deklina, pa pridi semkaj, da te bom videl.

Marija je Ivanka dregnila s komolcem in ji zašepetala.

— Pojdi, čudak je!

— No, je dejal stari, ko je stopila Ivanka k oknu, poglej me! Oho, zala si, mlada! Vidiš, jaz pa sem stari Tomazin in če me boš imela majceno rada, se bova razumela! Star sem kakor zemlja, sam samcat na svetu. Če mi bo dolgčas, te bom poklical!

S prsti jo je držal za brado in njegov obraščeni obraz se je spakoval ob vsaki besedi, ki mu je padla s kosmatih ustnic. Potem jo je odrinil od sebe, se zamislil, pogledal s čudnim pogledom po sobi, zamižal in spregovoril z izpremenjenim glasom:

— Tako je zapisano, ljudje božji, da kazen za greh mora priti. Zato ti rečem, Polda, grešila si in bog te je udaril s pijancem! Ne tarnaj, ne jokaj, ne škriplji z zobmi, ampak na kolena in zahvali boga, da te ni udaril še s hujšo šibo! Jaz sem star kakor zemlja in modrost je v meni, če hočem, in božja milost, kajti z bogom sva velika prijatelja. Blagoslov z vami, ženske!

Napravil je z roko križ po zraku, vrgel glavo na prsa in stopil svečano v vežo. Po stopnicah je težko dihal in zgoraj se je odkašljaj.

Marija se je zasmejala, udarila se z dlanjo po čelu in rekla:

— Zopet se mu blede. Ali pa morda res veruje v te pridige, ki ga včasih obsedejo?

— Bojim se ga! je zastokala Ivanka. Tako je čuden kakor mrlič z rumenim obrazom.

— Čudak je, malce prismojen. Toda, kar je najbolj čudno, je to, da ima še vedno ženske rad. Čakaj, Ivanka, zdaj bo tebe vzal na piko!

Ivanka se je namrdnila, stisnila ustnice kakor od studa in si drgnila brado, kjer je še zdaj občutila njegove mrzle, koščene prste.

Vsa zajeta od svoje lastne usode, ki jo je pahnila pred še nejasno uro pravega zavedanja, kaj se je prav za prav danes z njo zgodilo, se še nikakor ni mogla vživeti v te ljudi. Odrivala jih je od sebe in rada bi bila z Marijo sama. Tako nekako veliko laže prenašaš gorje, če veš za človeka, na katerega se nasloniš in ki je voljan poslušati tvoje težave.

Občutek ledene osamelosti jo je prijel, ko je stala danes pred tovarno.

Brez dela!

Sama, samcata na svetu. Z očetom, ki se vlačuga in ki jo je zatajil, nagnal pred ženščino, ki ji ne more biti mati. Ker se prodaja. Ker ji je ta kupčija na debelo prikladnejša, kakor stati pod cestno svetilko in oprezati po dedcih.

Toda Marija ni bila zaspana. Naslonila se je preko prazne postelje in govorila.

— Naš Tomazin je res čudak. Pokojnino ima, menda še celó precej denarja, nič otrok, ali pa jih ima, in jih ni hotel nikoli priznati, skop je do samega sebe — le za ženske ne skopari. Čez dan lazi po smetiščih in brska, brska bog ve za čim. Cunj in starega železa ne pobira. Morda išče le cekine?

— Tudi mene je že nagovarjal, je dejala Polda. Še ne dolgo tega. Toda tako zvito in je opletal v vse tisto prigovarjanje boga in angele in hudiče, da me je sprva čisto premotil in me je bilo kar strah.

(Dalje prihodnjic.)

PLAVŽ PONOČI

KARLO KOCJANČIČ

Na morskem bregu stojim ter zrem peklensko lep in drzovit prikaz. Po vzhodnem nebu pleza polna luna. O, kako je majhna in nežna z oteklim svojim licem, z njegovim zamišljenim izrazom ter senčico nezadovoljne ironije!

Gledam, poslušam.

Od razkopanih tal, med sipinami ogljenih gričev, se je dvignilo proti temenu neba, preteče, kakor navpično namerjeni topovi.

Zareči toki jim namakajo podnožja, iz zevajočih žrel jim bruhajo krvave kope nalik oblakom besnih ognjenikov.

Ves svod gori, preko morske planjave brze preplašeni odsevi do nedoločenih obzorij.

Poslušam divjo pesem dela in stvarjenja:

bobnenje vseh bobnov sveta, ženketanje cimbal, gromovito bučanje velikanskih orgel, votlo hohotanje bombardonov, vriskanje do skrajnosti napetih strun, ostro sigetanje lokov, rezgetajoči hrup jazz-bandov, naraščajočo sekvenco apokaliptičnih zborov.

(Vmes koprni komaj slišen akord iz Chopina.)

Ali pa neka dražestna utvara razbolelih ušes, le neki nedojemni pripev moje notranjosti, ki odpeva hrumečemu orkanu himne dejanj —?

Poslušam.

Zemlja se stresa pod udarom obrskih batov, vstaja, valovi in pada. Stroji golčijo, transmisije sikajo, sirenski znak s tulečim glasom zove. Nevidni zvonci pritrkujejo, vzpenjače cvilijo, grabežljivi žerjavi hreščijo.

Pol tiho brenči enakomerni spev dinamov-sršenov.

Astmično sopenje parnih kotlov.

Rožljanje verig, kakor da se jim trga nekje neznanska predpotopna
zver z žvepleno-plamenečim gobcem, ob pokanju koščenege oklepa.

Čujem enolično topotanje silovitih stopal.

Gledam in napenjam oči:

Med tem peklenskim hruščem in žarenjem skačejo črni hudiči preko
splamtelih tokov, črni hudiči z dolgimi drogi.

Gledam preko zemeljske oble in vidim:

Ob neštetihs morskis bregovih,

po dolinah,

na obronkih gora

premikanje ognjenih pošasti iz pradavnosti.

Za njim pa — pesem verig:

nedovidne procesije črnih hudičev, izžganih do mozga v kosteh, gro-
zečih z dvignjeno pestjo,

preklinjajočih drzno simfonijo dela

podobno satanskemu krohotu.

Preko vse zemeljske oble, iz preteklosti v prihodnost!

Po vzhodnem nebu pleza polna luna.

O, kako je majhna in nežna z oteklim svojim licem, z njegovim za-
mišljenim izrazom ter senčico nezadovoljne ironije.

IZ PORTUGALSKEGA PESNIŠTVA

A. D E B E L J A K

Diogo Bernardes (okoli 1530 do okoli 1600), najdarovitejši Mirandov
učenec, najzvočnejši pevec v novem slogu, se je osebno sprijateljil z
Mirandom. Sanjaril in pisaril je po nasipih v rodni Limi, kamor je hodil
na oddih od razgibanega življenja v Lizboni in ki jo je opeval tudi po-
zneje, n. pr. v *Elegiji* kot ujetnik v Afriki, po bitki pri Alkacer-Kebiru
(1578), odkoder ga je bržkone rešil Filip II. Španski leta 1581. Lepota
njegovih sonetov, eklog in pisem v verzih mu je nakopala očitek, kakor
da je plagiral Camõesa. Toda Camões se nikoli ni zadovoljil zgolj z
lepimi zvoki: bil je eden redkih pesnikov, zlasti redkih med latinskimi
narodi, ki zna hkrati peti in misliti. Sladkousti Bernardes — cf. melli-
fluus Bernardus — seveda ni zajemal iz svojega rojaka, pač pa n. pr.
je Šekspirova vrstica „With what I most enjoy contented last“ do be-
sede prenesena iz Bernardesove „Do que deseja mais mais duvidoso“.

Za zdaj sem — traduttore-traditore — presadil dva soneta z naslovom:
Se toda a vida nossa é desafio, Horas breves do meu contentamento.

Izzivanje če vsa so leta naša,
če zanje trdnega nikjer ni stala,
odkod brezbriznost v me se je prikrala,
kaj če, na koga se moj duh zanaša?

Življenje, list uvel, ki vetrič dviga
igraje ga nad polje in nad hosto,
pomladni cvet, ki nagloma pogosto
ožge ga sonce, slana osmodi ga!

Pogled v preteklost z grozo me navdaja,
zastran bodočnosti me strah obhaja,
sedanjost pa še sam ne vem, kaj hoče.

Res, daleč sem zašel jaz nebogljeni,
pa vendar zapovej, nebeški Oče,
naj vrne k tebi sin se izgubljeni.

*

Ko sem užival brez skrbi, nikoli,
oj ve prekratke urice radosti,
nikoli nisem mislil, da v bridkosti
sprevržete se in neskončne boli!

Viharji so posuli mi gradove,
a za nezgodo, ki me je zadela,
sam sebi odgovoren sem docela,
zakaj brez čvrste zidal sem osnove!

Ljubezen laskavo kedaj nam síne,
obeta trdno nam slasti največe,
v najlepšem hipu pa na mäh izgine.

O tolike slepote in nesreče:
za prid neznamen, ki prehitro mine,
da tvegaš prid, ki nikdar se ne steče!

Frei Agostinho da Cruz (1540—1619), mlajši brat prejšnjemu, je leta 1561. stopil med frančiškane. Ob tej priliki je svojemu „očetu“ Diogo poslal krasno pismo v tercinah s temle začetkom:

Em que te mercei, oh Agostinho,
que nesta escura selva me deixasses,
tomando para ti melhor caminho?

Dr. Mendes dos Remedios je leta 1918. izdal Agostinhove pesnitve v XXI. snopiču.

Iz te dobe se čita še v antologijah *Pedro de Andrade Caminha* (1520—1589), *Infante D. Luis* (1506—1555), potem *Fernam Alvarez do*

Oriente, rojen v Goi kakih 30 let po tem, ko jo je osvojil Afonso de Albuquerque. Njegova *Lusitania Transformada*, pisana v vezani in nevezani besedi, je nastala pod neposrednim vplivom Sannazarove *Arkadije*. Slavni zgodovinar Frei Bernardo de Brito iz Almeide velja mnogim za pisca pesniške zbirčice Sylvia de Lysardo, kjer se odlikuje sonet, v katerem se pretresa svobodno in zaljubljeno stanje, in se daje temu prednost. *Francisco Galvam* (1560—1635?) je bil konjušnik pri vojvodi Braganškem. L. Caminha je pod njegovim imenom izdal leta 1791. pesni, vendar je Galvamovo avtorstvo dvomljivo, torej negotovo tudi glede soneta A Nosso Senhor:

N a š e m u G o s p o d u.

Oj Ti ljubezni čiste vir nadanji,
očetovska dobrota nadčloveška,
O Bog, svetloba večna ti nebeška,
o Bog, lepota nova, kras nekdanji:

brez Tebe stvar nobena tu ne traja,
kako se vara in slepi sam sebe,
kdor se pehá za blagom izven Tebe,
saj stalno vse iz Tvojih rok izhaja.

Brez Tebe misel opotečna hodi,
brez Tebe sleherna je slava kvarna,
brez Tebe človek po temini blodi.

A v Tebi moj spomin bedi čvrstejši
in pamet moja bolj je preudarna,
in v Tebi moja volja se uteši.

V 17. stoletje, a brez točnih podatkov, spada *Fernão Correa de Lacerda*, iz katerega vam nudim sonet: *Que devo ao monte e ao campo que floresce.*

Kaj bregu sem dolžan in kaj poljani,
če pa za vse ljudi rodi cvetice?
In kaj dolžan za bistre sem vodice,
če hladni vir za vse se s hriba hrani?

Pa soncu, kadar sine v uri rani
in vsem enako nam obseva lice?
Pa mesecu, ko sije na stezice
za vse in prav nikomur se ne brani?

Božanska Lises, polje po krasoti,
v milini vir, planina v visokosti,
v sijaju sonce, mesec pa v menjavi:

ne sij, ne sej mi cvetja na vse poti,
ne trosi vsem miline in ljubkosti,
da zame ne zbledi tvoj čar sanjavi.

Francisco Rodriguez Lobo (okoli 1580—1622), zvočen in ploden tako v vezani kakor nevezani besedi, kaže svojstvene poteze v vilancetah. *Corte na Aldea* in izbor njegove lirike bi zaslužila izdajo in toliko pozornosti, kolikor je je posvetil dr. Jorge njegovemu življenjepisu. Lobo je v najboljših letih utonil v Tagu. Mnogi kritiki mu pripisujejo sonet z naslovom *Ao Rio Tejo*:

R e k i T a g u.

Oj ti moj krasni Tag, kako različen
se kažeš z mano vred ti slednji čas,
zdaj kalen si, kot sem otožen jaz,
prej bister bil si, jaz veseloličen.

Pritisnila velika je poplava
in predrugačila je tvoj izraz,
i meni se spremenil je obraz,
ki notranjost odseva v njem se prava.

Ker naju tepe ista že nezgoda,
o kaj bi dal, da tudi v dobrem stanji
bi naju čisto zbratila usoda!

Ob tebi vzklije čar spet pomladanji
in vsa kot prej ob tebi bo priroda,
a jaz ne vem, postanem li nekdanji.

Med najbolj nadarjene lirike vseh časov in narodov se mora šteti *Luis de Camões* (1524 ali 1525—1580), čigar siromaštvo in slepoto je Prešeren vzel v Glosi za dokaz, da „slep je, kdor se s petjem vkvarja“. Pevec *Lusid* in Rim tako presega vse ostale portugalske sinove Modric, da se je gospa C. de Vasconcellos v uvodu k sto najboljšim pesnitvam (*As cem melhores poesias da lingua portuguesa*, 1914) takole izjavila: „Ako naj vzamem ta naslov do besede in se ravnam po svojem osebnem nagnjenju, bi vam predstavila edino verze iz Pesnika Lusovcev . . . Kvečjemu bi še segla po nekih avtorjih, pri katerih se je portugalska duša, v bistvu zaljubljena, utelesila z največjo dovršenostjo: Bernardim Ribeiro, Cristóvam Falcão; Almeida-Garrett; João de Deus. Pridružil bi se jim še Antero de Quental. Vendar ni šlo in ne gre za kak Cancioneiro de amor.“

O prvaku portugalskih pisateljev je pri nas kramljial D. Trstenjak v Mariborski Zori 1873. Prešernoslovec L. Pintar pa je iz nemščine prevel Camõesov 77. sonet v Zborniku Maticе Slovenske, 1902, 4. zv., str. 157. Nadalje primerja 206. sonet s 3. in 25. v Prešernovem Sonetnem vencu. Pri tem se mu je pripetila smola — kakor drju. I. Prijatelju v razpravi „Duševni profili naših preporoditeljev“, LZ, 1921, str. 464. — da je

Camõesa napravil za Španca. Po izjavi dr. Šlebingerja je slovenil stance iz Lusovcev B. Flegerič, ki mu je ob pozni uri, čeprav je bil krepko Bakha počastil, gladko recitiral prizor z velikanom Adamastorjem, češ: „To sem pred leti ponašil.“ V tisku jih dosihdob nisem zasledil. Sam sem predočil Camõesa ob rojstni štiristoletnici v LZ, 1925, kjer sem ponašil 11 osmeric iz Lusiad II, 30.—41., razen tega pet ljubavnih sonetov in pesem A uma cativa chamada Barbara. Na te stvari je opomnil dr. Leben v LZ, 1930, str. 11. Dva soneta z uvodom je prinesel Gledališki list 1924/1925., št. 15. Za današnjo priliko sem presadil na naša tla še dva soneta, ki v nekaterih cvetnikih nosita naslov Despedida, oziroma Amor.

Slovo.

Oj ti, moj tožno sladki sen življenja,
ki te bilò je zgolj sočutje milo,
naj ljudstvo tebe vedno bi slavilo,
dokler na zemlji bo kaj koprnjenja!

Ti komaj si vzešla, blesteča tenja,
in tvoje sonce svet je ožarilo,
pa že usoda ti napravi silo,
ki zoper njo zaman se vsakdo vzpenja.

Ti veš, kako so v neprestanem joku
mi solzni viri iz oči polzeli
in strinjali v širokem se potoku.

In priča jadrnemu bilà si stoku:
plameni ognja v njem bi zledeneli,
da pogubljeni bi se razihтели.

Ljubez en.

Ljubav je ogenj, ki nevidno tli;
neznana rana, ki ne da miru ti;
ugodje, ki svoj konec blizu sluti;
gorje, ki nezaznavno te greni.

Hlepenje, ki se sito ne umirí;
samota ob najbolj obljudeni minuti;
dovojnost, ki se nedovoljna čuti;
ubožnejša, čimbolj se bogatí.

Iz svoje volje se v verige vklepa,
zmagalčeve zmagalce sluša slepa,
je zvesta mu, kdor zoper nas gre v boj.

Kako pač v umrljiva srca naša
nje žar ubrano skladje naj prinaša,
ko vsa nesložna sama je s seboj?

Epski umotvor Camõesov sem označil v tem mesečniku že na omejenem mestu. Danes naj prepisem iz *Lusiad* le osmerico, kjer popisuje slovansko Evropo:

Entre este mar e o Tanais vive estranha
Gente, Ruthenos, Moscos e Livonios,
Sarmatas outro tempo; e na montanha
Hercyna, os Marcomanos são Polonios
Sujeitos ao imperio de Alemanha
São Saxones, Bohemios e Pannonios,
E outras várias nações que o Rheno frio
Lava, e o Danubio, Amasis e Albis rio.

Zatem se vrsti Balkan, Dalmacija itd.

V 17. stoletju je bilo kakor gob pesnikov, ki so hoteli s svojimi epi posnemati ali celo zatemniti *Lusiade*. Na drugi strani pa se je razbohotil španski vpliv: gongorizem — prisiljenost in pačenje. Vendar se da zbrati zveščič pristnih umotvorov iz te dobe. Prvak med njimi, obenem najboljši portugalski prozaik 17. stol., *Fr. Manuel de Mello* (1608—1666) je v svojem burnem življenju našel časa, da je spravil v svet nekaj pesniških zbirk, kjer je marsikaj dobrega, kakor pravi njegov životopisec profesor Edgar Prestage (*Esboço biographico*, Coimbra 1914). Kot dramatik je omenjen v *Gledališkem listu* z dne 4. novembra 1931. Ponašil sem *Apologo da Morte*.

P o v e s t o s m r t i .

Ondan sem videl Smrt, kako brez dela
pohájkuje nevidno sredi živih,
in ponevedoma od starih, sivih
oseba mnoga v njo se je zadela.

Mladina, sama svojih sil vesela,
sprehaja se obrazov neskrbljivih,
nikjer med njimi ni ljudi pazljivih,
medtem pa smrt jih s prstom je preštela.

Meže zdaj sproži v trop njih pestrobojni.
Zgreši. Ko vidim njen način nelepi,
zavpijem: „Nehaj, kuga ljudomorna!“

Okrene se in de: „Tako je v vojni.
Če vi nasproti meni vsi ste slepi,
naj sama jaz bom tu za vas pozorna?“

Med pesnikinjami prvači *Soror Violante do Ceo* (1601—1693) iz Lizbone. Tudi kot glasbenica je zgodaj zaslovela. Nad 60 let je prebila kot dominikanka v glavnem mestu. Poglavitna zbirka njenih umotvorov, *Rythmas Varias* (1646), je izšla v Rouenu, torej na Francoskem, kjer so malo let pozneje v Parizu zagledala beli dan tudi strastna Pisma neke

portugalske redovnice, od katerih je dr. Pavel Karlin prevedel dvoje in jih priobčil v praškem Razgledu (1924).

Soror Maria do Ceo (1658—1753?) je bila blizu 80 let frančiškanka v Lizboni, kjer je objavila nekoliko snopičev v verzih, a le tu pa tam brez narejene preproščine. Izbor iz obeh imenovanih poetes je nedavno oskrbel dr. Mendes dos Remedios.

Domingos dos Reis Quita (1728—1770), brivec — kakor gaskonski felibre ali „bukovnik“ Jasmin —, je zlagal izredno mehke stihe. Z njegovim sonetom o lizbonskem potresu se one tri slovenske ljudske pesmi (Žis, 25. decembra 1932.) v stilistični dovršenosti nikakor ne morejo kosati. Njegovo tragedijo *Inés de Castro* je poangležil B. Thompson leta 1800.

Antonio Diniz da Cruz e Silva (1731—1799) iz Lizbone, odvetnik, pozneje pri najvišjem sodišču v Rio de Janeiru, je pri sodobnikih slovel po svojih pindarskih odah. Za obnovitev prepadajoče književnosti je med drugimi ustanovil akademsko društvo „novo Arkadijo“ (*Arcadia Ulyssiponense*). Stalnejšo vrednost ima pa njegov heroikomični ep „O Hyssope“ (Kropilo), ki se je v prejšnjem stoletju štirikrat ponatisnil v Parizu kot enačica Boileaujevemu „Lutrinu“ ter izšel tudi v prevodu z naslovom „Le Goupillon“.

João Xavier de Mattos († 1789) je danes malo znan, a njegove *Rimas* (1827) vsebujejo še nekaj prikupnih poezij. *Pedro Antonio Corrêa Garção* (1724—1772) iz Lizbone, mimogrede odvetnik, je bil vodilni duh prej omenjene Arkadije. Polet in izbran izraz razodevata zlasti *Cantata de Dido* in *Assemblea ou Partida*. Njegova dela so se tiskala v Lizboni, Rio de Janeiru in Rimu. Radi ničeve obdolžitve ga je markiz Pombal dal zapreti v ječo, kjer je umrl čez leto dni.

Nicolau Tolentino de Almeida (1741—1811), Lizbonec, je dobrodušen satirik, ki je v prvi vrsti gojil *quintilhas*, dobro zastopane v njegovih zbranih spisih, *Obras Completas* (1861). Nekoč so ga prosili, naj si izbere enega izmed dveh sonetov: prečital je samo prvega, izvolil pa drugega. S tem je pokazal, kako težko je zasnovati dober sonet. Od njegovih dveh sonetov v antologiji sem prebral prvega in sklenil prevesti drugega. Takole se mi je obnesel:

Ko sem pognal kljuse na pašo.

Le hodi, kleka mršava, po polji
in svobodno po tratinah se pasi,
dokler se pasja tropa ne oglasi,
češ, da ti paše tamkaj ne dovoli.

In v znamenje sočutne moje boli —
to sedlo, kras med tvojimi okrasí,

ko so bili še zate lepši časi —
zdaj prazno bo viselo tu na goli.

Pogini v miru! Pločo ti postavim,
kadar denarja v skrinji bo do vrha,
in tak napis ti za spomin napravim:

„Tukaj počiva najzvestejša mrha,
ki bi prav res bilà služila večno,
da ni od glada guznila nesrečno.“

Marquesca de Alorna, rojena pred lizbonskim potresom, je živela dolgo v vladni Marije da Gloria, je bila jako naobražena ter je napisala mnogo več verzov ko priletni slavni *Francisco Manuel do Nascimento*, bolje poznan pod arkadijskim imenom Filinto Elysio. Ob neki Filintovi odi je Garrett kliknil: „Kaj se more pri Pindaru meriti s tem?“ in hitro povejmo, da ni ničesar, kajti kdo bi primerjal vrabca z orlom ali z zvezdo? Nekaj pa ima Filinto: gladek izraz in veren posnetek ljudskih šeg in navad.

Drugo polovico 18. stoletja je izpolnilo pesniško tekmovanje med bivšim menihom Macedom in Bocagem. Zagrenjeni José Agostinho de Macedo — tako se je bila razpasla galomanija in oslabela narodna samozavest — si je upal grditi največjega portugalskega genija, trdeč v svojem epu „O Oriente“, da je Camões samo hodil na posodo k prejšnjim Italijanom in Špancem. *Manuel Maria de Barbosa du Bocage* (1765 do 1805) je z dvanajsterico tovarišev ustanovil novo akademijo „Nova (Secunda) Arcadia“. Njegove idile, basni, epigrami, posebno pa soneti spadajo med najlepše umotvore v portugalsčini. Na pobudo svojih sodobnikov pa je, žal, preveč improviziral. Zato se ni mogel v svojem kratkem življenju približati popolnosti velikega vzornika Camõesa, ki mu je bil vedno na umu. Za zgled njegovega ustvarjanja sem izbral soneta *A decadencia do imperio português na Asia* in *A Camões*. Kot bivši poročnik v Indiji, ki je pozneje zbežal na Makao, odkoder so ga izpustili domov, je bridko občutil:

Razpad portugalskega imperija v Aziji.

Na tleh leži na vzhodu naš emporij,
ki za sinove ga z močjo železa
priboril od sabajskega bil kneza
Alfons, junak, da še sam Mart ni gorji.

Sedaj je padla Goa, strah v starini
Malajcem verolomnim, Malabarom
ničemurnim in drugim vsem barbarom.
Kje vaš je bojni žar, o Luzov sini!

O vek herojev, slave ponosite,
možje, ki — davno mrtvi — še živite
in boste še v zavesti ljudski pozni!

O Castro močni, Albuquerque grozni,
Meneses, tisoč drugih, osvetite
krivico usode zoper nas srdite.

C a m õ e s u.

Camões, veliki Camões, podobna
nezgoda naju vedno je lovila,
enako sva se z doma poslovila,
pošast napadla naju slično zlobna.

Ob Gangu tebe, mene je turobna
pestila stiska in okrutna sila,
ljubezen tugo nama je delila
in sama razočaranja tesnobna.

Posmeh kot ti bil trde sem usode,
in rad zato ušel bi zemski ječi,
ker v grobu pôkoj neskaljen mi bode.

Ti vzor si moj... A žal, to moram reči:
če te posnemam v bedi in nesreči,
te ne v darovih matere prirode!

Med uspelimi soneti so še: Inés de Castro; Despedidas ao Tejo (Slovo Tagu in Uliseji, t. j. Lizboni), Contrição (Kesanje).

Radi puntarskih in brezbožnih spisov — tako čitam v Brockhausovem Konversations-Lexikonu, 1901 — so ga vrgli v ječo leta 1797., zlasti radi pesnitve „Verdades duras“ (Bridke resnice). A naslednje leto je dobil svobodo in službo v bakroreznici. Poleg tega se je moral obvezati, da bo prevajal dobra dela iz tujih slovstev. Tako je presadil Delille-ove „Jardins“, Castlove „Plantes“, Florianovo „Galathée“ itd. Leta 1802. je prišel v preiskavo kot svobodnjak ali prostomaltar, kakor bi dejal Luka Jeran. Njegovi posnemovalci so krivi, ako je veljal kot početnik novega gongorizma, ki se je nazival *elmanizem*, po Barbosovem pesniškem imenu: Elmano Sadino. Od elmanistov je bil silno priljubljen nesrečni brazilski pesnik *T. A. Gonzaga* (1774—1810), ki je študiral v Coimbri na Portugalskem in bil tu sodnik, pozneje pa v brazilski krajini Minas Geraes. Kot arkadijec je nosil ime Dirceu ter je opeval Marilijo v snopiču „Lyras“. Zaradi domnevne udeležbe v zaroti je bil leta 1792. obsojen na desetletno bivanje v afriški naselbini Mozambiku.

V 19. stoletju so osvobodilne vojne in politični prevrati tudi na Portugalskem okrepili narodno zavest. Mnogo pisateljev se je otreslo tujih vplivov. Zlasti je prenehala navada, da so pisali često v nedomačem

jeziku, n. pr. španskem. Medtem ko je jedki Macedo klical ogenj in žveplo z neba na svoje protivnike, sta Herculano in Almeida Garrett, ki sta šla zbog svoje svobodoumnosti na tuje, v Francijo in Anglijo, kjer se je osobito poslednji navzel romantičnega duha, pripravljala pot novi narodni literaturi.

Visconde de Almeida Garrett (1799—1854) je vzbudil pozornost že v izgnanstvu, ko je v Parizu izdal leta 1825. domorodno pesnitev „Camões“, polno hrepenenja po sončni domačiji. S Herculanom je nastopal z liberalno armado 7500 mož, ki se je izkrcala blizu Mindella. Celih 20 let je imel tehtno vlogo kot diplomat, govornik, sodnik in politik. V književnosti je izpodbil tla psevdoklasicizmu ter uvedel romantiko iz Anglije in Francije. V prvi polovici 19. stoletja je vikont najboljši pesnik, dramatik in prozaist na Portugalskem. Kot satirik je zložil pesem „Dona Branca ou a conquista do Algarve“, naperjen osobito proti meništvu. Zbral je obilo narodnih romanc pod naslovom „Xacaras“. Najboljše njegove lirske kitice so v zvežčiču „Folhas Cahidas“ (Odpadlo listje). Sicer je strasten, a zdi se mi nekam enoličen in prečutljiv. Za vzorec sem presadil kitice „Os cinco sentidos“, čeprav mi je prva in druga vrstica delala nekaj preglavice z rimo na začetku in na koncu.

Petero čutov.

O, krasne so, dobro vem, zvezde prejasne,
nešteti odenki iskré se med cveti:
a zame ves mik in ves čar ta ugasne;
v prirodi edina
si ti dragotina
za moje oči!

Opojni zares so glasovi pokojni,
žgoleči božansko skoz gaj zeleneči;
zaman drobolí skozi log mi prosojni
slavič melodije:
za mene je ni harmonije,
kot, draga, si ti!

Iztiha po zraku od cvetja se niha
božansko kadilo v okolje poljansko;
moj duh ga ne čuti, moj duh ga ne vdiha,
krog mene vonjava,
le ta podrhtava,
ki po tebi dehti!

In sadno to drevje nas vabi nasladno,
nas kliče ko nektar, ko grozdje nas miče;
a vse te dobrote srce mi ni gladno:
nič drugega nočem,

poljubov le hočem,
ki daješ jih ti!

Zelena si, mehka od maha koprena,
kdo ne bi z veseljem se zleknil po tebi?
A meni le tista je sla zaželena,
ko draga ročica
pogladí mi lica,
to znaš samo ti!

Ob tebi, premila, vsa moja čutila
so v eno se zlila, se v eno strnila,
le tebe jaz čutim in čujem,
po tebi jaz blazno vzdihujem,
usoda ti moja,
le zate živim,
ko konec bo boja,
za te dogorim!

(Dalje prihodnjič.)

O B Z O R N I K

SLOVSTVO IN DRUŽBA

Ne spadam med tiste, ki spletajo pesnikom in umetnikom nadzemske gloriole okrog glav. Vsak pesnik je človek — in če bi to preprosto misel povedal narobe: vsak človek je pesnik — bi bilo to najbrž tudi prav. Vsa skrivnost poezije in umetnosti, vse njeno veliko, visoko poslanstvo v narodu, v družbi, v človeštvu je mogoče pač samo zavoljo nekega naivnega, nebogljeneča čuta, ki dremlje v meni, v tebi in v slednjem človeku pod solncem. Nam ljudem ni do tega, da bi vse svoje življenje počeli samo hudo resne, koristne, razumne reči; v nas ljudeh bo najbrž zmerom ostalo nekaj elementarnega nagona, da bi se kdaj pa kdaj spontano, brezumno razigrali in razživeli iz našega zadnjega, najmanj pojmljivega dna — in od vse te čudežne luči, ki se bo vekomaj prižigala ob izživljanju tega nagona, od vse te čudežne luči bo vekomaj sijal ves čar umetnosti in poezije. Človek je velika, silna stvar, človek je brez dvoma največja, najsilnejša stvar, kar jih sploh je. Vse, kar je sveta, vse stvari, ki so in ki niso — vse je pretehtal in premeril, vse je spoznal in dognal. Ena sama stvar mu bo najbrž do konca ostala zastrta: on sam. Nihče danes še ne more slutiti, kakšne do neba segajoče triumfe bo še človek dosegel na zemlji. Svet bo nosil na rokah in mu bo s svojim delom oblikoval obraz, zvezdam bo risal pot in smer. Toda o tem, kako se bo v telesih mater spočenal in kako se bo rodil iz njih, o tem, kako bo življenje na tihem, na skrivnem gorelo in dogorevalo v njem, o tem, kako bo nazadnje umrl — o vsem tem človek najbrž nikoli ne bo imel ne zadnjega spoznanja ne zadnje besede. Naj bodo potolaženi vsi spoznavavci tega sveta: njihov posel ne bo nikoli do konca opravljen, zmerom bo še nekaj stvari, da bo njihovo iskanje moralo kloniti pred njimi, zmerom bo še nekaj vrat, da bo človeško spoznanje zaman trkalo nanja. Zmerom bo na svetu še malo prostora za poezijo.

Nikoli mi ne pojde iz spomina pesem črnih drvarjev iz Afrike, narodna pesem afriških črncev o kači mocassin. Pred leti sem jo čital nekje in misel, ki

je v nji, mi v resnici ne pojde iz spomina. Takole približno poje črni drvar, ki gre s sekiro delat v gozd in se boji, da lahko kjerkoli sreča kačo mocassin in mu bo gorje: Jaz sem samo drvar iz vasi Ha-Ho, jaz grem v gozd samo, da posekam drevo in si bajto popravim, jaz se danes ne bi rad srečal s tabo, kača mocassin. Jaz moram iti danes tod, jaz moram iti v gozd, da drevo posekam za svojo bajto — prosim te, pojdi ti danes kod drugod, kača mocassin. Jaz grem danes tod, res imam sekiro s seboj, ampak jaz grem samo drevo sekati v gozd, jaz nimam sekire zate. Prosim te, pojdi danes nekod drugod, prizanesi mi danes, kača mocassin.

Ali razumete, kaj se to pravi? — Ampak glejte, to je pesem. Pesem je poslednje orožje v rokah nebogljenega, do konca razoroženega človeka. Pesem je človeku orožje tam, kjer ni nobenega drugega orožja več. Ko se je prvič rodila, je bila samo znamenje, samo spoznanje, samo priznanje tega, kako majhen je človek sredi tega sveta. In ko bo nekoč poslednjič zaigrala na ustnah, bo lahko samo priznanje, kako majhen je človek bil.

Vsak človek je pesnik. Življenje je tako žalostno, tako malo je vsega — ne rečem, da na svetu ni veliko stvari, ampak premalo jih je. Vsak človek si mora v svojem življenju še veliko izmisliti zraven, vsak človek mora veliko hrepeneti po tem, česar zdaj še ni, pa morda kdaj še bo. Vsak človek mora v svojem srcu veliko spesniti in mnogo teh pesmi si nikoli ne upa spraviti na dan. Saj je pa tudi v resnici precej sramoten popravek, sloneti takole nekje in na glas izgovarjati besede svojega srca, ko je okrog hiše toliko resnega dela, ko je treba minirati skale in zidati mostove, ko je z žuljavimi rokami treba skrbeti za vsako uro in za vsak dan. Ampak eden mora v ogenj po kostanj, eden mora brez sramu govoriti tudi besedo iz srca — nobenega drugega izhoda ni, kakor da gre eden izmed sinov tudi za pesnika.

Bili so časi, ko je bil v resnici vsak človek na svetu pesnik. Pri nekaterih preprostih narodih še danes velja za stvar časti, da zna človek v družbi nekaj več kakor pripovedovati smešnice iz svojega časopisa, da zna, recimo, zložiti pesem o ženi, ki jo ljubi, ali pa, recimo, pesem o medvedu, ki ga je na lovu ubil. Človek v civiliziranem svetu seveda ne utegne več izgubljati dragocenega časa s takšnimi opravki. Civilizirani človek je tako čez glavo zaposlen z realnimi, materialnimi stvarmi, da je v njem smisel za lepoto že tako daleč zamrl, da marsikdaj še niti posluha za pesem ne premore več. Tragika naše poezije ni v tem, da je v tem času, v katerem smo, borba za kruh tako brezupno težka. Kdor strada kruha, kdor umira od glada, bo že našel svojo pesem, bo že rad prisluhnil svoji pesmi o bedi in svoji pesmi o borbi in bo šel za njo. Tragika poezije v naši dobi je samo v tem, da se nekaj našega sveta preveč koplje v zlatu in da se preveč peha za njim. Samo človek, ki mu je življenje preveč blagrov vrglo v glavo, samo ta človek za pesem ogluši.

Z življenjem človeka in njegove družbe je kakor z življenjem solnca. Kakor solnce zmerom vstaja in zahaja, tako je nekaj družbe zmerom obsojene v zaton in nekaj se je zmerom pripravljalo na vstajenje. Za nobeno drugo reč ni prostora na svetu kakor za življenje in za smrt, za žalost in za veselje!

Kaj je moj delež in kaj je tvoj? Ali bi lahko bila vsa vera moja in ves obup tvoj? Ali bi lahko kdaj usoda tako razdelila vse stvari, da bi bil ves optimizem pri meni in bi bil ves pezimizem s teboj? Jaz sem iz tistega razreda,

ki bo vstal, ti si iz razreda, ki mu bo dodeljen poraz. Na čigavih rokah bo nazadnje kri, ki bo pritekla iz čigavega srca?

Pesnik stoji sredi vsega tega in poje pesem vere in nevere, pesem upa in brezupa, pesem vsega, kar je v človeku in v ljudeh. Zgodovina prihaja in zahaja, razredi vladajo in razpadajo. Kakor v naravi, tako sta v družbi samo dva večja gospodarja: življenje in smrt. Kdor bo umrl, je žalosten, kdor živi, je lahko vesel. Toda borba v družbi ni tako preprosta, kakor je preprosta borba bilke v polju za prostor in za luč. Razred, ki je svojo vlogo v zgodovini že odigral, lahko s svojim mrtvim truplom še dolgo vlada nad življenjem sveta, in razred, ki je že zdavnaj poklican, da prevzame red, še daleč ni privravljen, da nastopi.

Kakor v naravi in kakor v družbi, tako je tudi v vsakem razredu zmerom nekaj obsojenega na smrt in nekaj izbranega za vstajenje. Kakor je borba med razredom in razredom, kakor je borba med človekom in človekom, tako je ta borba tudi v razredu in v človeku samem. Noben razred v zgodovini, noben človek na svetu ne more nikoli tako mirne duše in tako ravne poti iti do svojega cilja, kakor gre človek sredi solnčnega poletnega popoldneva na svoj rendez-vous ali pa, recimo, na sejo.

In sredi vsega tega živi in dela poezija. V enem srcu se pesem rodi, da bi potem preromala zemeljsko kroglo in bi narahlo potrkala na vratca vseh src. Brez dvoma ima poezija veliko poslanstvo, saj ima svoje poslanstvo pod solncem vsaka, tudi najbolj neznanata, najbolj nebogljenata stvar. Ves svet je cilj nje-nega poslanstva, vsi ljudje so, kamor je namenjena. Poezija ne pozna ne mejá ne pregraj, nihče ne more vrat zakleniti pred njo, nihče se je ne more obraniti s kitajskim zidom. Kamorkoli pride, povsod se ji vsi prostori odpro, vsi prostori v dušah ljudi. Nihče se na svetu ne more skriti pred samim seboj, nihče ne more uiti samemu sebi — in v pesmi je človek sam. V tem je silna, presilna moč poezije: pesem prihaja do ljudi in prihaja vanje, krade se jim v duše in odkriva vse neznane, doslej še nedotaknjene prostore v njih, in ko gredo potem ljudje na cesto in ko gredo potem skozi življenje, se v dejanjih, ki jih ustvarjajo njihove roke, zrcali odsvit poezije. Ne rečem, da je pesem vcesila, kakor ljudje tako radi govorijo o stvarih, ki so jim pri srcu, ampak nobenega dvoma ni, da je velika, silna njena oblast nad ljudmi in stvarmi.

Dà, takšen je namen poezije, da se nekje rodi in da gre potem drugam in da na vratih nobene duše ne trka zaman. Prepadi so od človeka do človeka, ambient, ki je vanj kdo obsojen, nam oblikuje obraze, borzni špekulantje so ljudje in meščani so in mali, bedni uradniki po velikih stanovanjskih kasarnah v predmestjih so in proletarci sredi glušičkega ropota tovarne in pod težkimi dimniki. Tisoče interesov je med njimi in tisoče borb. Kdo bo neki dvomil, h komu se bo nazadnje sklonila zmaga. Ampak za koga je pesem izmed njih? Ali je za enega? Ali je za vse? — Zgodovina je kakor večna gradnja Noetove barke, vsak dan je kakor majhen vesoljni potop. Nekaj sveta se zmerom, vsak čas potaplja, nekaj se ga rešuje zmerom, vsak čas. Toda usoda zgodovine je bolj prijazna kakor je bila usoda prijazna človeštvu ob svetopisemskem popopu. Malo je pogubljenih v zgodovini, skoraj vsi so zmerom odrešeni. Nobenega dvoma ni, da so perspektive človeške družbe za bodočnost tako optimistične kakor že dolgo ne. Strahotne so peze, ki jih današnje generacije nosijo na svojih ramah, toda silne in čudovite bodo zmage, ki jih bodo te generacije doživele za temi obzorji.

V času živimo, ki se zdi, kakor da čakamo v predsobi. Velike ure bodo še bile človeštvu, velike stvari bodo še delali ljudje s svojimi rokami in v njihovih dušah se bodo spočenjale zamisli, kakršnih se danes še skoraj nihče ne upa slutiti. Silni, hudi so časi, ki prihajajo, ena večnost je za nami, druga, drugačna večnost se pričena pred našimi očmi. Pesnik ne bo mogel prekrižanih rok stati sredi vsega tega, njegovega plašča in njegovega srca se bodo dotikale vse reči, na vse bo moral položiti svoje roke. Res je, pesnik mora biti mnogo sam, zmemrom bo moral imeti še malo samote, zakaj na svetu je takšna navada, da se vsa rojstva godijo na skrivnem — toda njegova pesem, rojena na skrivnem, bo morala iti v sredo dneva in v sredo stvari, ki se bodo godile, njegova beseda bo morala biti takšna da se bo dalo živeti in delati po nji. Zakaj nobena stvar ni tako gotova kakor ta, da bo moral človek, da bo moral narod, da bo moralo človeštvo še mnogo, še dolgo delati in živeti.

Toda na vse to — še malo grenkega pelina iz današnjega dne. Če vstopiš v svet sodobne slovenske knjige, prideš kakor na žalostno pogorišče. Gore papirja, popisanega z besedami, besedami, samimi besedami, nobenega živega odmeva, nobenega glasu, nobene ideje, nobenega poziva. Če zalistaš v sodobno slovensko knjigo, se ti odpre, kako klavrno, kako brezupno stojijo pri nas stvari. Sistem našega sveta, sistem naše družbe je v krizi, to je že tako znano, tako vulgarno dejstvo, da ga je že kar odveč ponavljati. Toda krize sveta nikjer ne prizadevajo tako strahotnega opustošenja kakor tam, kjer ni ne volje ne borbe, ne odpora ne upora. Umetnost, poezija, pravijo, je zrcalo družabnega življenja. Toda, če bi bilo naše sodobno slovstvo v resnici zrcalo družabnega življenja, potem je življenje pri nas že leglo, da počaka svoje poslednje minute. Naše sodobno slovstvo kaže takšno podobo, kakor da so prav vse plasti naše družbe v strahotnem, nezadržanem razkroju in razsulu. Naše meščanstvo je v kulturi in v književnosti že zdavnaj izgubilo svoj obraz. Ni modernega meščanskega romana na policah naših knjižnic, ni meščanske drame, ni meščanske novele ne pesmi. Po drugod v Evropi so še do včeraj, do danes in bodo še do jutri imeli vse to, imeli bodo spomenike na nekdanjo kulturno in posvetno veličino tega slavnega razreda, ki je ponekod v Evropi od velike francoske revolucije še do danes ohranil v sebi, vsaj — v svojih kulturnih plasteh — vero v svobodo in v demokracijo. Naše meščanstvo pa je v sebi tako prazno, votlo in jalovo, da v tem času svojega razpada in razsula ne more izžeti iz sebe niti klavrnega labudjega speva. Naši pisatelji in pesniki starejše, meščanske generacije so po večini utihnili, ali pa se izprehajajo in paberkujejo po pisanih vrtovih svojega nekdanjega, davnega, že zdavnaj zasllega ustvarjanja, ali pa se — prav poredkem — iz slepega kolobarja rešujejo na veliko cesto današnjega, našega življenja, kakor je to storil Juš Kozak v svoji „Celici“. Naša inteligenca, torej tudi naš umetnik, pisatelj, pesnik so si že od nekdanj radi zatikali v gumbnico samozavestni trak, da so iz kmečke hiše doma, toda prav naše sodobno slovstvo je najbolj vnebovpijoč dokaz, kako klavrno je to brbranje, kako vsemu današnjemu slovstvenemu delu in skoraj vsemu združanju naše inteligence ne gre nič drugega kakor sramotni pečat odpada, dezertacije, izdajstva nad hišo, iz katere je naš umetnik in z njim naš izobraženec doma. V našem slovstvu do danes še ni dostojne, lepe, velike knjige o življenju naše vasi. Domala vse, kar smo imeli doslej, je samo romantično slepomišenje meščanskega in malomeščanskega človeka po krajih in med ljudmi,

ki jih je poznal samo iz sanj. Vas v borbah in prelomih novega časa še zmerom čaka peresa in čopiča, da jo bosta popisala in narisala v vseh barvah, ki morajo goreti na paleti sodobnega umetnika. Vas in njeno življenje dandanes ne moreta biti več samo snov za moralizujočega pridigarja niti ne samo za naturalista, ki mu je še največ do vonja po gnoju in do privzdignjenega ženskega krila. Čez vas so se dandanes na široko razplovili tokovi iz velikega sveta. Kakor ves svet, tako se tudi vas dandanes maje v svojih gospodarskih osnovah in v svojih socialnih zgradbah. To veliko, mogočno kmečko življenje, tragično in triumfirajoče obenem, zaman čaka in prosi, da bi se iz mesta vrnil izgubljeni sin in da bi ga z veščo in ljubečo roko ujel na svoje platno in na papir. — In naposled — naš industrijski proletarijat, ta danes najbolj zadušeni, najbolj potlačeni razred, ki pa na svojih sključenih ramah in v svojih žuljavih pesteh prav gotovo nosi vso najsvetlejšo bodočnost sveta. Njegovi otroci so izgubljeni, ne vrnejo se in ne prisluhnejo tej silni, temni, gigantski duši, ki je zaklenjena pod deveto goro kakor kralj Matjaž in čaka, da zakličejo sirene. Nihče ne ve pri nas, kakšna neskončna bogastva se krijejo v teh najbolj črnih, najbolj spodnjih plasteh naroda in družbe. Podoba je, kakor da naši mladi slovstveni generaciji ni prav nič do tega, da bi si pred zgodovino, ki prihaja z nezadržanimi koraki, priborila čast, da je z lastnimi rokami na stečaj odpirala vrata tistemu silnemu, zmagovitemu življenju, ki bo zlomilo vse zapahe in podrlo vse jezove, pa četudi ta mlada slovstvena generacija prekrižanih rok sedi doma.

Pot skozi sodobno slovensko slovstvo je kakor pot čez pokopališče. Knjige so kakor žalostni grobovi, naša kritika, ki je sama zmedena in brez orientacije v življenju še bolj kakor slovstvo, opravlja samo še posle mračnega ceremonierja. Nobene volje nikjer, nobene ostro zarisane smeri. Naša literatura se je zadovoljila, da bedno, slabotno caplja za širokimi političnimi vetrovi in za defetizmom javnega mnenja. Toda čisto jasno je, da nova doba za naše slovstvo ne bo mogla priti na noben drug način, kakor da bodo naši pesniki in pisatelji v samih sebi našli dovolj elana, volje in smeri: samo tako bodo s svojim delom lahko dragoceno prispevali k veliki preobrazbi sveta, proti kateri polagoma, a nujno, nezadržno gremo.

L. Mrzel-Frigid.

O FILOZOFIJI IN AKTUALNOSTI SOCIALNIH VPRAŠANJ

„Prihodnji veliki izum bo demokratska ureditev v državah, pod katero ne bo nobenega mesta za profesionalne političarje, kakršne imamo danes. To je, kar svet najbolj krvavo potrebuje.“

(Dr. Mihael I. Pupin. — Odgovor „Znanstveni službi“ na anketo, kateri izum bi današnjemu svetu največ koristil.)

Enakopravnost, 1932. Cleveland, Ohio.

I

Značilna za našo družbo in čas je velika aktualnost socialnih vprašanj. Socialna kriza kot gospodarska anomalija, da moramo govoriti o brezposelnosti in bedi mas v času popolne tehnizacije življenja; po tako zvani racionalizaciji, ki bi naj bila postavila vsakega človeka na njegovo pravo mesto, omogočila večjo produkcijo z manjšimi stroški, večjo konkurenčnost, boljšo razčlenitev produkcije in boljšo organizacijo trga, po ustvaritvi mogočnih kartelov, popolna anarhija v tej produkciji in popolna desorganizacija svetovnega trga

ter z njo združeni politični zapletljaji in padec demokracije, ki bi naj bila dokaz za kulturni napredek družbe; odpoved vseh pogodb, ki so kot kultura nastale v stoletjih med človekom in sočlovekom, med narodom in narodom, med državo in državo, da — celo med človekom in bogom, vse to je spravilo vso družbo v spor s samo seboj, v spor s formo in z razumom, ki je vodil to zgradbo in jo privedel v prepad. Človek je obupal nad vsem, kar mu je bilo sveto, ker je doslej verjel, da je skladno z njegovim življenjem, in ker zdaj spoznava, da so zakoni njegovih tvorb drugačni, kakor jih je on vsemu poskušal določiti. Spoznal je, kako šibak je razum, ki je po njegovem mnenju njega samega in vso družbo vodil po poti, katera naj bi bila naravna, a je bila samo začasno edina prava in ne od razuma odvisna, marveč odvisna od druge — neznanne sile. Ta človek je naenkrat obstal pred vsem hkratu.

Temu primerna je njegova sedanja miselnost, ta anarhija miselnosti, ki človeštvo preplavlja z vsem negativnim in z ničimer resnično pozitivnim. Kajti nobenega dvoma ni več, da resnično pozitivno ne more biti delno — delno pravilno, delno veljavno in delno usmerjeno — marveč, da mora biti, ako naj bo pozitivno, obenem *odgovor* in *smer*, obsodba in rešitev, izhod in zveličanje. Odgovor na krizo sedanje družbe mora biti resnica, ki bo močnejša od vse „kulture-nekulture“, močnejša od resničnosti in vendar rojena iz te resničnosti in te nekulture. Vprava postavitev vprašanja o kulturi pa se mi zdi bistvo našega časa.

Ne zanima nas vprašanje o družbi kot vprašanje o enem njenih pojavov ali njenih problemov, temveč vprašanje o vseh teh, o njih in njihovi enkratno veljavni in večni zvezi. Na takšno vprašanje bo tudi odgovor moral doseči vse večji učinek, kakor ga imajo vsa sedanja znanost o družbi, vsa dosedanja vera in vsa filozofija. Takšen odgovor bo moral postati vse večje doživetje, kakor so doživetja umetne domiselnosti in fantazije v umetnosti dvajsetega stoletja.

Eno dejstvo je, ki dokazuje, kako željno je človeštvo tega odgovora. To je aktualnost, ki je tako nasilno vržena v naš čas — aktualnost poglavitnega socialnega vprašanja: o naravi družbe in o njeni kulturi. Aktualnost in pozornost se v našem pričakovanju družita bolj, kakor bi po zunanjih znakih mogli soditi. Po zunanjih znakih sodeč, bi sedanjemu našemu človeku iz množice morali pripisati najglobljo nekulturnost, kulturno neproduktivnost najslabšega, razumsko pasivnega kova. Le z nadproduktivnostjo mas, le z njihovo pasivnostjo, ignoranco lastnih življenjskih problemov in objektivno realnih zahtev bi si mogli razlagati dejstvo, da so te množice pustile pasti demokracijo, pravico, vse, kar so imele. Razlagali bi si, da so množice postale nevede moderni sužnji družbinega aparata, velika najemna armada, ki je pripravljena iti v vojne proti lastnim življenjskim interesom. Tako bi lahko sodili in smeli soditi evropsko človeško maso po njenem dejanju in nedejanju.

Popolnoma drugačna pa bo postala ta sodba, čim se poglobimo v kulturno pozornost množic in v miselno napetost, ki je nastala med množicami in formalno kulturno družbo. Dejstvo je, da so globoki viri pozornosti, ki živi v ljudstvu za celotno, neokrnljivo, polno vprašanje o družbi, prodrli preko jezov in skozi jezove, deleče in ločujoče doslej maso od tako zvane „široke evropske javnosti“. Posledica tega prodora je, da je postala sedanja kulturna kriza družbe *zavestna družabna kriza* in družaben spor. Samo posledica kulturno aktivne

pozornosti mas je, ako danes govorimo in smemo govoriti, da so socialna vprašanja aktualna — ne kot vaba za ideale in enodnevnice, temveč kot celota, kot vprašanje o naravi, možnostih in eksistenci kulture.

Razen tega prodora ljudske kulturne aktivnosti v širši zapadni javnosti in vzporedno z njo pa moramo posebej upoštevati socialno aktivnost velikega dela tiste inteligence, ki se imenuje kulturne delavce. Med temi vidimo znanstvenike, umetnike, religiozne propagatorje novega življenja, časnikarje, kritike, glasnike mladinskega gibanja in druge. Vsi ti kulturni delavci se vračajo s prejšnje poti izobraženca specialista na pot širše, kulturne delovne koncepcije. Vsa zadnja leta opažamo, kako se pojavlja iz te plasti klic k prenovitvi človeštva. Zamislili so si pot do nove socialnosti, katero hočejo doseči z *osebno preroditvijo človeka*. Ti poznavalci človeka merijo individualno življenje sedanjega človeka, z avtoritativnostjo svoje misli o zveličavni poti kulture kažoč pravo pot izrekajo svoje misli o vsem, svojo sodbo in kritiko, ki ni prizanesljiva, a tudi ne prestroga. Šele potem, ko so pretehtali in presodili človeka, kolikor je sam kriv sedanje socialne stiske, šele potem kritizirajo ti glasniki kulture s svojega vidika tudi družbo, presojujejo njeno formo, njene formalne napake. In kljub temu so kulturni delavci morali obsoditi to družbo, da je kriva. Obsoditi so jo morali, da je formalno kriva. Obsodili so jo kot sistem. Možje svetovnega slovesa, ki jim nihče ne oporeka znanja in kritičnosti, so izrekli svojo besedo proti tej družbi, proti njeni vsebini in obliki. Posegli so s svojim umom čim globlje in širje, da bi mogli priti do veljavnih spoznanj, ki so prva pot do rešitve. Znanstveniki specialisti (da ne navajam vseh imen) so postali sintetiki. Velika socialna kriza, kriza kulture jih je pognala v to smer. In spoznali so, da krivda za sedanji propad kulture ni samo na strani posameznika, individua, kakršen prevladuje v tej družbi, da prav tako ta krivda ni greh enega naroda ali kateregakoli sloja, marveč, da je sedanji propad določen z naravo meščanske kulture, ki je nastajala mnoga stoletja in je ne moremo čez noč izpremeniti.

V zadnjem desetletju sta se kulturnim aktivistom te vrste pridružila še dva elementa, o katerih se mi zdi danes potrebno izpregovoriti. To sta moderni tehnik kot tehokrat in pa moderni filozof, ki sta oba nastopila novo pot v razvoju svoje produkcijske usmerjenosti. Dočim je *tehnokrat* kot gospodarski strokovnjak, vodja materialne produkcije, posegel iz svojega področja v širše družabno življenje in zahteva s svojega vidika popolno *reorganizacijo družbe*, se je moderni filozof vrnil iz sanj o popolni avtonomiji in nezmotljivosti filozofije kot socialne avtoritete v kritiko in *revizijo filozofije* same kot stroke.¹ Imamo torej pri tehnologu *razširitev socialne aktivnosti*, podobno kakor pri specialistih iz drugih področij, pri filozofu pa *poglobitev socialne aktivnosti*, torej posredno pot. To pomeni, da čuti prvi zadostno pripravljenost za vodstvo družbe, drugi pa svojo nepripravljenost — ker nepripravljenost svoje produkcije, kar se nam na prvi pogled zdi razlika. V bistvu pa obadva pojava označujeta isto: nezadovoljnost z organizacijo družbe, *nezadovoljnost z načeli dosedanje kulture*. Kajti jasno je, da tehnik zahteva odločilne moči nasproti tej družbi kot sistemu zato, da bi jo preobrazil v drug sistem. In enako jasno je, da filozof, ki je po tradiciji smatral za avtoriteto meščanske družbe

¹ Radl: Zgodovina filozofije. — 1933. Praga.

razum ali filozofijo, s sedanjo svojo kritiko teh dveh ne misli nič drugega kakor kritiko svoje odgovornosti za družbo, ki jo je po svoji ocenitvi obsodil, a ne dela nje odgovorne za njene napake, ampak dela za to odgovornega sebe, oziroma vso dosedanjo filozofijo. Oba mislita glede sedanje družbe isto, mislita, da je privedla ta družba človeštvo k razkroju.

Obadva pa mislita s tem tudi na avtoriteto družbe in to avtoriteto obojata. Tehnokraci vidijo avtoriteto te družbe v politiki, zato so se uprli politiki. Filozofi smatrajo za avtoriteto sebe in zato kritizirajo in revidirajo filozofijo. Oba sta zaradi sedanje družabne krize spoznala, da ima družabno življenje neko svojo razvojno zakonitost, ki se kaže trajno *v razmerju med družbo in družbino avtoriteto*. Prišli smo torej na točko, kjer se vsa aktualna vprašanja družbe spajajo v eno vprašanje, in verjetno je, da bo morala družba nanj iskati odgovora, ako bodo vse delujoče socialne sile po svojih dosedanjih poteh doživele naposled le neuspehe.

Naštete izpremembe zapadnoevropske miselnosti, pozornost za socialna vprašanja in praktični poskusi za rešitev teh vprašanj pa nam kažejo predvsem dvoje, prvič to, da kljub *pozornosti širše javnosti še nikomur ni uspelo odkriti pravilno rešitev ali vsaj misel, ki bi socialne sile združila in usposobila za pravilno rešitev*, ker bi sicer ob toliki socialni aktiviteti mas že morali videti objektivne uspehe, in drugič to, da so vzroki vseh neuspehov najbrže globlje v naši miselnosti, predvsem v našem dosedanjem pojmovanju družbe in našem znanju o zakonih družbe, ker bi nam to sicer dajalo zmerom jasn pregled družbinih napak in možnost za oceno pravilnosti ali nepravilnosti razvoja. To mi je bilo povod, da sem tu načel *vprašanje o avtoriteti v meščanski kulturi*.

II

Preden se lotimo tega vprašanja, ne bo škodilo, ako še nekoliko analiziramo v sodobni miselnosti tisto pozornost, katero sem prej omenil, a je še nismo natančno spoznali. Sodobna pozornost za socialna vprašanja se kaže v vsej umski produkciji, v vsej poljudni, pol znanstveni, znanstveni in umetniški literaturi, posebno pa v časopisju, torej v vseh formah, kjer se izraža občna sedanja miselnost. Mnogi jo celo imenujejo socialno kulturo.

Prvo, kar bomo v tej kulturi opazili, je njen *pojmovni dualizem*. Kaj imenujem z vidika socialne miselnosti dualizem, pa se mi vendarle zdi potrebno povedati še natančneje. Kajti isti dualizem bomo opazili v vsej zgodovini meščanske miselnosti. V nji se zrcali usmerjenost meščanske družbe, ki je bila *usmerjena k materialni kulturi*. Torej ne materialistična smer v vulgarnem pomenu filozofske poljudne besede, temveč materialistična smer v tem pomenu, da je gradila družbi njen materialni temelj, gojila materialno produkcijo. Kakor je znano, se družba ne more razviti in napredovati, ako nima za to potrebne, primerne podstave, materialno zadostne produktivne organizacije. Temu zakonu se mora pokoriti vsaka kultura. Kajti šele na tej podstavi je možen napredek vse družbe in samo takšen napredek zasluži ime kulture. *Duhovna kultura*, ki si v tej dobi še lasti naziv kulture, dočim tega naziva materialni kulturi ne priznava, je naravno od te življenjsko odvisna. Nejasna zavest tega nasprotja plava tudi v meščanski družbi. Vendar pa v nji ni dovolj dozorela, da bi mogla doumeti v tem dejstvu bistvo. Bistvena je zveza med „obema kulturama“, *organičnost kulture*. Tega bistva pa ne more razumeti, kdor nima

dovolj širokega pogleda za obseg, za formalno zakonito naravo kulture kot tvorbe, ki je mogoča le v mejah družbe in od te ni ločljiva. Nasprotje med idealizmom in materializmom se izpremeni v prepad in povzroča miselnostno duhovno krizo.

V meščanski družbi, ki si je postavila ideal kulture na mesto prejšnjega ideala nebes (onostranstva), se je vkoreninilo n. pr. idealistično pojmovanje kulture. Opažamo ga posebno v tako zvani inteligenci, ki se zbira okrog umetnosti kot svoje religije. Njen pojem družbe ima to napako, da mu je kultura le duševni cilj, dočim živi družba le kolikor je kot celota dosegla skladnost med svojim življenjem in kulturnim razvojem vsega človeštva, to je v skladnosti s sprejeto in absolutno kulturo, recimo z idealno, vse človeštvo obsegajočo družbo. Omenjeno idealistično pojmovanje kulture je torej očitno napačno, ker se oddaljuje od družbe. Takšno pojmovanje bi privedlo človeka v socialno pasivnost, in mi si te niti ne želimo, niti je ne želi večina.

Na srečo je ljudsko pojmovanje kulture in družbe realnejše. V ljudstvu živi pojem žive resničnosti in zato pojmi žive resnice, lepote, stvarnosti. Ljudski pojem je zdravejši in bližji kritičnemu, mirnemu opazovanju družbe. In vendar je tudi vse sedanje ljudsko pojmovanje bolno, zmedeno in pomešano s psevdofilozofskimi nauki. Zaostala je znanost o družbi.

Oglejmo si n. pr., kako misli povprečen član meščanske družbe o tako zvani naravi, v katero pa ne šteje družbe same, posebno ne njene kulture. Ta človek misli in je trdno uverjen, da veljajo v vsej njemu podrejeni narodi popolne zakonitosti in da lahko obvlada to narodo z razumom, znanstveno. Uverjen je pač zaradi tega, ker ga je temu privadilo izkustvo. In dejansko je dalo meščanstvo z naglim napredkom prirodoslovnih znanosti človeku tolikšno moč nad naravo, takšno tehniko, da je njegova uverjenost upravičena. Vse zakonitosti naravoslovnega področja spoznavamo razumsko, to pa kot obče veljavne zakonitosti, s katerimi lahko računiš in jih znanstveno organiziraš, pa dobiš, karkoli hočeš.

Vse drugačno je pri meščanskem človeku *pojmovanje o družbi*. Tu ni zanj nič določenega. Vse se sme razvijati po mili volji. Nihče na svetu nima pravice, to družbo kritizirati, nihče ne trditi, da on ve, kaj je prav in kaj napačno, ako ne prizna že vnaprej, da je družba svet, ki v njem ni zakonitosti, ampak so le trenutne potrebe in možnosti. Vsak poedinec se boji misli, da bi morali družbo načelno zavestno, znanstveno organizirati kot celoto, kakor smo organizirali že desetletja razmerje med človeštvom in ostalo narodo; *nihče ne veruje, da bi v celotni zgradbi kulture odločale prav tako neke zakonitosti, kakor odločajo v njeni „polovici“ materialne kulture.*

To dvoлично pojmovanje sveta velja vobče za vso miselnost sedanje meščanske javnosti. Nasprotni videz ustvarjajo samo pojavi, ki niso izraz razuma, ampak le izraz samoohrane in nasilnosti.

Izraz tega pojma o družbi je sodobna politika. Socialne sile, ki se bore v sedanji družbi za oblast, dejansko same nimajo vere niti zaupanja v kakšen *kulturni program*, marveč se le na katerikoli kulturni program opirajo, čuteč v njem silo, ki jo lahko izkoriščajo. Takšna sila so jim ideje, je nacionalizem, je socializem, religija in podobno. Moč, ki jo daje kulturni program, je njim zgolj izkustveno ugotovljena sila, ki jo je treba tehnično-taktično upoštevati. Nobena izmed sprtih socialnih velesil in plasti pa nima kulturnega programa

kot kulturno koncepcijo, ki bi ji določala že kot trdna *predstava kulture* vso neposredno socialno dejavnost. Tako pozna sedanja družba samo še „politične“ socialne programe. Vsak kulturni program je zanjo izključen že zato, ker po njenem mnenju znanstveno določen in objektivno veljaven program ni mogoč. In duhovna kriza je posledica tega pojmovnega dualizma. Zato nihče ne upošteva družbe objektivno, temveč le z vidika lastnih interesov.

Vsa družba kaže obenem z vero v naravoslovno zakonitost popolno nejevero za kakršnokoli *možnost socialne zakonitosti*. I. Grabor. — (Dalje. prih.)

PROBLEMATIKA GENERACIJE

Poleg občečloveških problemov, ki jih mora vsaka doba na svoj način rešiti, so še problemi, ki so važni in značilni samo za poedine dobe. Med pereča vprašanja našega časa sodi tudi *generacijski problem*, zato kratek pregled o tem vprašanju pač ne bo odveč.¹

I

Pojem generacije je *važen* za vse znanosti o človeku, posebno pa literarni zgodovini ne preostaja nobeno drugo načelo obnega pregleda, kakor razvrstitev tvarine po časovnih zajednicah, razen če se nalašč noče ozirati na nobeno dinamiko in noben razvoj. Poleg tega je pisemstvo glavno bojišče in jezik glavno orožje bojov med generacijami. Za duhovno zgodovinsko smer, torej za smer, ki skuša dognati, iz katerih korenin poganja očitna soglasnost sočasnega naziranja in ustvarjanja in vseh panogah človeškega duhovnega udejstvovanja, je pojem generacije eden izmed glavnih problemov. „Generacija“ je mnogo bolj diferenciran izraz kakor nedoločni starejši „duh časa“ in obenem osnovna predpostavka pojma „časovni stil“. Spričo ostrega nasprotja med sedanjo mladino in starejšimi pa problem generacije ni zgolj zadeva znanosti, temveč zanima vse izobraženstvo.

II

Kakor pa je *pojem generacija* za omenjene znanosti važen, plodovit in za nekatere izmed njih celo neizogibno potreben, tako nikakor *ni nov*, kajti že prej so po nekaterih knjižnicah razvrščali leposlovne knjige po rojstnih letih piscev, ne da bi hoteli v tem videti kak epohalen prevrat.

Poleg tega pa je današnja raba besede generacija skrajno *mnogoznačna* in tudi sicer ni generacija nikaključ do vseh skrivnosti, kakor bomo še videli. Prvotno so se s to besedo označevali poedini rodovi v družinski vrsti. To pojmovanje je čisto genealoško. Časovna razlika med dvema neposredno sledečima si rodovoma iste družine znaša v novodobni Evropi 32 do 39 let. Tako pridejo na eno stoletje *približno* tri generacije. Za kulturno zgodovino je pri vseh teh računih važno samo to, da oče in tudi ded lahko nekaj let spremljata in vodita sina, odnosno vnuka, kar omogoča prenos dedovih in zlasti očetovih življenjskih izkustev na sina (vnuka) in s tem kontinuiteto kulture sploh.

Zgodovinopisje rado imenuje velike dobe po državnih poglavarjih: Periklejeva doba v Atenah, Avgustova v Rimu, medicajska v Firenci, elizabetanska na Angleškem, stoletje Ludvika XIV. in Ludvika XVI. na Francoskem itd.

¹ Prim. sestavek Julija Petersena „Die literarischen Generationen“ v zborniku „Philosophie der Literaturwissenschaft“ (1930), ki ga je izdal Emil Ermatinger.

Toda generacija v tem smislu ne pomeni vedno tudi duhovne enotnosti in sorodnosti vrstnikov, kakor priča n. pr. doba nemškega cesarja Viljema II. (1859). Njegovi neposredni vrstniki so bili tvorci nemškega naturalizma, rojeni med 1857. in 1863., cesarjevo naklonjenost pa so uživali pesniki prejšnje generacije. Ta doba pa tudi kaže, da včasih zmaga mlajša, starejši nasprotna generacija že v letih, ko je starejša še v polni moči svojih sil. Tako je stal nemški naturalizem v ospredju kvečjemu 15 let (1885—1890), kajti že leta 1890. ga je začela izpodrivati nemška moderna, ki si je do leta 1900. priborila popolno zmago. Tvorci te struje na Nemškem so rojeni med 1864. in 1876. Pri nas pa obsega doba naturalizma le štiri leta (od dostopa naturalistov v „Ljubljanski Zvon“ (1895) do nastopa slovenske Moderne leta 1899., ko sta izšli Cankarjeva „Erotika“ in Župančičeva „Čaša opojnosti“). Še bolj pa komplicira vso stvar dejstvo, da je mnogo nemških pisateljev, ki so vrstniki nemških naturalistov, a nimajo z njimi nič skupnega. Tudi v slovenskem slovstvu imamo podoben primer, n. pr. med „petdesetletniki“. Med njimi so romantiki: Tavčar (* 1851), Sket (* 1852) in Pajkova (* 1854) in realisti: Detela (* 1850), Kersnik (* 1852), Kaš (* 1853). Na Francoskem pa sta dva glavna simbolista Verlaine in Mallarmé umrla (1896), ko se je nemška moderna šele prebujala. Medtem ko je francoski naturalizem Zolajevega kova na Francoskem okoli leta 1900. stal še v polnem cvetu, ga je tedaj nemška pa tudi slovenska moderna že potisnila v ozadje. Sploh sta francoski naturalizem in simbolizem generacijska vzporednost, ne pa generacijska zaporednost: Flaubert (* 1821) : Baudelaire (* 1821); Zola (* 1840) : Mallarmé (* 1840), Verlaine (* 1844).

III

Generacijskih teorij je toliko, da bi moral iti daleč preko danega mi okvira, če bi jih hotel samo naštet in vsako izmed njih vsaj povsem na kratko označiti. Za one, ki so pozitivistične ali biološke in s tem tudi bolj individualistične, so rojstni datumi glavna snov in izhodišče, za one, ki so romantično-historične in s tem bolj kolektivistične, pa je čas istodobnega javljanja nove volje najvažnejši. Prve rade prenašajo individualistične vidike na totaliteto in tako postajajo univerzalistične, druge pa so često hiliastične, ker jim rabijo grupacije generacij za periodiziranje svetovne zgodovine. K vsemu temu pa še pridejo različni posredovalni poskusi med omenjenima glavnima tipoma generacijskih teorij. Že iz navedenega vidimo pestrost teh teorij in njih problematičnost.

Vsekakor pa gradivo, ki so ga nagrmadili ti številni teoretiki, jasno dokazuje, da se o generacijskem valovanju v duhovno-zgodovinskem smislu sme govoriti samo v območju poedinih narodnih kultur, nikakor pa ne v smislu kontinentalnega, kaj šele vsečloveškega internacionalizma, saj sorodni generacijski valovi pri različnih narodih nikoli niso istodobni. Tudi noben tak val doslej še ni sočasno zajel vse zemlje in je v doledni bodočnosti tudi ne bo.

IV

Mnogo več luči kakor generacijske teorije prinaša v naš problem *analiza generacije tvorečih činiteljev*. Za take činitelje se z manjšo ali večjo pravico smatrajo naslednji:

1.) *Dednost*. Da se telesne pa tudi duševne lastnosti podedujejo, je sedaj splošno priznано, toda zakoni dednosti so silno komplicirani. V kulturni zgo-

dovini je le jako malo primerov v eni družini dedne nadarjenosti: muziki Bachi, slikarji Tiziani in Kaulbachi, matematiki Bernoulli-ji, pesniki Coleridge-i. Te in še nekatere druge redke izjeme samo potrjujejo pravilo, da duhovno vodstvo nikoli ni bilo trajna last ene družine, enega rodu ali enega naroda. Ta vidik torej ni posebno plodovit.

2.) Isto velja za čas rojstva, dasi so res nekatera leta, ki rodijo več velikih genijev, n. pr. leto 1564. (angleški dramatik Shakespeare, Marlow in Aleksander Hardy) in leto 1632. (filozofa Locke in Spinoza). Važnejše pa je, da se, ko je čas dozorel, vedno rodi oni genij, ki ga doba potrebuje.

3.) *Kulturni vplivi* in postopna, manj ali bolj samostojna *receptija* tujih in starejših domačih *kulturnih elementov*. Ta činitelj je za tvorbo generacij v duhovnem smislu že mnogo važnejši od obeh prejšnjih, a to poglavje je drugod in tudi pri nas že toliko preiskano, da se mi pri njem ni treba dalje ustavljati. Pripomnim naj samo še to, da ta činitelj, kakor sploh noben drug sam zase, za tvorbo generacij ni edino odločilen, kakor se je dolgo mislilo, zato je stopil v novejšem času precej v ozadje.

4.) V okviru generacijskega *sovisja*, ki veže mladino, orientirano ob isti časovni problematiki, nastopajo poedine generacijske *enote* kot skupine, ki vsaka na svoj način doživlja to problematiko. Zato so si lahko med seboj v najostrejšem nasprotju. To vidimo v slovenskem slovstvu n. pr. pri Govekarju in Finžgarju (oba * 1871) in njunih krogih. Da vrstnike lahko združi v generacijsko enoto tudi vnanji pritisk in vnanja sila, dokazujejo n. pr. naši Preporodci, ki so nastopili tik pred izbruhom svetovne vojne.

5.) *Generacijska doživetja*. Isti dogodek, najsi bo kulturno pospešujoč ali zanj katastrofalen, vpliva povsem drugače na otroka, mladostnika in mladeniča, zrelega moža in starca, ker stoji vsak izmed njih v drugi dobi svojega življenja. Veliki dogodki so pomembni generacijski činitelji samo za mladostnika in mladeniča, ker je v tej dobi človek najprožnejši in najdovzetnejši, za dozorelega človeka pa le tedaj, če si je ohranil dovolj mladostnega duha. Mimo otroka in starca pa gredo tudi največji dogodki brez opaznega duševnega pretresljava. Med take dogodke spadajo poleg kulturnih tudi socialne, gospodarske in politične izpremembe ter izpremembe v tehniki, industriji in prometu. Čbeličarji so doraščali pod vplivom Napoleonove Ilirije, Levstik pod vplivom leta 1848. Tudi svetovna vojna je napravila najgloblji vtisk na mladeniče, odhajajoče iz srednješolskih klopi naravnost v vojni metež, ki je bil prav proti koncu vojne najhujši. Tudi sedanja gospodarska kriza, ki jo prav tako najintenzivneje doživlja mladina, je generacijo tvoreč činitelj prve vrste, zato bo treba razlikovati dve mladi generaciji: ono, ki je bila mlada v vojnih letih, in ono, ki zori pod vtiskom sedanje gospodarske krize. Če bo ta kriza prešla v kroničnost, jo bodo sedanji otroci lažje prenašali kakor sedanji mladeniči, ker drugačnega življenja ne bodo več poznali.

6.) Važen, generacijo tvoreč činitelj je tudi *voditeljstvo*. Mladina hrepeni po voditelju in ko ga odkrije, mu sledi s samo njej lastnim entuziazmom. Navadno pripadajo taki voditelji starejši generaciji, mnogokrat so že mrtvi, ko jih mladina odkrije. Taki voditelji so bili, oziroma so še zlasti Levstik in Stritar, pozneje pa Župančič in zlasti Cankar. Tedaj že mrtvi Prešeren pa je vodil Mladoslovence, v čigar znamenju so začeli svoj boj proti Bleiweisovim

Staroslovincem. Vplivni voditelji mladih generacij pa seveda niso samo pesniki in pisatelji, temveč tudi religiozni geniji ter veliki znanstveniki, filozofi, državniki, sportniki itd.

7.) Vsaka generacija si ustvarja tudi svoj jezik. Vsak nov program mora imeti nove jezikovne tvorbe, da more užigati. Mladina išče nova gesla in njihova magična moč naravnost vzbuja novega duha; v ta gesla se zliva nova, bolj slutena kakor jasna predstava, pojmovna in čustvena vsebina novega gibanja. Sploh zahteva vsaka nova problematika tudi novo terminologijo.

8.) Slednjič je važen, generacije tvoreč činitelj tudi *okorelost starejših*, ki v svoji prvotni usmerjenosti odrevenijo in se navalu nove generacije naravnost upirajo. Vprav s tem svojim zaklepanjem pred mladino in s svojim odporom proti njej jo najbolj izzivajo, ker ji zastavljajo pot in kratijo možnost udeleževanja. Takih primerov imamo v naši literaturi in v vsem javnem življenju več ko dovolj. Omenim naj samo odpor starejših proti Čbeličarjem, zlasti proti Prešernu, Bleiweisov odpor proti Levstiku in Mladoslavencem sploh in odpor, na katerega je naletela naša moderna. Naval mladine proti starejšim za mladinsko gibanje sploh ni nič primarnega in bistvenega, mladina si v svoji iskrenosti samo želi priznanja starejših za svoje stremljenje in napore. Revolucionarnost mladine je v bistvu prav nedolžna, le od starejših generacij je zavisna, ali se izprevrže v pravo revolucionarnost. Če se trudijo starejši, ohraniti si prožnost in dovtetnost svojega duha, če z umevanjem sledijo stremljenju mladine, priznavajo, kar je na mladi generaciji dobrega, se od nje, če je treba, tudi učijo in sprejmejo njene upravičene zahteve kot svoje, potem se lahko spor med očeti in sinovi jako omili, morda celo sploh spravi s sveta. Iz naše zgodovine, žal, ne morem navesti nobenega primera večjega stila, da bi si bili starejši (na redke bele vrane tu ne mislim) kdaj ohranili posebno prožnost in sprejemljivost duha in pokazali dovolj zanimanja za vsakokratno mladino, zato so spori ob nastopu novih generacij pri nas vedno ostri in burni.

Dasi s tem, kar sem povedal, ves problem generacije nikakor ni izčrpan, se je vendar pokazalo, kako zapleten je in od kolikih činiteljev je zavisen nastop nove generacije. Lahko pa rečemo, da nastopi nova generacija v duhovno-zgodovinskem smislu tedaj, kadar pridejo mladi vrstniki do zavesti, da hočejo nekaj drugega kakor starejši, ti pa smatrajo za nekaj samo ob sebi umljivega, da mora mladina hoditi po poteh, po katerih hodijo sami. Vrzeli in nedostatki v delu starejših, ki jih mladina laže opazi, ker gleda za njo pretekle dogodke iz večje časovne razdalje, ji kažejo največkrat smer njenega delovanja. Razen tega pa vsaka enostranost daje možnost stopnjevanja in pretiravanja in vsaka enostranost izziva nasprotno enostranost. Naposled pa dviga mladina tu pa tam tudi delo svojih dedov in pradedov v novo življenje. Pri vsem tem jo najbolj draži starostna modrost, da pod solncem ni nič novega, ker se ji hoče lastnih doživetij, lastnega prevrata, svoje lastne prilike za junaštva in svoje pravice do lastnih nerodnosti.

Mladina pa se mora zavedati, da ji bodo sledile vedno nove generacije, da ne bo vedno mlada, ker se z vsakim letom bolj približuje dozorelosti in starosti. Drastično je to povedal H. Heine, rekoč, da nekdanji učenci tepejo svoje učitelje, pozneje pa njih same doleti ista usoda.

Maks Robič.

KNJIŽEVNA POROČILA

Dr. Magajna Bogomir: *Bratje in sestre*. Novele in črtice. 1932. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 183 str.

Mlajša slovenska proza je zadnjih nekaj let pogumno začela stopati iz skromnega zatišja majhnih, neznatnih prilik ter je čedalje bolj začela zahtevati svoje pravice po resnični, svobodni besedi in po uveljavljanju. Uklenjena v tok razmer, ki so jo tlačile k tlom, je segla najprej po izpovedi mladega rodu, ki je iskal svoje ceste in luči ter je šel za novim človekom; ta rod, ki je doraščal med vojno in je šele po vojni dojel samega sebe, je spoznal, da zanj v resnici ni preostalo prav ničesar več, ob kar bi se še lahko oprl v stiski, stal je tako rekoč razorožen pred vsemi nalogami, ki mu jih je začelo zdaj narekovati življenje. Ta rod je spoznal, da so propadli vsi ideali, ki so lahko kdaj še svetili komurkoli od starejših pisateljev. Mladi slovenski pisatelj, ki je hotel še izreči odkrito in jasno besedo, je ostal v tem svojem spoznanju osamljen ob cesti, zlomljen od časovne stiske in od vsega, kar mu ni dalo, da bi svobodno zadihal v novi, čisti, nezlagani, prihajajoči čas. Edino orožje v tem času, ko so ugasnili vsi nekdanji svetilniki, mu je bila: slutnja in neizmerno upanje, da se mora — pa četudi za ceno lastnega življenja — rešiti iz ruševin razpadajoče preteklosti. Ta slutnja se je najbolj tragično uresničila ob Kosovelovi smrti, potem pa je toliko bolj močno pognala v mladini, kateri je slutnja pričela postajati začetek novega, iz ruševin starega sveta se porajajočega življenja. Morda današnja literarna mladina v borbi za besedo in izraz svojemu hotenju nima še dovolj nabrušenega orožja, toda, kar je najvažnejše: ta mladina skuša biti sama v sebi iskrena, predvsem pa skuša obračunati z vso tisto laži-umetnostjo, ki se je izneverila življenju ter je za lepi videz zunanosti prodala resnico človeka-delavca, borca in vso bedo in trpljenje, iz katerega si je zdaj pa zdaj kovala svoj kapital. Nič drugega ni današnjemu literarnemu rodu bolj potreba, kakor da stopi spet tja, kjer je njegovo mesto: *nazaj v areno življenja*.

Zato se mi ob Magajnovih „Bratih in sestrah“ ne zdi odveč odkrita beseda, ki jo je treba vendarle prej ali slej zapisati, namreč, da se razčisti idejna in umetniška desorientiranost rodu, ki je obsojen, da z eno roko poruši vse zastarele forme in vso tisto ogromno skladovnico lažnivih in hinavskih idej, ki so samo v napotje družabnemu in umetnostnemu razvoju, z drugo roko pa, da zgradi novo stavbo nove kulture, ki bo vseh ljudi dostojno in vredno prebivališče. Pot od tega pa ne vodi preko umetniške laži in lepo fosforescirajočih literarnih fraz „bratov in sester“, ker jim morem očitati prelahkomiselno in prelahkovestno gospodarjenje s človekovo odgovornostjo.

Štirinajst črtic in novel je avtor zbral v knjigi, večinoma črtic in novel, ki so bile objavljene v „Domu in svetu“, „Mladiki“ ali „Križu na gori“, za avtorjev literarni obraz pa so značilne, ker se nam v njih najbolj jasno zrcali njegovo osebno hotenje, postaviti na mesto resničnega, objektivnega sveta svoj osebni, subjektivni svet čustva in sanj. Doslej je avtor izdal že dve knjigi: zbirko „Primorske novele“ in avtobiografski roman „Gornje mesto“, tretja „Bratje in sestre“ pa stoji razvojno med obema navedenima. Važno pri tem je zlasti dvojje: da je knjigo napisal *Magajna* in da ima knjiga naslov: „*Bratje in sestre*“.

Tretjič je važno, da je knjigi za posvetilo napisal tole: „Zbirka je pisana živim, bratom in sestram, ki se hočejo iztrgati iz mračnih (!) vezi materializma,

ki se boré iz nejasnih temin sedanjih dni k Bogu, in tistim med „najnižjimi“, ki jim beda in glad ne moreta ubiti živega poleta širokih (!) duš in ki so bolj ljudje kakor marsikdo, ki nosi ime človek in je bogat in priznan od milijonov.“ S temi besedami je Magajna prav za prav že označil samega sebe in svoje delo. Svet mu tone v nejasnih teminah materializma, zato se mu javlja potreba po višjem, idealnem svetu, kjer ni ne dobrote ne zla ne borbe. Zbirka je predvsem odsev zgolj osebnega, individualističnega človeka, ki še zmerom ne more priznati svoje okolice, kakršna je, in zato teži — iz svoje samote in proč od vsakega zunanjega gibanja — za tem, da bi odkril neko novo življenje s posebnim svetom in z novimi zgolj čustveno dobrimi ljudmi. Avtor si zamišlja svoj lastni utopični svet, toda takega življenja, take pokrajine in takih ljudi v resnici ni, ostal je samo odblesek ideje, ki ni mogel, da bi s svojimi žarki obsvetil zemljo in človeka, ampak je ugasnil v lastni megli. V tej samoprevari in obenem iz tega izvirajoči individualistični genialni maniji tiči vsa beda umetnosti. Množice delovnega in brezposelnega ljudstva (zdi se, da njegove bede nikjer ni?) defilirajo mimo teh slonokoščenih stolpov umetnosti, življenjski kolektiv gre v svojem nujnem razvoju molče mimo in čaka sam iz sebe prebujenja. Ta pisateljski egocentrizem je pokazal ne samo, da nima mnogo zmisla za veliko delo skupnosti, ampak da je zmerom razbijal svet v trenutne reflekse osebnih čustev in večnostno nadahnjenih vizij ter si sam skopal grob, da bo v njem boguvdano zaspal. Tako se je porodila tista visoka, vase zaverovana „umetnost“, ki ni nikdar imela prav nič skupnega z življenjem, razen, da se je kdaj pa kdaj iz radovednosti sklonila kakor milostljiva gospa na dno prostituerajoče se ulice življenja. Prej bi človek označil tako umetnost kot ne-naturni izrodek blede življenjske impotentnosti. „Naša morala, naša religija, naš nacionalni čut: vse je propadlo. Od njih ne moremo posneti nobenih življenjskih pravil in v pričakovanju tistega časa, ko nam bo mogla znanost povedati pravo resnico, se moramo držati *edine* realnosti, našega — *Jaza!*“ Tako pravi ideolog meščanstva Maurice Barrès.

S tem, se mi zdi, sem dovolj točno označil idejno razhajanje pisatelja „bratov in sester“ s svetom, ki sicer tudi teži za združitvijo tistih „najnižjih“, toda ne v ureditev nekega imaginarnega „bratstva“ na idealistični podstavi neke večnostne etike (naslov: *Bratje in sestre*), kakor jo skuša Magajna nedosledno oznanjati, ampak na čisto materialno-gospodarskem stališču.

Vsebinsko bi razdelil svet teh črtic in novel na erotični, socialno-domovinski in etični svet, toda vse te motive najdemo skoraj v vsaki njegovi noveli. Ozadje je zdaj pokrajina ob reki (Noemi), kraška pokrajina (Beli konjiček), morje (Podlistek), potem ječa (Regina coeli, Pismo), bolnišnica (Zdravnica Marija), zdaj mesto (Stenjka Razin, Mladi mesec), potem klinika s študenti (Gospod general). Magajna se dotika snovnega življenja samo toliko, kolikor ga potrebuje za svojo idejo in sanje: njemu je osnova življenja bog, ideja, nekaj, kar naj bi bilo nad človekom, ne pa to, na čemer človek stoji. Zato so vsi ljudje in vse življenje z dogodki vred samo njegove podobe dobrega ali zla. Tako so nastali *simboli* in *alegorije*, *simbolično-alegorični* stil in prav tako ozračje, v katerem prav za prav ni nobenega valovanja življenja navzgor in navzdol, ampak samo mirna, brezplodna statičnost. Magajna se ne spušča v borbo s svetom, temveč se rajši zateče v varno zavetje svojih prividov, ker bi sicer moral spoznanju podležti. Zato ostaneta pri njem zmerom dve krajnosti: na eni strani je bog z večno dobroto in pravičnostjo, z eterično idealno lepoto

in s platonskimi čuvstvi, na drugi strani pa leži zanj mračni nepremakljivi svet materializma. Zavoljo tega napravi, da se Vineta (ves snovni svet) gubi pod njim v globino. Kot film brez godbe drevijo slike na dnu. Vozovi in množice se pode skozi morje hiš. Zato mu je slovo od tega sveta v drug višji svet polno veselja in mu je radosten beg. (Mladi mesec, str. 157.) Prav zaradi tega dualističnega gledanja pa v njem nastaja spor med razumom in čuvstvom, ki pa ostane skoraj zmerom nerazrešen. Takšno razumsko spoznanje je na primer: „Ne vidiš, da so dnevi prehiteli leta? Množice se spajajo v neskončne trume. Sam glas nekdanjega Boga bi ne mogel več preko vseh. Brezbrojna rast je povezala ljudi med seboj. V času, ko rasto mesta kot rože nekoč, ni več prostora za nadzemske preroke. Pošlji Budo na svet sedaj in plačali ga bodo bogato v tvornici filma, da bo zabaval ljudi s prikazovanjem nekdanjega Bude preroka. Nadzemcev in nadzemskih misli ne potrebujemo več.“ (Mladi mesec, str. 150.)

V odporu proti tej resničnosti si zaželi godbe in pesmi, toda tega mu nihče ne more zabraniti (kajti v onostranstvu so valute zelo nizke in se dobi skoraj vse brezplačno!); zato hoče, da bi se pesem doteknila tudi src drugih ljudi, tistih „najnižjih“, ki „jim beda in glad ne moreta ubiti živnega poleta širokih duš“, zato Zila poje tolažilno pesem ljudem:

„Večerna zvezda angel je
in ljubi.
Glejte v zvezdico, ljudje,
saj ljubi,
ljubi, ljubi vas, ljudje!“ (Str. 154.)

Kakor je takšna tolažba brez vsake stvarnosti, tako tudi ni vprašanje, ali bo mogla bednim in gladnim razpeti široke duše za polet v neko namišljeno stratosfero, kajti kljub izrednemu napredku tehnike se še zmerom lahko pripeti kakšen defekt, da strmoglavi drzni pilot — po zakonu o zemeljski privlačnosti — spet na tla (*Ikarus*). Tako je razumljivo, da kljub tragičnosti dogodka samega na sebi *Ikarus* ni tragičen, ker njegov konec ni življenjsko nujen. Slično se lomi avtorjevo idealistično gledanje v socialni črtici „Neli“. Tu je samemu sebi jasno pokazal, da mora tako gledanje delavko Neli nujno privedi — do razočaranja, kar pa ni niti tragično usodno, kakor je avtor hotel, ampak je kvečjemu od delavke Neli neumno, da je verjela. Črtica bi bila lahko za primer, kakšna socialna literatura ne sme biti. Kapitalistovo krivdo vidi Magajna le v njegovi neetičnosti, ne vidi pa sistema in razredne borbe, zato tudi nima za njegovo neetičnost druge pomoči kakor onemoglo zgražanje. To avtorjevo človečansko, socialno noto, ki ni nič drugega, kakor izpreobračanje kapitalista s kadilnico v roki, čutimo bolj ali manj v vseh njegovih novelah. V drugih črticah mu je bolj uspelo podati strnjenost ideje z obliko (*Zdravnica Marija*, *Stenjka Razin*). Miselno spadajo v isto vrsto: *Primorska črtica*, *Beli konjiček*, *Pismo in Regina coeli*, v katerih nam kaže trpljenje zaslužnjega naroda. Najmočnejša, „*Regina coeli*“, nam podaja pretresljivo podobo ječe in muko po nedolžnem zaprtega dekleta, ki naposled zblazni in umre. Novela je krik proti krivičnosti sveta in zatiranju človeka. Lepa črtica *Ananas* se mi zdi v knjigi najboljša, ker je najbolj preprosta in resnična. *Ikarus* pa z močnim stopnjevanjem dejanja priklene nase, medtem ko bi *Gospod general* po svoji osnovi lahko postal močna tragična čehovska figura, če je ne bi avtor preveč zidealiziral.

Jezik, ki ga Magajna piše, prehaja mestoma v patetičnost in dela bolj vtisk literarne rutine kakor pretehtanosti besede za besedo ter ima vse lastnosti jezika, ki mu pravimo „pocukran“ stil.

V celoti pa se mi zdi, da so te novele in črtice predvsem *literatura*, ki jo označuje miselna nejasnost, nekoliko sladkobna čuvstvenost in gostobesednost. Pot mlajše slovenske proze mora od tu vsekakor iti k stvarnosti in k življenju.

Stanko Janež.

Knjige Goriške Mohorjeve družbe za leto 1933. O božiču je izšlo običajnih pet knjig, ki štejejo skupaj kakih 550 strani. Za pozneje obeta družba še tri izredne knjige (dr. Josip Valjavec: „Don Bosco“; inž. Josip Rustja: „Kmetijski nauki“; Vinko Vodopivec: „Zdrava Marija“). Leposlovje je v tem književnem daru nekam skopo odmerjeno, ker šteje le en ponatis in en prevod, smer in namen družbe pa sta v njem jasno in vobče dobro izražena.

Družinski koledar za leto 1933. Ta koledar se bolj in bolj krči in je polagoma skopnel na petino ali šestino svojega nekdanjega velikega obsega. Razen koledarske in gospodarske vsebine, pristojbin, listnice in oglasov ima le nekaj pesmic in nekaj kratkih prevodov. Morda je temu kriva skoro vsakoletna zaplemba, dasi ne prinaša nikdar nič spotekljivega. Pa to je postalo tam, kjer izhaja, že splošna bolezen skoro vseh slovenskih in slovanskih koledarjev. Bog jim pomagaj, sami si ne morejo!

F. S. Finžgar: „Strici“. S to „kmečko zgodbo“ nadaljuje družba svojo navado, da včasih ponatisne kako starejšo slovensko povest naših priznanih pisateljev, če ni zmerom dobre izvirne povesti pri roki. O „Stricih“ se je precej pisalo, ko so pred petimi leti prvič izšli pri prevaljski Mohorjevi družbi. Tukaj bi poudarili, da je ponatis te zgodbe prav srečna misel, ker je povestica po zasnutku in izvedbi umetnostno polnovredna in vsebuje več, nego se zdi. Finžgar je dotiral v njej jedrnatost naše ljudske govornice na precejšnjo višino in sam Fran Levstik najbrže poskakuje na onem svetu ob njej od čisto slovenskega ugodja.

J. N. Krasnov: „Pri podnožju Božjega prestola“. Prepobožen naslov za roman, kaj? Pa je le pravi. Ni namreč nebeški prestol, temveč najvišja gora Alatanskega gorovja v divji osrednji Aziji na rusko-kitajski meji. Knjiga se izkaže kot prvovrsten pustolovski roman o noričici Fanci, Feodoziji Nikolajevni Poljakovi, ki poišče svojega odurnega strička, tovariša iz otroških let, ženskam neprijaznega poveljnika koljdžatske stražnice Ivana Pavloviča Tokareva. S svojim junaštvom, svojo drznostjo, podjetnostjo in neustrašenotjo ga do konca romana toliko zmehta, da se poročita. Razgibano dejanje, zajemljivi značaji in navdušeno opisovanje divjih azijskih krasot pritegne čitatelja, da rad izpregleda kakšno jezikovno pegico v prevodu Gregorja Hrastnika.

Rado Bednarik: „Križem sveta“. Neumorni sestavljalec zemljepisnega in zgodovinskega poljudnega štiva založbe „Sigma“ je zbral štirinajst potopisnih in znanstvenih črtic iz raznih koncev sveta. Nekatere so v obliki beležk o lastnem ogledovanju sveta, druge so povzete po raznih učenjakih in potopiscih, vse pa so pisane živahno in mikavno.

Antonio Dragon S. J.: „Za Kristusom“. Življenje svetega Mihaela Proja iz Družbe Jezusove. — To je dušeslovno precej zajemljiva življenjska podoba sodobnega mehikanskega verskega gorečnika, ki je v boju za Cerkev s svojim delom državne mogočnike tako razkačil, da so ga dali 23. novembra 1927.

ustreliti. Prevod bi smel biti jezikovno pravilnejši. Prelaški so taki stavki: „Koliko bolečin sem storil zginiti“ (str. 29.; prav: „sem olajšal“ ali „odpravil“). Enako: „Vsak košček jedi mu (prav: ga) je žgal na želodcu“ (str. 32.). „Od drugega“ (str. 42.) bodi „od drugod“. Svojljniki jo radi mahajo za svojimi laškimi bratci: „Otipam ničnost moje (prav: svoje) osebe“ (str. 44.); „pojdem delat moj (prav: svoj) izpit“ (str. 45.); „Tako debelih nisem slišal iz ust mojih (prav: svojih) rudarjev“ (str. 60.). Dvojina še ni pokopana: „Pred dvema dnevi“ (str. 63.; prav: pred dvema dnevoma); „in šel proti orožnikom“ (str. 73; prav: orožnikoma) in več drugega. Taka jezikovna ljujka preseneča, ker ta družba vobče kaže, da zna ceniti jezikovno pravilnost v knjigah, namenjenih občinstvu na robovih jezikovnega ozemlja. *A. Budal.*

Ivan Hribar: „Moji spomini“, III. in IV. del (od 1929. dalje, odgovor Franu Erjavcu in Franu Šukljetu [1932/1933]). Tisk J. Blasnika nasl., univerzitetna tiskarna v Ljubljani.

Leta 1932. in letos je Ivan Hribar pridružil svojemu prvemu in drugemu delu „Mojih spominov“ še tretji in četrta del. Po izidu prvih dveh zvezkov se je v politični javnosti in publicistiki pojavilo toliko raznih mnenj in razlag o posameznih fazah in dogodkih predvojnega in povojnega političnega dogajanja med Slovenci, da se je čutil Ivan Hribar primoranega, svoje spomine popolniti in svoje navedbe energično braniti. V tretjem delu „Mojih spominov“ polemizira poglavitno s Franom Erjavcem, avtorjem „Zgodovine katoliškega gibanja na Slovenskem“, in seveda s svojim sodobnikom Franom Šukljetom. Prvemu dokazuje, da je opisoval politične dogodke enostransko in pristransko in da so zato tudi njegovi končni zaključki vsaj delno neresnični in netočni. Našo širšo javnost bo zanimala predvsem polemika okoli politične delavnosti dr. J. E. Kreka. Prepričan gre o tem, katera tedanjih dveh slovenskih meščanskih strank, to je „Slovenska ljudska stranka“ ali pa „Narodna napredna stranka“, je pravilneje razumevala časovni tok in po njem uravnavala svoje nacionalne težnje glede Slovencev. Fran Erjavec namreč nedvomno navaja zanimivo okolnost, da je 8. januarja 1909., to je po aneksiji Bosne in Hercegovine po grofu Aerenthalu, dr. Krek v sijajnem govoru grofovo aneksijo pozdravil in zahteval priklopitev Bosne k Hrvatski ter ustanovitev jugoslovanske države pod žezlom Habsburgov. Ivan Hribar je iz tega izvajal, da se je s tem govorom klerikalna stranka odrekla lastni neodvisni državi pač zato, ker je želela poleg Slovencev in Hrvatov spraviti pod črnozlotega dvoglavega orla tudi še Srbe, čeprav so le-ti že imeli svojo neodvisno narodno državo. Hribar misli, da se ta stranka ogrevala za takšno rešitev jugoslovanskega vprašanja predvsem iz verskih, odnosno cerkvenih razlogov, ker so Srbi pravoslavni in je tudi njihova dinastija pravoslavne vere. Pri tem se Ivan Hribar sklicuje na neko Krekovo pismo, datirano z dnem 12. junija 1903., naslovljeno na Frana Šukljeta, in katerega le-tá citira v svoji III. knjigi „Iz mojih spominov“. V tem pismu izraža dr. Krek misel, da katoliška Avstrija ni potrebna samo Slovincem, temveč vsej Evropi, in da se morajo Slovenci ter njihovo izobraženstvo napojiti s kulturnim duhom katoliških Slovanov; gojiti da morajo kulturne zveze s Čehi, zlasti pa s Poljaki. Ivan Hribar navaja kot nadaljnji dokaz za pravilnost svoje domneve tudi okolnost, da se je dr. Krek pač udeležil prve seje zastopnikov vseh slovenskih klubov dunajskega parlamenta (I. del „Mojih spominov“), da pa ni prišel k nobeni poznejši seji zaradi tega, ker se je že na prvi seji pokazala večina za

velikopotezno slovansko politiko, ki bi morala iskati svojo zaslombo pri najmočnejši slovanski državi (Rusiji). Toda dr. Krek se je menda prvi otresel, pravi Ivan Hribar, privzgojene miselnosti. Bistrega uma, kakor je bil, je že prve mesece svetovne vojne spoznal, da je bila njegova vera v Avstrijo kot zaščitnico slovenstva in hrvatstva prazna pena. Naposled, pravi, so dogodki napravili iz njega pravega in brezkompromisnega Jugoslavana.

Ta polemika ni popolnoma razčistila tega vprašanja, kako je namreč hotel dr. Krek politično izoblikovati pereče jugoslovansko vprašanje, kajti pismo, ki ga citira Fran Šuklje, je bilo napisano leta 1903. in je torej prestaro, da bi moglo tolmačiti njegov aneksijski govor iz leta 1909. V šestih letih se zgodi v politiki marsikaj, politični človek se neprestano razvija in se prilaga realnosti. Praktična politika mora zato nositi očitek nedoslednosti in nenačelnosti, zlasti v razmerah, kakršne so bile v bivši avstro-ogrski monarhiji, v kateri je bil v zunanjepolitičnih vprašanjih vladar edin odločujoč faktor, ki se je naslajal kvečjemu še na mogočne fevdalce, v kulturnih zadevah odločne zaščitnike katolicizma. Ni dvoma, da je bil dr. Krek prepričan katoličan, ki je vse politične dogodke motril z načelnega katoliškega vidika in se po njem ravnal. Verjetno je, da je skozi ta očala gledal tudi na narodni program Slovencev v bodočnosti. Slovenci od leta 1848. dalje sploh nismo imeli pisanega narodnega programa in s to besedo tudi nismo vedeli kaj začeti. V tem pogledu so bili Čehi jasnejši in tudi programatičnejši, medtem ko se je gledanje naših političnih vodnikov bolje krilo s hotenjem poljske katoliške šlahte v Avstriji. V zadnjih desetletjih pred vojno se je naša politična javnost gnala predvsem za praktičnimi, manjšimi pridobitvami glede veljave v šolstvu, v uradih in gospodarstvu. V nacionalnem oportunistu je prednjačila „Slovenska ljudska stranka“ pod vodstvom dr. Ivana Šusteršiča, ki je prav do poloma vztrajal pri avstrijski državni misli in v zvestobi do habsburške dinastije. To je dejstvo. Naj mi bo dovoljeno ob tej priliki omeniti naslednji dogodek: Ko sem meseca marca leta 1917. v zadevi delavske aprovizacije obiskal dr. Kreka na njegovem domu v Ljubljani, mi je med drugim dejal, da ga skrbi bodočnost slovenske Koroške. Pravilno je ocenil položaj te dežele, rekoč, da se boji, da bodo Slovenci na Koroškem v odločilnem trenutku zaradi geografskih in gospodarskih razmer dežele težili k sporazumu z nemškim delom Koroške. Vsa pota, je dejal, onstran Karavank vodijo v Celovec in v Beljak, proč od nas na sever, in ne k nam doli na jug, na Kranjsko. To je bilo v času, ko so ga odločilni dunajski državniki že razočarali, ker so zavrgli in prezrli njegov načrt o rešitvi jugoslovanskega in tudi slovenskega vprašanja. Rekel sem mu tedaj, poldrugi mesec pred znano majniško deklaracijo: Ako so Nemci (avstrijski) zavrgli Vašo misel, potem ne preostane drugega, kakor da iščete rešitve našega nacionalnega vprašanja v zvezi s Srbijo. Ta misel dr. Kreka ni bila takrat prav nič simpatična zaradi srbskega militarizma, o katerem je dejal, da je enak pruskemu, če ni še hujši. Takrat na majsko deklaracijo še ni mislil in je še iskal nove formulacije in novih potov za svojo prvotno misel. Po svojih neuspehih in po majski deklaraciji pa se je v svoji notranjosti že osvobodil „habsburškega okvira“, ker se je moral preveriti, da so tedanji dunajski državniki nesposobni, da bi po svoji iniciativi pristopili k reševanju avstrijskih nacionalnih problemov, zlasti jugoslovanskega. Kakšen je bil prvotni dr. Krekov načrt, je povedal ljubljanski „Slovenec“ v 121. številki z dne 29. maja 1918., torej leto dni po majski deklaraciji. „Še preden je bil sklican avstrijski parlament, je bil dr. Krek

s svojim neločljivim drugom dr. Korošcem pri ministru Clam-Martinicu, s katerim je govoril o jugoslovanskem vprašanju. Dokazoval mu je, da je sedaj zadnji trenotek, če hoče vlada to vprašanje rešiti v avstrijskem smislu. Pri tej priliki je povedal grofu tudi sledeče: Ekscelenca, največja politična misel na našem (avstrijskem) jugu je bila velesrbska ideja. To smo si dolžni priznati. Če pustite jugoslovansko vprašanje odprto in nerečeno, se prej ali slej, morda šele čez deset let, enkrat pa gotovo, to gibanje zopet pojavi, toda jačje in nevarnejše. — Dr. Krek ni bil nikdar srbofil, toda bil je dovolj širokega obzorja, da je kot Avstrijec spoznal nevarnost, ki preti monarhiji, ako bo še nadalje zanemarjala jugoslovansko vprašanje. Bil pa je tudi dovolj odkrit, da je to svojo misel povedal ne samo Clam-Martinicu, marveč še drugje.“

Leta 1917. je objavil dr. Krek v katoliški reviji „Süddeutsche Monatshefte“ članek pod naslovom „Die Habsburger Monarchie und südslavische Frage“. „Slovenec“ ga je v citirani številki ponatisnil v slovenskem prevodu. V tem članku se zavzema dr. Krek za trializem na temelju hrvatskega državnega prava, ter pravi: „Zveza slovenskih dežel s Hrvatsko temelji zgodovinsko na bratski solidarnosti, ki se je kazala posebno v bojih v Turki in katera je izražena tudi v raznih pogodbah in konfederacijah (n. pr. leta 1620.). To je bilo slovesno potrjeno v hrvatski programatični sankciji, kjer je rečeno, da ima na Hrvatskem samo tisti Habsburžan pravico dednega nasledstva, ki vlada obenem na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem. Četudi po državah ločeni, so vendar Slovenci in Hrvati živeli vedno v živahnih kulturnih ter gospodarskih odnošajih, ki so krepili v ljudskih masah zavest edinstva slovensko-hrvatskega naroda ter razvili v njih srcih idejo državnega zedinjenja kot prvi pogoj za narodni obstanek. Uresničenju hrvatske državne ideje bi ne sledilo le združenje v monarhiji živečih Jugoslovanov, temveč tudi njihova državna samostojnost. Ne dotikamo se pri tem“, pravi dr. Krek, „usode Srbije in Črne gore, čeprav moramo brez ovinkov priznati, da vsebuje državna hrvatska ideja dovolj prostora tudi za rešitev tega vprašanja na temelju narodnega edinstva Srbov, Hrvatov in Slovencev.“

Mislím, da je bil dr. Krek v tem članku dovolj jasen in da je s tem zadosti pojasnjen slovenski in slovensko-jugoslovanski narodni program, kakor ga je sam razumeval in za njegovo ustvaritev tudi delal.

Da glede zadnjih konsekvenc v vodilnih slovenskih političnih glavah prav do zloma Avstrije ni bilo prave jasnosti in zadosnega poguma, dokazuje med številnimi drugimi tudi ta okolnost, da je bil na primer načelnik Jugoslovanskega kluba v dunajskem parlamentu dr. Anton Korošec še dne 19. oktobra 1918., torej komaj nekaj dni pred odcepom Slovencev od Avstrije, pri ministrskem predsedniku baronu Hussareku, kjer je protestiral proti preložitvi frontnih čet na jugoslovansko ozemlje, ker bi prišlo s tem na Kranjsko 150 tisoč mož avstrijske vojske. Ob tej priliki je posredoval tudi za pomilostitev obtoženih avstrijskih mornarjev, ki so se bili uprli v Boki Kotorski (glej tudi „Slovenca“ št. 242. z dne 21. oktobra 1918.). *A. Prepeluh.* — (Konec prih.)

Mile Budak: Na ponorima. Roman. Izdala Matica Hrvatska. Zagreb 1932. 317 str.

Budak se je prvič uvejal s knjigo „Pod gorom“ (M. H., 1930). To je zbirka močnih in neposredno danih novel iz njegove rodne Like, ki ji je dal

po Budisavljeviću malodane edini zgoščen umetniški izraz. Tudi kesnje, ko se je oglašal v revijah, je ustvarjal prepričevalne podobe te zemlje; tako je bila n. pr. lanskega leta povest „Čiji je Velebit“ jako pohvalno sprejeta. Tu je bil tedaj Budak v svojem elementu. Žal, pa tega nikakor ne morem ponoviti ob pričujočem romanu, ki je drugi del široko zamišljene trilogije. Jasno je namreč, da se je pisec lotil snovi, ki se mu ne prilega. Budak, kmetiški otrok Like, je zagrabil problematiko mesta mehanično, tu pa tam domala primitivno, in to kljub poznavanju in studiju gradiva, kar delo nedvomno izpričuje; ali avtor na Zagreb in njegove probleme le gleda, da bi jih pa prečustvoval, več, osebno, intimno preživel do bolečine in krika — kar je bilo pri tem očitno tendenčnem spisu tembolj neizogibno —, o tem nas nikakor ni mogel prepričati.

Zaradi tega ustvarjalno neplodnega pisateljevega odnosa do njegove snovi „Na ponorima“ ni organska umetniška tvorba. In najsi je sicer vnanja arhitektonika zasnovana dokaj spretno, avtor vendar v večini primerov ni umel dati ne dejanju notranje dinamike ne osebam samostojne življenjske sile in psihološke verjetnosti. Tisti podtalni ogenj ustvarjanja, katerega nedostatkost je pač nujnost pisateljeve že omenjene nepripravljenosti za pisanje te vrste, ni prežehl ne značajeve ne dogodkov. Tako je dojem scen hladen in nenaraven, konflikti bolujejo na intelektualizmu in prisiljenosti. Prava, velika umetnina pa poje, govori, udari sama, ne da bi bilo slišati škripanja piščevega peresa in čutiti njegov umski napor. Zavaljo tega je ostal ta roman brez živega mesa in krvi, je samó golo ogrodje racionalistične konstrukcije, ki je posledica nezadostne emocionalne osnove.

V glavnem razbiramo štiri elemente, ki tvorijo pripovedno in idejno osiščé dela: prvič, antiteza med mestom in selom, kjer je prvi faktor negativum in drugi pozitivum; drugič, tujsko zagrebško parazitstvo; tretjič, domače parazitstvo, solidarno s prejšnjim; in četrtič, borba domačega človeka. Osebe so razporejene skoroda simbolično v skladu s to shemo. Pri tem pa Budak zaradi zgoraj navedenih napak ni prikazal vzročnih zvez med posameznimi činitelji, teh ni umetniško zvaril. Najpozitivnejši lik je prosjak in kmet Blažević; ne glede na dejstvo, da je v dejanje nasilno vnesen zgolj kot nositelj neke ideje, je Budak utemeljil njegovo razmerje do drugega pozitivnega lika, do Zlate, ki pa je pretegnila in vzela temu značaju docela vsako resničnost in plastičnost, popolnoma neprepričevalno. Kakor ni enovita ta stran, tako manjka zveznosti tudi njenemu negativnemu polu. Vzajemnost Wetterja, Dujmovičke in Stefanovića je neizdelana in dasi je v realnem stanju stvari gotovo v neki meri takó, so vse te negativne osebe v okviru romana izpadle izmaličeno in nedopustno tendenčno. Kajpada ni nič bolj življenjski tudi odnos obeh nasprotnih skupin. Umevno je potemtakem, da padajo posamezni obrazi iz predstavníške vloge, ki jim jo je pisatelj namenil, v epizodičnost, ne žive v dejanju, marveč se kretno po piščevi volji ko mrtve šahovske figure; dejanje samo pa je spet kljub premočrtnosti in navzlic silno dramatičnem zasnutku nekako razbito, opotekavo in neprodarno.

Jačji prizori so pogovor med Zlato in Wetterjem (V. poglavje), jetnišnica, zaključne strani in še nekaj manjših odlomkov. Vendar pa ti drobci ponesrečenega romana ne morejo rešiti.

Ivo Brnčić.

Jovanović-Braune: Devojka za pisacom mašinom. Mali roman iz Berlina. (Naslov originala: Das Mädchen an der Orga Privat.) Izdaje Nolit. Beograd, 1932.

Rudolf Braune pripada struji mlađših pisateljev, katerih namen je, dati literaturi novo smer glede na vsebino, smoter in obliko. Jasen izraz tega stremjenja je tudi pričujoča knjiga, ki odgrinja pred čitateljem povsem vsakdanjo sliko iz življenja, a prikazanega tako živo v njegovi resničnosti, tako prepričevalno v rahlem naznačenju tendenčnosti, da odložiš knjigo poživljen in prežet z novo vero v sočloveka in v bodočnost. Knjiga, ki dosega ta učinek, spada gotovo v vrsto pozitivnih vrednot v literaturi.

Pisatelj nas vodi z malo stenotipistko Erno Halbejevo iz ubožnih provincialnih razmer v Berlin v biró velikega sloga, kjer je nameščenih 13 tipkarič. V lahkotnem in preprostem, a zato tembolj prepričevalnem slogu prikazuje življenje teh deklet v biroju in zunaj njega v neposrednih, vsakdanjih dogodkih, a pri tem odkriva globoke, zlasti za današnje ženske bistveno važne probleme: ekonomsko in seksualno izkoriščanje žene zlasti po pisarnah, pomanjkanje njene samozavesti, a tudi nedostajanje vsake stanovske zavesti: „Kaj nam je potrebno: prvič samozavest, drugič instinkt, tretjič spoznanje, četrtrič ponos. Med nami pa so take, ki za kinematografsko vstopnico store vse.“ Vse to spoznava mala Erna, ki takoj prvi dan opazi, da se razgovor njenih koleginj neprestano suče okrog iste teme: kje dobiti premožnega prijatelja, ki bi dopolnil primanjkljaj eksistenčnega minima. Pri tem kaže pisatelj na bistvo današnjega produkcijskega sistema in njegov odnos do delojemalcev, od katerih mnogi sprejemajo ta sistem izkoriščanja kot neizbežno dejstvo, kot edino možno ureditev, dasi jim ta ureditev često kratki eksistenčno možnost. V to vrsto delojemalcev spadajo predvsem ženske, ki zaradi svojega preveč konkretnega gledanja stvari le redkokdaj iščejo še druge možnosti, izven tistih, ki so trenutno dane — dokler jih ne zdrami močan sunek, ki jim odpre oči — sunek, ki je zdramil tudi Ernine tovarišice. Ena od njih, Truda, zanosi s svojim šefom, kar ima za posledico, da jo on ne samo zapusti, temveč tudi odpusti iz službe. To vzbuni ostale: sklenejo stavko, dokler se Truda ne povrne na svoje mesto. „V trenutku vzklije pred njihovimi dušami vse grenko, kar so doživeli tukaj. Psovke, kazni, nadurno delo, odbitki pri plači, neprijaznosti, šikane, žalitve. Naravno, njihova čuvstva so različna že po temperamentu, resnobi in bistrosti razuma — nekatere imajo še hrbtenico, nekatere so samo potegnjene v vrtinec — toda v središču stoji to malo dekle iz province, Erna Halbejeva, ki ji pojem stanovske zavesti ni tuj. Truda umre na neuspelem abortu, a ta smrt vlije njenim tovarišicam novo spoznanje, krepí v solidarnosti tudi tiste, ki so še oklevale. Stavka deloma uspe za ceno odpusta Erne Halbejeve, inspiratorice upora. Erna odide, a pušča za seboj svetel spomin in novo spoznanje: samo z združenimi močmi je možna borba proti izkoriščanju.

Z vsebino knjige se skladata slog in oblika: jasna sta in prepričevalna. Isto smotrenost očituje tudi naslovna stran, ki spada med eno najboljših stvaritev Pavla Bihalyja: ženska glava z očmi, ki govore, nad pisalnim strojem.

Naša književnost nima podobne knjige niti v prevodu niti v originalu, dasi je snov nad vse aktualna, saj nam nudi tudi naše vsakdanje življenje na tisoče primerov te vrste. V tem pogledu vrši beograjska založba „Nolit“ važno nalogo, ker dosledno izdaja najnovejše knjige socialne vsebine, bodisi domačih ali tujih pisateljev.

A. V.

LIKOVNA UMETNOST

Krsto Hegedušić: Podravski motivi. 34 crteža. S predgovorom Miroslava Krleže. 1933. Minerva, nakladna knjižara, Zagreb. Cena Din 25.—.

Nekaj let je tega, kar je v Zagrebu skupina mlajših slikarjev in kiparjev ustanovila umetniško društvo Zemlja. Med člani sta bila kiparja Augustinčić in Kršinić ter slikarji in grafiki Grdan, Mujadžić, Tabakovič, Postružnik, Detoni in še več drugih. Duša društva je bil pa Krsto Hegedušić. Program Zemlje je bil bojna napoved starejši hrvatski umetniški generaciji. Člani novega društva so poudarjali, da je treba živeti in ustvarjati v duhu časa, v katerem živimo in ki je prenasičeno z družabnimi idejami. Umetnost, ki je kot izražanje doživljanja sveta eno z življenjem, se ne more izogniti stremljenjem nove družbe in njenim socialnim zahtevam in stati izolirana izven celokupnosti. Medtem ko so mnogi izmed prvih članov Zemlje zapustili društvo, je Hegedušić ostal zvest sebi in programu in se zmerom dosledneje razvijal v pravcu teh načel.

Prerez njegovega dela zadnjega časa je ta zbirka risb. Kar na prvi pogled je viden dvojni vpliv: starih flamskih kmetskih slikarjev XVI. veka in sodobnega nemškega grafika Georga Grosza. Spomini na Brueghela star., tega odličnega zastopnika kmetkega slikarstva so očitni. Tudi v teh podravskih motivih, gledanih brez romantičnih rodoljubnih naočnikov, je avtor podal življenje pokrajine in njenega prebivalstva grobo naturalistično. Kakor Brueghel se naslaja nad podrobnostmi, se ne plaši nobenega, niti odurnega prizora, z ljubeznijo opazuje prirodo in kaže tenkočuten smisel za preprosto intimnost. Resnicoljuben je do skrajnosti: bukoličnih idil boš pri njem zaman iskal. Lepote v običajnem meščanskem smislu ne priznava. Zanj je lepota v čim neposrednejši in mogočnejši obnovitvi globokega doživetja vsakdanje čutne stvarnosti.

Morda močnejši, tudi formalno važnejši je Groszov vpliv, ki ponekod kar zamegli Hegedušičevo osebnost. Zdi se mi, da ta socialna, nekoliko literarna primes zmanjšuje mogočnost neposrednega učinka kompozicij, zlasti, ker gre ponekod umetnik skoro do karikature, ki naj deluje ne več zgolj kot likovni stvar, temveč satirično, ponekod skoro moralizujuče, skratka, ne več zgolj čutno.

Podravski motivi — slični romanom v podobah, kakršne reže v les flamski mojster Masereel — so zbirka do silovitosti prepričevalnih podob iz življenja hrvatskega kmeta ob Dravi v vsej njegovi revščini, zapuščenosti in otopelosti. V gledalcu vzbujajo te risbe, ki so do rafiniranosti preproste, sočutje, včasih skoro zgražanje in odvrtnost. Poglavitni njihov znak je pa žalost. Celo, kadar je slikar razposajen in kadar riše prizore, polne utripajočega življenja, se mu skremži obraz v spako. V tem ni prav tak kot so bili stari Flamci. Je pa tudi razloga za to dovolj. Otožna je obdravska ravnina z revnimi kmetскими bajtami in s še revnejšimi ljudmi, ki žive in trpe na tem prostranem, blatnem in pustem mravljšču. Nehoté se spomniš čudno globoke otožnosti te dežele, kjer se kmetje hudo mučijo z zemljo, pandurji in Židi, kjer se vozarijo po vaseh svinjski prekupci, kjer po božjih poteh prosjačijo neznansko zapuščeni berači in ljudstvo na proščanjih v vinu utaplja svoje nadloge. Tako so te risbe, kakor nepozabno žalostni, obupno enolični napevi iz teh krajev.

Kakor stari flamski mojstri, gleda Hegedušič svojo Podravino z vzvišine, razpostavlja hišice in topole, pa ljudi in živali kakor otrok igračke. Kako intimna, res občutena je pokrajina, ki tvori ozadje, a vendar živi samostojno življenje! V opazovanju podrobnosti se izživlja s pravo otroško dovtetnostjo, ki ji ni noben motiv preznaten, noben predmet premalo imeniten. Kjer ustvarja res samo čutno in zgolj kot grafik, je najjačji. Njegova risba je tam najčistejša, preprosta in jasna, linija pa krepka, a hkrati nežna, kakor da je vrezana v kovino. Kjer so pa primešani literarni elementi, škodujejo mogočnemu vtisu neposrednega, preprostega in iskrenega doživljanja, ki nujno zgrabi in pritegne opazovalca.

Zbirki risb je napisal blesteč uvod Miroslav Krleža. V ti studiji o lepoti in umetnosti se na svoj bojeviti način postavlja proti nadčutnemu pojmovanju lepote, proti smešnemu oboževanju gesla „l'art pour l'art“ in lažnivi „socialni umetnosti“, ki je na videz socialna kvečjemu po snovi, zares pa brezdušno premljevanje tendenčnih fraz. Uvod prav dobro oriše Hegedušičev značaj, manj jasno pa piščevo stališče nasproti likovni umetnosti, ki mu je najintenzivnejše doživljena in enako podana stvarnost.

Dasi v Hegedušičevem delu ni prav nobenih narodopisnih tendenc, prav nič narodnjaške romantike, je vendar njegovo ustvarjanje pristen izraz resnične narodne psihe. Med Slovenci, tudi mlajšimi, bi zaman iskal človečansko enako polnega, hkrati pa tako trdno v domačih tleh ukoreninjenega umetnika, ki bi bil pri tem še tako veren sin svojega časa. Dorašča nam sicer nekaj mlajših, ki pa še niso spregovorili.

Knjiga je zelo prikupno izdana in — kar je vredno še posebe povedati — pri tem poceni. Našim založnikom naj bo za zgled. K. Dobida.

GLEDALIŠKI PREGLED

D r a m a. *Strast pod bresti.* Kakor v svoji znani drami „Anna Christie“, nam Irec O'Neill tudi tu prikazuje življenje elementarnih ljudi. Njegovi prvi ameriški naseljenci Cabot in trije sinovi so se na svojem kosu zemlje naselili in ostali otroci divjine. Takšno je tudi njihovo čutno življenje. 67letni Cabot se oženi v tretje. Vzame mlado razvratnico Abbie. Sinova prve žene ga zapustita in odideta v Kalifornijo, ko sta že vso svojo mladost zakopala v farmo, ki si jo lasti tretji sin Eben in ki zaradi farme ostane v hiši. Mlada mačeha pa preмага njegovo nezaupnost, ljubezen ju združi, da varata starega in se jima tudi rodi sin, ki ga stari hoče postaviti za naslednika, trdno uverjen, da je otrok njegov. Eben tega ne prenese. Da bi mu dokazala svojo vdanost, si Abbie izbere edino pot in ubije otroka. Sam Eben ji določi kazen in odide z njo v ječo. Stari Cabot ostane popolnoma sam, trd, kakor je (njegov) bog trd, čutno visoko nad sleherno lastno krivdo.

Dejanje in govor drame sta ostra, skoraj „prebrutalna“, kakor pravi režiser Bratko Kreft v „Gledališkem listu“. Naturalistična je, zaradi mnogih vrzeli pa se zdi konstruktivistična. Pisatelj je le s težavo sestavil Ebenov psihični proces odločitve in maščevalnosti, kar je dramo tembolj oslabilo, ker je dejansko Eben glavna oseba; on je na dnu srca že človek in s tem merilo. Naše gledališče je to dramo menda za izpremembo imenovalo igro.

Prvi del predstave sloni na treh osebah, sinovih, ki so bili: Jerman, Potokar in Levar. Njihova skupna igra je bila prav malo posrečena. Režija že v začetku ni zadela prave skladnosti s farmo. Skonstruirano učinkuje razdelitev hiše na višinske četrtine, s čimer se je režiser sicer bistroumno izognil zmenam. Scena pa ni dosegla pristnosti žive slike. Pa tudi posamezne osebe v celoti niso našle delovnega razmerja z okolico. Drama potrebuje skrbne obdelave. Simeon in Peter sta ostala v zraku. Levar je bil preveč monotonski. Dobro so bili naštudirani nekateri prizori, najslabše pa Levarjevo prisluhanje, ki je avtorju važno. Prizori gostov so bili splošno posrečeni; Sancin, Rakarjeva, Plut, Gabrielčičeva in drugi so v naturalistični groteski dokazali, da imamo v Kreftu uspešnega skupinskega režiserja.

Dve dobri študiji sta bila Skrbinšek kot stari Efrajim Cabot in Nablocka kot njegova mlada žena Abbie. Borila sta se uspešno proti vrzelim konstruktivistične drame. Njuna igra je izoblikovala svojega človeka do kraja. Pravilno sta zasnovala igro in jo konkretizirala že s prvim nastopom, vzdržavala sta element groze ob močni elementarnosti, ki se izraža v polnem in izklesanem govoru.

Za celoto pa je tekla predstava preveč neenakomerno in se ni mogla prav občutiti naravna enotnost življenja.

Voda. Med uspele slovenske novosti moramo šteti Jožeta Vombregarja ljudsko komedijo, ki pa je le rahla satirična veseloigra s široko epično osnovo.

Mladi pisatelj, pristna pridobitev domače literarne šole od F. Levstika in Finžgarja do Cankarja, nam v treh dejanjih slika konservativno gorenjsko vas, trdne kmete, bajtarje, neuko inteligenco, veljake in čudežno siroto Suhega dola, ki mu postane odrešenik. Satira zveni v apoteozo napredka, v vodovod.

Posrečena je komedija narodopisno in likovno. Pokrajino uveljavlja junak, slikar Kopriva, s psevdonimom Prelesnik. Le škoda, da nam ga pisatelj opisuje preveč gosposkega, duševno tujega rojstnemu kraju, tako da se ljubezen zanj kaže samo zunanje, ironija, s kakršno opazuje človeka, pa že dosega dovoljene meje. Razen tega trpi zaradi zanižane zunanosti sama oseba in glavno dejanje, manjka napetost kot živce komedije, vsaj v primeri s širino osnove in s folklorističnim bogastvom. Kajti ostali osebni motivi valujejo krepkeje in za slikarjev motiv jih je preveč. Po vsebini je Vombregarjeva komedija moderno odrsko delo, njena oblikovna neenotnost bo torej kriva, ako se na tujih odrih ne uvede. Mogoče je pa tudi preveč naša, da bi v sedanji obliki tujce zanimala.

Ljubljanska uprizoritev je odlike dela precej zadovoljivo izkoristila. Razgalila pa je tudi napake. Med temi je vse tretje dejanje, posebno slikovno, in zaradi prevesi med kolektivistično zasnovu prvih dveh dejanj ter individualistično zasnovu tretjega dejanja, torej s svojim premočnim tajnikom. Igralsko je namreč najbolj učinkovita vloga občinskega tajnika, v kateri smo pri nas imeli Jermana. Z njim se nekako dopolnjuje v „Vodi“ galerija značajev in pri nas tudi Skrbinškova režija. Dejansko je to pisateljeva krivda, kakor sem že v uvodu omenil. Jermanov tajnik je nujno potegnil celoto v novo smer in ustvaril prepad. Pomagala pa mu je še preveč mrtva množica, ker je pač ljudi premalo že za same biriče in straže okrog spomenika. Sama Jermanova igra je bila zanimiva in močna, problem je, kam pade ta komika, ki izvira iz tajnikove prirodne ambicije in naivnosti.

Drugo zanimivo osebnost je podal Cesar — župan, ki ima v igri najpestrejšo vlogo, polno življenja in enako dobro napisano, kakor je tajnikova. Posrečilo se

mu je spojiti županove lastnosti, ki jih ni malo. Nakazati bi moral menda nekoliko boljše edino še pričetek svoje bolezni. Popolnoma zadovoljiv je bil v humorju in izrazu, razen omenjenega je bil vsak njegov prehod pristen, iskreno izražen. Zaslužil je vso simpatijo, s kakršno je tega moža opisal avtor v kratkih dvo-govorih s Koprivo, s tajnikom in z ženo. Njegovega tekmeča je narisal bolj enostransko, kot trmastega, a tudi še precej duhovitega; Kne je županu Reberniku celó malce soroden, pač pa še trd kmet in piker prav tako, kakor ga je dal Bratina. V Vombergarjevem domačem delu je dobil ta igralec spet lepo priložnost, da uporabi svoj dar za kmetiške tipe. Ob teh dveh se še uveljavlja kot tretji tip Lipahov Primožek. Vloga je sestavljena iz samih pregovorov, puščic in domislic, ima samo eno precej šibko točko s pet tisoč dinarjev, kar je celo Lipah rajši kar pomečkal. Bil pa je ves čas prisoten, ker mora zastopati tip pijančka, dočim se v tej slovenski igri prav za prav zelo malo pije. Dobri so bili tudi igralci Potokar, Pianecki, Plut, Freljh, Sancin kot kmetje. Samostojno kmetico Hribarico pa moramo šteti že med vidnejše zastopnike vasi. Ona ima v komediji tako odličn delež, da ji pisatelj privošči še več kakor sam glavni motiv, z njo povečuje trenje v županovi rodbini in ji določa snubitev Anke za sina Tinčeta, katerega je Kralj igral duhovito, le v začetku malo preveč v karikaturi. Z njim se dopolnjuje veriga motivov, ki se pa srečno konča ob zaroki s Katrico — Danilovo. Saj ta ves čas živi v ospredju in ji je pisatelj skoraj dolžan določiti usodo. Podala sta prav ljubko zaljubljeno dvojico, Hribarica pa je ob njiju lahko razkazala vse svoje zmožnosti gospodovalnega značaja. Rakarjeva je to vlogo točno zajela in s celoto zatemnila literarno obrabljjenost takih snubitev, kakršna je njena. Vzdržala je svojo igro ves čas v precejšnji višini značajske komedije. V ozadju je županka — Medvedova, podajajoča skrbno mater in gospodinjo, ki je tako svojo igro pravilno vzporedila.

Slabo je obdelano razmerje med sestričnima, Anko in Katrico. Pisatelj ga očitno izpreminja zaradi Tinčeta. Sicer pa sta Danilova in Maja dobro prilagodili svojo igro. Anka je bila malce tišja, nekoliko melanholična, kar se mi zdi še najboljše. Ima pa njena vloga precej nedoločnosti, ki jih je treba rešiti na svoj način.

Središče nedoločnosti se mi zdi slikar Prelesnik ali Kopriva, kakor Cankarjev Peter — otrok tega ljudstva, toda stoječ nad ljudstvom umsko. Le pri nabiranju podpisov se dotakne morale, ne da bi šel dalje. Vobče stoji previsoko. Opravičiti se dá to z njegovim načrtom za vaški vodovod, v celoti pa ostane zaradi tega njegovo razmerje do ljudstva neodkritosrečno ali vsaj dela takšen vtisk. Sile njegovega značaja niso nakazane. Presojati ga moremo le po zunanostih. Pisatelj sam ga pojmuje skoraj dvoumno, ko pravi v pripombah, da je hladen Amerikanec in da se zdi njegova ljubezen priložnostna, na koncu ga pa vendarle oženi. Gregorinu se ni prav posrečilo izdelati takšen tip. Bil pa je v podrobnostih prav dober, samo verjetnosti, da je rojen v tem kraju, ni dal; in je zato izzvenel literarno.

Posrečena Ažman — Skrbinšek in njegov sin Martin — Drenovec, velikaša in domišljavca s precejšnjim bremenom osebne neprikljupnosti, pa zadostne moči, da je njun vpliv posebno na župana verjeten. Zvezni vlogi sta dobro opravila mali Joško in poštar. — H koncu naj še pripomnim, da bi šumeča množica, ki si je želi pisatelj v pripombah, na našem majhnem odru režijo zelo otežkočila, če ne popolnoma onemogočila. Petje so pa že zdaj morali črtati.

Gospa Inger na Oestrotu je zgodnja Ibsenova drama iz zgodovine norveške dežele in proslavlja ženo, politično naslednico domačega plemstva, ujeto v spletke danske vlade, posebno pa proslavlja njen močni značaj in njegov boj z usodo. Usoda je vobče pri tem avtorju teman element, konkretiziran deloma v skrivnostnih osebah, kakršen je zapeljivi danski avanturist, vitez Nils Lykke, v čutnih odnosih, ki vežejo celo sovražne osebe, in pa v slučajnostih, da se na primer tragedija splete iz nesporazumljenj. Ibsenu pa se kljub vsemu posreči, ustvariti žive osebe; in to se je posrečilo tudi režiji Marije Vere.

Igrala je sama gospo Inger z veliko močjo svojega ostrega oblikovanja. Njene sposobnosti so se splošno pokazale v najzanesljivejšem podajanju, nastopu in stopnjevanju dejanja, ki mora prevzeti Inger vso, čeprav je dejanje za naše pojme nekoč prav malo verjetno. Držala je ves čas krepko v svoji oblasti režijo, posebno skrbno monologe in enotnost predstave. Dobra je bila tudi hči Elina Boltarjeve, ki uspešno sprejema kočljive vloge. Odličen je Gregorin kot Nils Lykke, sicer temno, a krepko premišljen, menda zato teman, da je bolj resen Olafu, ki pa je že po Ibsenu dovolj kratkoviden. Pregnanega plemiča je zložno igral Skrbnišek. Ob njem so še dobro predstavljali dobo Bratina, Jerman, Sancin, Potokar in Planecki, dočim je ljudstvo padlo v okvir precej nerodno. Originalna podoba je bil spet Janov mladi Stensson, igran zelo spretno. Režija je predvsem zaslužila uspeh s pametno razdelitvijo vlog, kar pa menda Ibsenovim poznavalcem ni težko, in gospa Marija Vera je njegova iskrena častilka.

I. Grabor.

NAŠ JEZIK

TUJA LASTNA IMENA

O francoskih je razpravljal A. Trstenjak v Zori 1883 (26), Fr. Marešič v Ljubljanskem Zvonu 1883 (346), pisec teh vrstic v Ljubljanskem Zvonu 1924 (128), letos pa Iv. Tominec v 5. številki Ljubljanskega Zvona. S Tomincem se ne strinjam glede na zapiranje zeva v francoskih besedah, ki se končujejo na soglasnik. Uporabil je namesto enotnega vodila dvojno: pri nosnikih *n* oživlja: Dantona, medtem ko v Ljubljani govorimo abonemaja; pri ostalih konsonantih pa vriva *j*: Manet-jev, kakor Breznikov Pravopis (30) in Slovnica (68).

Srbi in Hrvatje zeva ne zatvarjajo: Igo-a (Hugoja), česar pa zaradi blaglasja ne zagovarjam. V skladu z našo govornico pišimo mi: Manet-a kakor oče — očeta, saj imamo zgled v ljudski težnji, da bi se vrzeli zadevale s *t*, v ljubljansčini: Jakata, slugeta; J. Pogačnik piše v Mladiki 1933 (154): bolni obraz mladega Zdravkota. Podobna nalika se opaža v francoskih izvedenkah: café — cafétier (obrazilo: -ier), clou — cloutier. Pridevnik za velikega francoskega pisca se glasi: hugo-tique, hugo-tien, hugolien, hugolesque, hugolâtre. Zakaj ne bi ravnali po dosedanji navadi, ko pravimo: iz Pariza (ne Paris-ja)? Saj Molière-ovi rojaki govore: parisien, esprit rabelaisien, Calais — Calaisien. Učenjak, ki se bavi s starim Amyot-om, nosi naziv: amyotiste. Prvi kralj tretje francoske dinastije Capet je zapustil potomce: Capétiens, Kapetoviče, nemško in iz nemščine prevedeno slovensko Kapetinge(r)! Vam je znan socialist Fourier? Njegov sistem je fouriérisme, privrženec pa fouriériste. Včasih se čuje mesto Anvers (Antwerpen) brez *s*, ali vselej Anversois. Lahko uganeč, odkod

književni naziv: gonnourisme. Arles se čita *arl*, a Daudetova povest „Arlésienne“. Še nekaj zgledov, kjer se nemi končnik v sredi besede nam v izpodbudo še krepko glasi: Barrois — barisien, Beaufort — beaufortin, Arbois — arboisien ali Arbosien, Beaumont — beaumontois, Belfort — belfortin, Blois — Blaisois in Blésois, Cahors — cahors(a)in, Cayeux — cayeusain, Chablais — chablaisien, Ouessant — ouessantin (-tais) itd.

Menda je dovolj razvidno, da je končnik nem samo dotlej, dokler ga ne drži samoglasnik. Povsem naravno je, da bomo sklanjali: gonkúr — gonkúrta, kakor se prilega vsem romanskim govoricam, tudi francoščini, ki redko, prav redko pozabi končnico in jo zamenja kot v: ferblanc — ferblantier, faubourg — faubourien. Buzançais — Buzançaisien spada pred forum specialistov.

Opomnimo, da Francoz v tujkah vse pismenke izreka: armensko Aras, arabsko Averroès, abesinsko Axoum, ameriško Arkansas, belgijsko Beernaert, braziljsko Bélem, frigijsko Atys, galsko Arbogast, gotsko Ataulf, grško Argos, indijsko Asouras, indokinsko Annam, javansko Bantam, kaldejsko Belesis, latinsko Janus, longobardsko Autharis, mongolsko Aurangzeb, moluško Céram, perzijsko Astérad, švedsko Atterbom itd. Nešteto krat tudi v domačih besedah: Aix, Apt, Aramits, Argens, Ars, Arthez, Arras, Arjuzanx, Asfeld, Assas, Athis, Auch (š), Aulus, Aunis, Aups, Auros, Azaïs itd. Posebej opozorim na končnico -ac in -ès.

Po beograjskih dnevnikih že nekaj let srečujem novelice s podpisom J. H. Mago. Francoz Magog ima pa toliko slišnih g, kolikor njegov sveto-pisemski tovariš Gog: dva!

Svojevoljno se mi zdi nadalje Tominčevo pravilo, da mehča vsak končni slišni r. Srbi so ta j docela izgubili. Nič ne bomo utrpeli, če v tujkah krenemo za njimi, saj imamo sami dosti takih besed: javorova zibel, bukov tečaj, notri se ziblje debel smrčaj. Glej Breznikovo Slovnico str. 79. Torej čitajmo Shakespeare-a, kakor predlaga prijatelj Tominec: Olivera. Tako seveda vsa francoska imena, ki izzvene v slišen r: Auber, Cher, Doumer (Brockhausov K.-L. 1901 ima krivo izreko: *dumé*, pokojni politik je „pomorec“, *mer* v narečju po starem moškega spola), Prosper, Quimper, St. Omer, Suger itd. Enako vse zglede z onemelim r, ki med samoglasniki ohrani prvotni glas, kakor bi ga v francoskih izvedenkah: Bérangerov, Nodierov itd. Tako ostane preprosto navodilo: j se pri sklanji vtika samo na besede, ki se končujejo na: a, é, i, o, u, ae, ée, ie œ, ue.

V drugem se skladam s člankom.

A. Debeljak.

VESTI IZ UREDNIŠTVA

Prav ob zaključku te številke je prispela vest, da je v sredo, dne 7. junija t. l., nenadoma umrl v Zagrebu eden največjih sodobnih hrvaških pesnikov *Dragutin M. Domjanić*, ki je bil tudi naš sotrudnik in prijatelj in o katerem je izšla v LZ (letnik 1928.) zelo podrobna in tehtna študija g. B. Borka. V prihodnjem zvezku bomo velikemu pokojniku posvetili nekaj spominskih besed.

*

Prihodnji zvezek LZ bo izšel kot dvojna številka za mesec julij in avgust že pred 1. avgustom.

Uredništvo.